

EKOLOGIA KONSTRUKTYWNE

ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY
TERENÓW ZURBANIZOWANYCH

Praca zbiorowa pod redakcją
Mariusza Szablowskiego

COLLEGIUM
MAZOVIA
INNOWACYJNA
SZKOŁA WYŻSZA

Wydawnictwo Collegium Mazovia

EKOLOGIA KONSTRUKTYWNIE

ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERENÓW ZURBANIZOWANYCH

PRACA ZBIOROWA POD REDAKCJĄ
Mariusza Szablowskiego

COLLEGIUM
MAZOVIA
INNOWACYJNA
SZKOŁA WYŻSZA

Wydawnictwo Collegium Mazovia
Siedlce 2016

Recenzent
dr hab. Zbigniew Wiesław Grzymała
Redakcja
mgr inż. arch. Mariusz Szabłowski

Projekt graficzny i skład
Rafał Grunt

Niniejsza publikacja powstała dzięki dofinansowaniu
Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.
Za jego treść odpowiada wyłącznie Collegium Mazovia.
Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga
pisemnej zgody Wydawcy.
Copyright by Collegium Mazovia Innowacyjna Szkoła Wyższa, 2016.

ISBN 978-83-63169-68-8

Wydawnictwo Collegium Mazovia Innowacyjnej Szkoły Wyższej
ul. Sokołowska 161
08-110 Siedlce
www.mazovia.edu.pl
Druk
FOLDRUK Media
ul. Starzyńskiego 5
08-102 Siedlce

SPIS TREŚCI

O ekologii konstruktywnej	3
Wstęp	4
Projekt Ekologia Konstruktywnej	6
<i>Dlaczego ekologia</i>	6
<i>Cel i działania projektu</i>	7
<i>Wystawa dobrych praktyk</i>	7
<i>Filmy dokumentalne</i>	7
<i>Cykl konferencji</i>	8
<i>Warsztaty zadaniowe</i>	8
<i>Warsztaty dla dzieci</i>	9
Wnioski dla strategii zrównoważonego rozwoju miast	9
Zarządzanie rozwojem miast	13
Społeczno-ekonomiczny wymiar zrównoważonego rozwoju miast	14
<i>Wprowadzenie</i>	14
<i>Filozofia – paradygmat twórczy</i>	15
<i>Technologia – zielona regeneracja</i>	19
<i>Polityka – instrumentacja ambicji</i>	22
<i>Podsumowanie</i>	25
Gospodarowanie w miejskiej przestrzeni	27
<i>Powiązania pomiędzy terenami zurbanizowanymi i niezurbanizowanymi</i>	27
<i>Integracja gospodarki miejskiej i regionalnej</i>	30
Zintegrowana polityka rozwoju i strategii dla miast	32
<i>Polityka rozwoju a gospodarka przestrzenna – podstawowe pojęcia</i>	32
<i>Zestaw polityk miejskich i Krajowa Polityka Miejska</i>	33
<i>Legislacja dla terenów zurbanizowanych</i>	34
<i>Nieruchomości i zarządzanie</i>	35
<i>Planowanie urbanistyczne i polityki miejskie</i>	35
<i>Współpraca pomiędzy miastami</i>	36
<i>Integracja planowania rozwoju</i>	36
<i>Zasady integracji planowania rozwoju</i>	37
<i>Zintegrowane strategii inwestycyjne i projekty strategiczne</i>	38
Integracja działań na rzecz rozwoju miasta	40
Obszary zurbanizowane a środowisko	43
Środowisko miejskie	44
<i>Środowisko zrównoważone</i>	44
<i>Zarządzanie zasobami naturalnymi</i>	44
<i>Planowanie środowiskowe i zarządzanie</i>	46
Miasto w kontekście zmian klimatycznych	51
Dostosowanie miasta do współczesnych zagrożeń	55
<i>Miasto bezpieczne</i>	55
<i>Ryzyko zjawisk kryzysowych i reagowanie na katastrofy naturalne</i>	55

Miasto przyjazne	59
Trudne tematy w mieszkalnictwie	60
Miasto dla wszystkich	63
<i>Włączenie i kapitał społeczny w projektowaniu miast</i>	63
Planowanie partycypacyjne jako czynnik zrównoważonego rozwoju	68
<i>Wprowadzenie</i>	68
<i>Praga-Północ – warsztaty jako przykład partycypacyjnego planowania rewitalizacji</i> ..	68
<i>Wnioski i doświadczenia z warsztatów Praga-Północ</i>	70
<i>Podsumowanie</i>	71
Współzrządzenie miastem	72
<i>Konsultacje społeczne</i>	73
<i>Budżet obywatelski</i>	74
Przyszłość miast	77
Eko-polis w strategii rozwoju Europy	78
<i>Postęp urbanizacji</i>	78
<i>Wyzwania dla miast europejskich</i>	79
<i>Strategie miast</i>	80
Monitorowanie życia miasta	82
<i>Zarządzający miastem i jednostki sprawozdawcze</i>	85
<i>Przedsiębiorstwa</i>	86
<i>Spółeczeństwo</i>	87
<i>Podsumowanie</i>	87
Miejskie innowacje	88
<i>Innowacje ekologiczne</i>	88
<i>Miasta innowacyjne z natury</i>	92
<i>Miasto inteligentne</i>	92
<i>Przyszłość miast</i>	93
Filmy o Ekologii Konstruktywnie	95
<i>Niemcy</i>	96
<i>Belgia</i>	96
<i>Holandia</i>	97
<i>Wielka Brytania</i>	97
<i>Irlandia</i>	97
<i>Szwecja</i>	97
<i>Chorwacja</i>	98
<i>Malta</i>	98
<i>Dania</i>	99
<i>Włochy</i>	99
<i>Kosowo</i>	100
O autorach	103
Bibliografia	108

O EKOLOGII KONSTRUKTYWNE

WSTĘP

Mariusz Szablowski

Wdobie globalnej konkurencji europejskie miasta są silnym atutem Starego Kontynentu. W skali światowej zapewniają ponadprzeciętne warunki życia, pracy i rozwoju ich mieszkańców oraz odwiedzających. Na jakość życia w miastach Europy wpływają między innymi: wartości kulturowe i historyczne, ład przestrzenny, bezpieczeństwo publiczne, relacje społeczno-ekonomiczne, środowisko geograficzne. Nawet jeśli wiele obszarów zurbanizowanych ma istotne niedobory w poszczególnych dziedzinach, to zrównoważenie atrybutów miast jest wyróżnikiem Europy.

Jakość środowiska miejskiego wspiera rozwój społeczeństwa obywatelskiego i tworzy przestrzeń dla Europy Wiedzy. Jakościowy zrównoważony rozwój obszarów zurbanizowanych jest dobrą strategią i dla Europy, i dla Polski.

W przekazywanej do rąk czytelnika publikacji chcemy zwrócić uwagę na kilka wybranych zagadnień zrównoważonego rozwoju miast. Zagadnienia te dotyczą zarządzania rozwojem, kształtowania środowiska obszarów zurbanizowanych, budowy miasta przyjaznego oraz przyszłości miast europejskich.

Mimo różnorodności tematów podejmowanych przez autorów publikacji, daje się zauważyć wspólny wątek i jej myśl przewodnia – zrównoważony rozwój miast wymaga partycypacji społeczności lokalnych.

W kulturze europejskiej współzrządzenie jest ważnym elementem tożsamości. Nie wszystkie kraje Europy wypracowały skuteczne metody włączenia społecznego i wiele ważnych decyzji nadal zapada w wąskich gronach władz i specjalistów. Szczególnie kraje, które doświadczyły ograniczeń w procesie demokratycznego budowania społeczeństwa obywatelskiego, powinny dołożyć jak najwięcej starań przy wdrażaniu skutecznych metod współzrządzenia. Dlatego budowa modelu partycypacji społecznej powinna być wiodącym zadaniem polityki przestrzennej miast. Miasta nie mogą tracić wręcz nieograniczonych zasobów zgromadzonych w potencjale społecznym ludzi, którzy są osobiście i bezpośrednio zainteresowani jakością swojego miasta.

Intencją autorów i celem podjętego przez nich trudu, którego efektem jest niniejsza publikacja, jest inspiracja osób odpowiedzialnych za kształt naszych miast: urzędników administracji państwowej i samorządowej, architektów, urbanistów, inżynierów, inwestorów i deweloperów – aby każdy jako specjalista w swojej dziedzinie zawsze widział jak najszerszy kontekst swojego działania i dążył do zrównoważenia wszystkich potrzeb wszystkich użytkowników miasta, obecnych i tych przyszłych.

Ukazanie się tej publikacji nie byłoby możliwe bez inspiracji, zaangażowania i wysiłku wielu osób i instytucji. Szczególne podziękowania należą się autorowi koncepcji projektu Ekologia Konstruktywnie, autorowi wszystkich filmów edukacyj-

nych prezentowanych podczas cyklu konferencji i dołączonych do książki *Ekologia Konstruktywnie*, arch. Krzysztofowi Baczyńskiemu. Szczególny wkład wniósł dr Maciej Borsia, prowadzący konferencje i nadający kierunek panelom dyskusyjnym oraz wnoszący cenne uwagi do niniejszej publikacji. Podziękowania za wkład merytoryczny, kreatywne prowadzenie warsztatów podczas konferencji i cierpliwość w pracach redakcyjnych chcemy przekazać pozostałym autorom publikacji: dr. Jackowi Godlewskiemu, panu Januszowi Korzeniowi, dr. Dominice Brodowicz oraz dr. Katarzynie Sadowy.

Podziękowania za inspirację i pozytywne wsparcie należą się wszystkim uczestnikom konferencji i warsztatów, prelegentom, gościom uczestniczącym w spotkaniach, choć nie sposób wymienić ich imiennie. W sumie blisko dwustu uczestników dołączyło swój potencjał wiedzy i pozytywnej energii do przedsięwzięcia pod nazwą *Ekologia Konstruktywnie*.

Za realizację całego projektu, bez którego publikacja powstać by nie mogła, pragniemy podziękować zespołowi organizatorów i wykonawców ważnych zadań, a w szczególności paniom: Barbarze Baczyńskiej, Joannie Kosiek, Sylwii Tokarskiej oraz Urszuli Szabłowskiej.

Do realizacji projektu przyczyniły się też instytucje, które także powinny zostać tu wymienione.

Izba Architektów Rzeczypospolitej Polskiej udzieliła wsparcia merytorycznego i organizacyjnego, a także medialnego, dzięki ogólnopolskiemu magazynowi IARP „Zawód:Architekt”. Za wsparcie merytoryczne podziękowania należą się delegowanym z ramienia IARP architektom, Łukaszowi Górczyńskiemu i Andrzejowi Poniewierce, członkom komitetu naukowego konferencji *Ekologia Konstruktywnie*, oraz Urszuli Szabłowskiej, tym razem za wsparcie organizacyjne i medialne.

Instytut Rozwoju Terytorialnego udzielił wsparcia merytorycznego i osobowego – szczególnie dziękuję dwóm byłym dyrektorom IRT: Januszowi Korzeniowi i Maciejowi Borsie oraz obecnej zastępczyni dyrektora do spraw planowania przestrzennego Magdalenie Belof.

Collegium Mazovia Innowacyjnej Szkole Wyższej podziękowania należą się za realizację projektu oraz finansowanie części działań projektowych.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej umożliwił realizację projektu poprzez dofinansowanie działań oraz wsparcie merytoryczne. Szczególne podziękowania należą się Annie Wielgopolan, głównej specjalistce Wydziału Edukacji Ekologicznej w Departamencie Ochrony Przyrody i Edukacji Ekologicznej, za cenne uwagi merytoryczne do opracowań powstałych w ramach projektu.

PROJEKT EKOLOGIA KONSTRUKTYWNE

Mariusz Szablowski

Miasta i sprawy jego, rozważane przez często zmieniających się dygnitarzy, nie mogły zdobyć się na politykę rozbudowy taką, która pozostawiałaby za sobą trwałe i liczne pamiątki, i taką, która nie hamowałaby zamiarów przyszłych pokoleń.
Eugenjusz Porębski¹

Dlaczego ekologia

Współczesna wiedza o ekologii jest dogłębna i powszechna, jednak w Polsce rzadko przekłada się to na efekty praktyczne². Poszczególne grupy decydentów przestrzeni zurbanizowanej kierują się własnymi celami i niechętnie uwzględniają racje innych oraz dobro wspólne. Słowa inż. Porębskiego, niezrównanego popularyzatora nauki i techniki w latach 20. i 30. ubiegłego wieku³, nadal są aktualne.

Główne grupy decydujące o kształcie i przyszłości terenów zurbanizowanych to administracja publiczna, inwestorzy i projektanci, w szczególności architekci i urbaniści. Wszyscy oni działają w tej samej przestrzeni miasta, lecz widzą ją z całym różnym perspektyw. Kuhn i Garzillo na podstawie swoich badań zauważają, (...) że systemy, w ramach których funkcjonują, kierują się odmienną logiką⁴. Badania te odnosiły się bezpośrednio do środowisk naukowych, które w zakresie sztuki budowania miast mogą poprzez analogię odnosić się do środowiska ekspertów (projektantów) kierujących się w swych działaniach wiedzą.

Zdaniem autorów eksperci rekomendują działania zgodne z wnioskami analiz, lecz decydenci preferują działania związane z kalendarzem wyborczym. Dlatego decyzje zgodne z *consensusem* społecznym determinującym decyzje polityczne nie zawsze są zgodne z opiniami ekspertów. Każde środowisko funkcjonuje z ramach reguł swojego systemu – eksperci zgodnie z wiedzą i wynikami analiz, politycy zgodnie z zasadami systemu politycznego, urzędnicy zgodnie z regulacjami prawnymi i organizacyjnymi. Legitymizacja działań prowadzonych w różnych systemach wymaga poznania i zrozumienia celów i reguł wszystkich uczestników procesu.

Zaangażowanie na rzecz zrównoważonego rozwoju wymaga uwzględnienia potrzeb i obaw wszystkich grup społecznych, bo jedynie wspólnie zapewnią społeczną akceptację dla coraz ambitniejszych celów oraz fundament do ich urzeczywistnienia.

¹Porębski E., *Cuda Techniki*, Rocznik trzeci, Dom Książki Polskiej, Warszawa, 1931, s. 149.

²Miedziński M., *Eco-Innovation Observatory, Eco-innovation in Poland. EIO Country Profile*, 2013

³<http://ipsb.nina.gov.pl/index.php/a/eugeniusz-jan-porebski>, dostęp 22.01.2016.

⁴Kuhn S., Garzillo M., *Informed Citiés. Europejskie inicjatywy na rzecz zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym. Rola środowisk akademickich, samorządowych i instytucji europejskich we wspieraniu działań na szczeblu lokalnym*, ICLEI, Freiburg, 2012, s. 12.

Cel i działania projektu

Projekt Ekologia Konstruktywnie pokazuje modele wymiany doświadczeń i prezentacji odrębnych punktów widzenia miasta. Celem projektu jest promocja zrównoważonego rozwoju w grupach decydujących o kształcie i przyszłości terenów zurbanizowanych. Główną tezę projektu jest obserwacja, że podstawą do realizacji znaczących działań miejskich w zakresie zrównoważonego rozwoju jest zaangażowanie wszystkich interesariuszy danego miejsca i znalezienie porozumienia.

Projekt realizuje cele przez wiele wzajemnie powiązanych działań. Autorem koncepcji projektu, a także filmów edukacyjnych, jest arch. Krzysztof Baczyński. Pierwotny projekt zakładał przeprowadzenie cyklu pięciu konferencji powiązanych tematycznie z regionami Polski oraz szóstej zamykającej i podsumowującej. Ostatecznie program ze względów ekonomicznych został ograniczony do trzech konferencji obejmujących trzy aspekty terenów zurbanizowanych: planowanie przyjaznego miasta, środowisko miasta oraz miasto zrównoważone.

Uzupełnieniem konferencji zawierającej prezentację filmów edukacyjnych, wystąpienia prelegentów, sesję posterową, warsztaty zadaniowe, są strona internetowa projektu, publikacje w czasopiśmie oraz niniejsza publikacja podsumowująca efekty projektu Ekologia Konstruktywnie.

Wystawa dobrych praktyk

Plansze posterowe – prezentacja 40 przykładów dobrych praktyk z krajów europejskich potwierdzających założoną tezę projektu – były prezentowane w miejscu obrad konferencji oraz omawiane podczas sesji posterowej. Dorobek wystawy dostępny jest na stronie internetowej projektu pod adresem www.ekologiakonstruktywnie.pl oraz znajduje się na płycie DVD dołączonej do publikacji w wersji papierowej. Najciekawsze, najbardziej pouczające przykłady zostały udokumentowane w 24 filmach edukacyjnych, pozostałe opisano i zilustrowano na planszach posterowych.

Filmy dokumentalne

Przykłady rozwiązań prezentowanych w filmach zostały dobrane tak, aby w jak najszerszym spektrum działań pokazać przykłady godne naśladowania w Polsce. W dyskusji podczas cyklu konferencji uczestnicy, zwłaszcza przedstawiciele samorządów, wielokrotnie podkreślali szereg ograniczeń zniechęcających do podejmowania odważnych projektów, oceniając niektóre przykłady jako niemożliwe do wdrożenia. Dlatego przewidując problem, wśród przykładów dobrych praktyk pokazano inicjatywy społeczne w Kosowie dowodzące, że do dobrych rozwiązań nie są potrzebne duże pieniądze, a bardzo skromne rozwiązania mogą być dumą lokalnych społeczności. Z kolei inicjatywa władz Benewentu położonego niecałe 100 kilometrów od Neapolu, miasta słynącego z przepięknych widoków i problemów z gospodarką odpadami komunalnymi, pokazuje, jak systematyczne, długofalowe budowanie akceptacji społecznej, zwłaszcza edukacja dzieci, może skutecznie zmienić podejście mieszkańców do ekologicznego systemu segregacji odpadów.

Tematy filmów dotyczą wybranych zagadnień: rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych oraz terenów poprzemysłowych, technologii i ekoinnowacji, partycypacji społecznej i systemów zarządzania terenami zurbanizowanymi, transportu, miast inteligentnych, a także organizacji życia społeczności w pełnej zgodzie z zasadami ekologii. Jednak każdy z filmów pokazuje złożoność zagadnień i dowodzi, że połączenie wszystkich aspektów miasta jest bazą do myślenia o zrównoważonym rozwoju. W mieście nie ma systemu istniejącego w oderwaniu od pozostałych – każdy z nich oddziałuje na środowisko przyrodnicze i antropogeniczne, na siebie wzajemnie, na użytkowników indywidualnie oraz na grupy społeczne, a co bardzo ważne – oddziałuje i teraz, i na przyszłe pokolenia.

Cykl konferencji

Rozważania o złożoności miasta były treścią trzech konferencji naukowych przeprowadzonych we Wrocławiu, Gdańsku i w Warszawie w 2015 roku. Z natury rzeczy podejmowane zagadnienia dotyczyły jedynie wybranych i niewielkich fragmentów problematyki zrównoważonego rozwoju terenów zurbanizowanych. Konferencja wrocławska dotyczyła zagadnień planowania przyjaznego miasta, gdańska środowisko miasta, natomiast warszawska problematyki miasta zrównoważonego. Efektem wygłoszonych referatów powiązanych z projekcjami filmów, dyskusji panelowej oraz warsztatów zadaniowych jest niniejsza publikacja.

Zaproponowana formuła konferencji, prezentacja referatów naprzemiennie z projekcją filmów w otoczeniu wystawy plakatowej warta jest kilku słów komentarza. Wrażenia uczestników mimo intensywnego 8-godzinnego programu były bardzo dobre. Pozwoliło to wytworzyć kreatywną atmosferę, która zaowocowała w drugim dniu konferencji podczas warsztatów zadaniowych.

Warsztaty zadaniowe

Celem warsztatów zadaniowych było doświadczenie polegające na próbie postawienia uczestnika w innej roli, niż pełni on na co dzień zawodowo – urzędnicy stawali się inwestorami, inwestorzy projektantami, a ci urzędnikami. Kilkuosobowe zespoły musiały pokonać bariery mentalne, wejść w cudze buty, spojrzeć na problem z zupełnie innej perspektywy niż doświadczenie, wiedza zawodowa i przyzwyczajenia nakazują. To dzięki filmom budzącym żywą dyskusję pierwszego dnia przyjazna atmosfera pozwoliła uczestnikom warsztatów otworzyć się na nietypowe doznania i zobaczyć, że nawet najmniejszy problem nigdy nie jest czarno-biały, zawsze ma wiele odcieni, jeśli nie barw. Pierwotne założenie projektu, aby usystematyzować prace w grupach (średnio 10-osobowych) i zgromadzić z nich materiał o wartości merytorycznej, okazało się niewykonalne. Przekazana grupom autonomia działania, w tworzonej atmosferze pełnej partycypacji uczestników i dobrej zabawy wynikającej z zamiany ról zawodowych, postawiła moderatorów grup przed dylematem: realizować wbrew dynamice grupy założony program pracy lub osiągać cel nadrzędny, jakim było doświadczenie płynące z zamiany ról w procesie kształtowania miasta. Decyzja podjęta niezwłocznie, tuż po rozpoczęciu pierwszych zajęć we Wrocławiu, okazała się słuszna dla całego cyklu warsztatów. Udział w tych zajęciach, mimo wcześniej-

szych obaw uczestników, został przez nich oceniony (w ankietach ewaluacyjnych) jako cenne doświadczenie. Prace warsztatowe zostały udokumentowane w materiale zdjęciowym i filmowym z konferencji, a najważniejszą cechą widoczną w tej dokumentacji jest zaangażowanie i pasja uczestników.

Wnioski z warsztatów zajęciowych pod nazwą *Wejdz w cudze buty* są następujące: nauka nowych wzorców zachowań przez doświadczenie, nawet w bardzo uproszczonych warunkach eksperymentalnych, jest bardzo skutecznym narzędziem edukacyjnym. Początkowe sceptyczne, pełne obaw, niepewności postawy bardzo szybko ustępują postawom otwartości i chęci zrozumienia argumentacji adwersarzy. Metoda warsztatów zajęciowych połączonych z zajęciami merytorycznymi jest warta polecenia.

Warsztaty dla dzieci

By poszerzyć horyzonty dorosłych, przy każdej konferencji odbywały się warsztaty architektoniczno-urbanistyczne dla dzieci w wieku szkolnym. Efekty takich spotkań zawsze są fascynujące. Bardzo często specjaliści w swoich dziedzinach zapominają, ile pasji i inspiracji dostarczyć może budowanie miast, nawet tych miniaturowych, tworzonych z tektury i kolorowych papierków. Bardzo ciekawe obserwacje wynikają z różnic w pracach dzieci w poszczególnych miastach. Na dziecięcą wizję miasta przyszłości silny wpływ wywiera otoczenie, w jakim dorastają. Miasto „wrocławskie” miało formę organiczną, silnie powiązaną z gęstym układem sieci rzek i kanałów, miasto „gdańskie” było ekologiczne, miasto „warszawskie” oparte zostało na ortogonalnej sieci z osiowymi układami, założeniami budynków administracji państwowej. Płynnie stąd prosty i oczywisty wniosek: *Takie będą miasta, jakie ich młodzieży chowanie.*

Wnioski dla strategii zrównoważonego rozwoju miast

Złożona struktura projektu, pomimo ograniczenia tematyki do wybranych zagadnień, pozwoliła na wypracowanie ogólnych wniosków i rekomendacji dla zrównoważonego rozwoju terenów zurbanizowanych.

Zauważa się potrzebę dostosowania polskiego systemu planowania przestrzennego do współczesnych wyzwań, w szczególności w zakresie partycypacji społecznej i zasad zrównoważonego rozwoju. Obecne ramy prawne nie uwzględniają w dostatecznym stopniu zasad zrównoważonego rozwoju, jednak istnieją mechanizmy pozwalające na włączenie społeczne i integrację działań wychodzących poza system planowania przestrzennego. Dla praktycznego zastosowania takiego podejścia zaproponowano model zintegrowanego programowania rozwoju poprzez realizację zadań i projektów rozwojowych. Podstawowym zaleceniem jest integracja planowania przestrzennego i strategicznego obejmująca szersze niż wymagane prawem obszary i horyzonty. W skali lokalnej warunkiem rozwoju zrównoważonego jest partycypacja społeczna, w skali ponadlokalnej takim warunkiem jest włączenie powiązanych systemów zewnętrznych – sąsiadujących lub zależnych obszarów funkcjonalnych i administracyjnych.

Wymogi obecnego systemu planowania przestrzennego nie muszą być traktowane jako minimum formalne. Dla strategii zarządzania zrównoważonym rozwojem miasta rekomendowana jest **integracja płaszczyzn**:

- planowania przestrzennego, gospodarczego i społecznego,
- obszarów i terytoriów oddziaływania,
- celów politycznych, społecznych i obywatelskich,
- sektorów publicznego, prywatnego i pozarządowego.

Dla każdej z wymienionych płaszczyzn szczególne znaczenie ma środowisko terenów zurbanizowanych. Wskazuje się na konieczność zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi, a zwłaszcza zarządzania w perspektywie przyszłości. Przy zaspokajaniu obecnych potrzeb nie wolno pomijać wyzwań przyszłości: zmian klimatycznych, społeczno-gospodarczych, potencjalnych zagrożeń naturalnych.

Rekomendacją dla strategii zarządzania środowiskiem miejskim jest **wyłużenie horyzontu czasowego planowania rozwoju** zgodnie z potrzebami przyszłych pokoleń, zasadami zrównoważonego gospodarowania i z uwzględnieniem trendów przyszłych zagrożeń. Odpowiedzialne zarządzanie środowiskiem miasta polega na przewidywaniu zmian i przygotowaniu się do nich.

Szczególnie w Polsce, gdzie kapitał społeczny i zaangażowanie obywatelskie są stosunkowo niskie, potrzebne są działania włączające. Zgodnie z tezą niniejszej publikacji, podstawą zrównoważonego rozwoju jest partycypacja społeczna. Realizowane w ramach konferencji warsztaty pokazują jedną z metod edukacji, upowszechniania i wdrażania do praktyki partycypacji społecznej i dialogu między interesariuszami przestrzeni miejskiej.

Z tezy publikacji wynika rekomendacja **zaangażowania obywatelskiego i włączenia społecznego**, jako wiodącego czynnika zrównoważonego rozwoju miast. Oddziałują one na wszystkie cztery płaszczyzny integracji zarządzania zrównoważonego (celów, obszarów, planowania, sektorów), chociaż na płaszczyźnie obszarów ma to raczej ograniczony wpływ, ponieważ integracja terytorialna realizowana jest w strukturach administracyjnych. Nie można jednak wykluczyć zainteresowania mieszkańców, przedsiębiorstw czy organizacji pozarządowych sprawami nie dotyczącymi bezpośrednio ich obszarów oddziaływania⁵.

Technologie cyfrowe dostarczają danych do podejmowania miejskich decyzji i umożliwiają współzrządzenie. Dostęp do danych i dwustronna komunikacja (władza – obywatele) pozwalają na sprawne, ekonomiczne i powszechne włączenie, na przykład w formie budżetu obywatelskiego. Idea *Smart City* dopiero wychodzi z fazy eksperymentalnej ale już pokazała ogromny potencjał dla miasta przyszłości.

⁵ Przykładem może być budowa obwodnicy Augustowa, https://pl.wikipedia.org/wiki/Obwodnica_Augustowa, dostęp: 22.01.2016 r.

Być może, jednym z najważniejszych efektów powstania miast inteligentnych będzie zmiana paradygmatu planowania rozwoju. *Smart Cities* same będą decydować o swojej przyszłości. Rekomendacją wynikającą z projektu jest zalecenie wdrażania **idei miasta inteligentnego** w jak najszerszym zakresie.

Miasto zrównoważone dziś buduje przewagę konkurencyjną Europy na tle świata. Wdrażanie strategii rozwoju podkreślającej atuty miast europejskich kultywujących dorobek kulturowy i szczególne wyróżniki tych miast, niesie dodatkową wartość. Wskazuje się na zależność między innowacyjnością i jakością przestrzeni miejskiej. Miasta stanowią inkubator innowacyjności, katalizator kreatywności i zaangażowania obywatelskiego. Podnoszenie jakości zwiększa ich przewagę konkurencyjną.

Wynika z tego wyzwanie dla strategii zarządzania rozwojem: **podnoszenie jakości miasta**. Na jakość miasta składają się wszystkie wymienione wcześniej elementy – środowisko naturalne, relacje społeczne, bezpieczeństwo, poczucie sprawczości obywateli, potencjał gospodarczy, infrastruktura społeczna i techniczna, zasoby historyczne i kulturalne. Warunki życia w mieście determinują zachowania mieszkańców. Miasta zapewniające najlepsze warunki życia przyciągają przedsiębiorczych i kreatywnych mieszkańców oraz zapobiegają migracji najzdolniejszej i ambitnej młodzieży do bardziej obiecujących miejsc. Miasta, aby się rozwijać i przeciwdziałać efektowi św. Mateusza, muszą być konkurencyjne wobec innych miast. Jedynie holistyczne podejście zapewni równowagę czynników przyrodniczych, społecznych, gospodarczych, technicznych i kulturowych. Wymaga to wysiłku władz, włączenia społeczności i szerokiego kręgu interesariuszy. Ale jakość się opłaca, zwłaszcza w długim okresie. A właśnie **jakość i jutro**, a nie **ilość i dziś** są podstawą zrównoważonego rozwoju.

ZARZĄDZANIE ROZWOJEM MIAST

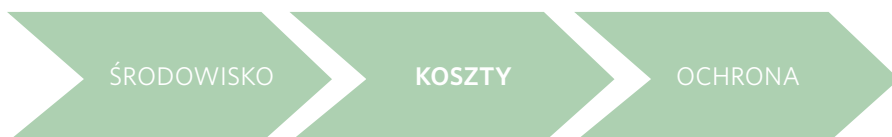
SPOŁECZNO-EKONOMICZNY WYMIAR ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU MIAST

Maciej Borsia

Puszcza jest niczyja – nie moja ani twoja, ani nasza, jeno boża, święta!
Stefan Żeromski, „Puszcza jodłowa”

Wprowadzenie

Przez dekady, począwszy od lat 60. XX wieku, o problematyce ekologicznej mówiono z namaszczeniem, rozwijając obecne już wcześniej w naszej kulturze tradycje ochrony przyrody. Dwa pokolenia wychowywane były w poczuciu głębokiego szacunku dla spraw środowiska, co przyczyniło się w dużym stopniu do znaczącego powstrzymania negatywnych procesów zapoczątkowanych rewolucją przemysłową i jej degradującym wpływem na otoczenie. Ekolodzy traktowani byli jako kapłani wyższego wtajemniczenia wprowadzający nas w nowy model cywilizacyjny. To swoiste namaszczenie i zdarzające się nadużywanie uprzywilejowanej pozycji okazało się w rezultacie jedną z barier dalszego rozwijania idei zrównoważonego rozwoju.

Rysunek 1 - Model „środowisko → koszty → ochrona” opr. wł. autora

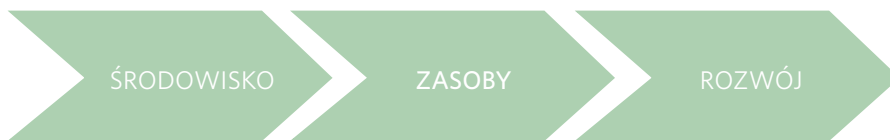
Model „środowisko → koszty → ochrona” posługujący się argumentacją powinności ochrony dziedzictwa przyrodniczego był podstawą budowania świadomości społecznej. Wbudowany w proces edukacji, przyczynił się do stworzenia swoistego consensusu wokół problematyki ekologicznej. Jednocześnie stanowił podstawę powstawania określonych więzi społecznych, jak poczucie tożsamości czy identyfikacja z miejscem zamieszkania i szerszym otoczeniem, a nawet stosunku do takich pojęć jak ojczyzna, w szerszym lub węższym wymiarze przestrzennym.⁶

Przedstawianie zadań z zakresu ochrony środowiska jako powinności okazało się mieć granice, poza które znaczna część społeczeństwa nie chciała wykroczyć⁷. Koszty związane z jej realizacją zaczęto uważać za zbyt wysokie w relacji do odczu-

⁶ Borsia M., Chmielewski W., Głogowska M., Wranak K., *Modele rozwoju zrównoważonego i procesy planowania na obszarach NATURA 2000*, [w:] „Studia KPZK PAN”, tom CLVII, s. 168-186, Warszawa, 2014.

⁷ Por. Brown K., *Innovations for conservation and development* [w:] „The Geographical Journal”, Volume 168, Issue 1, 2002, s. 6-17.

wanych potrzeb czy moralnych zobowiązań. Argumentacja w kategoriach powinności okazywała się zbyt słaba, aby przekonać do wyrzeczeń. Ideowe podejście okazało się niewystarczające dla kontynuacji i pogłębiania proekologicznego podejścia czy paradygmatu rozwoju. Rzeczowe i praktyczne podejście nie zaprzecza w swej istocie dotychczasowym ideom, ale je racjonalizuje, traktując elementy środowiska jako zasób przyczyniający się do rozwoju. Należało zatem poszukiwać konstruktywnego podejścia do zagadnień środowiskowych posługującego się bardziej przekonującymi argumentami.

Rysunek 2 - Model „środowisko → zasoby → rozwój”, opr. wł. autora

Paradygmat „środowisko → zasoby → rozwój” wskazuje, że nie tylko **należy**, ale i **warto** chronić środowisko, gdyż, kolokwialnie mówiąc, to się opłaca. Zasoby środowiska mogą bowiem być czynnikiem wzrostu, chociażby jako podstawa rozwoju przemysłu turystycznego, jako istotny składnik potencjału rozwojowego w postaci surowców lub walorów lokalizacyjnych dla określonych branż przemysłowych, rekreacji lub po prostu dla osadnictwa, stanowiąc ważny w dzisiejszych czasach czynnik jakości życia i wyróżnik wizerunku zewnętrznego w zglobalizowanym i zunifikowanym świecie. W takim konstruktywnym podejściu do zagadnień ekologicznych odwołujemy się nie do kosztownej powinności, a do praktycznej efektywności, gdyż lepsze środowisko oznacza bardziej skuteczny, tańszy i szybszy rozwój⁸.

Warunki środowiskowe sprzyjają rozwojowi, jednocześnie wiążąc go z lokalnymi potencjałami o unikalnych specyfikach. Taki model nazywany jest rozwojem endogenicznym. Pozwala on na budowanie partnerstw i porozumień zastępujących współzawodnictwo, gdyż różnicuje podstawy budowania profili polityk rozwoju. Zatem głębiej sięga do źródeł idei zrównoważonego rozwoju, zastępując monopol władzy szerszym współrzędzeniem. Wzrasta znaczenie lokalnych czynników środowiskowych oraz umiejętności współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji realizujących wspólne interesy.

Filozofia – paradygmat twórczy

Człowiek przekształca środowisko, dostosowując je do swoich potrzeb, wykorzystując w różnym celu i różnym stopniu jego zasoby. Największym dziełem człowieka jako gatunku jest miasto – efekt skoordynowanej kumulacji przekształceń środowiska. Miasto jako swoisty fenomen, jest jednocześnie dziełem człowieka,

⁸ Borsia M., *Polityka przestrzenna we wdrażaniu rozwoju zrównoważonego* [w:] „Problemy rozwoju zrównoważonego w gospodarce regionalnej”, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, raport z badań 02/S/0013/11, kier. Z. Strzelecki, 2012.

jak i przetworzonym środowiskiem kształtującym w znaczącym stopniu jego zachowania i rozwój. Wiedza i umiejętność tworzenia środowiska miejskiego to domena urbanistyki. Nazwa ta jest względnie nowa, zaczęła być używana przed stu laty, ale wiedza i sztuka kryjąca się pod tą nazwą była stosowana od co najmniej trzech tysięcy lat. Osadzona była zawsze w realiach kulturowych i technicznych swoich czasów, stąd jej wzorce zmieniały się, a każda epoka odkrywała na jej polu swoje nowości, krytykując poprzednie wzorce. Ta krytyka była podstawą rozwoju dyscypliny, gdyż pomagała dostosować ją do nowych uwarunkowań i oczekiwań swych czasów. Urbanistyka jako sztuka powiązana była zawsze z architekturą. Granica pomiędzy tymi dyscyplinami nie jest ostra, choć intuicyjnie wiadomo, gdzie przebiega.

Wzorcem kulturowym urbanistyki modernistycznej, to jest tej, której efekty są obecnie najbardziej widoczne w przestrzeni miast, był funkcjonalizm. Wynikał on przede wszystkim z potrzeby racjonalizacji rozwiązań przestrzennych pod kątem realizacji jasno sprecyzowanych celów użytkowych czy społecznych. Dotyczył przestrzeni w różnych skalach – od wnętrza, przez budynek, jego otoczenie, po miasto i nawet region. Funkcjonalna miała być kuchnia (tzw. kuchnia frankfurcka, rok 1927) i miasto (Warszawa funkcjonalna, rok 1932). W obu wypadkach starano się optymalizować technologię, by w najbardziej efektywny sposób osiągnąć cele, którym przestrzenie te miały służyć.

Rysunek 3 – Kuchnia frankfurcka zaprojektowana przez Margarete Schütte-Lihotzky w 1926 r.⁹

Rysunek 4 – Strefy oddziaływania Warszawy, J. Chmielewski, S. Syrkus, Warszawa funkcjonalna, Warszawa: Towarzystwo Urbanistów Polskich, 1934, Fig X.

⁹ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0b/Frankfurterkueche.jpg>, dostęp 22.01.2016 r.

Postmodernizm¹⁰, co podkreśla jego nazwa, wyrasta z krytyki modernizmu, choć oczywiście w znaczącym stopniu był jego kontynuacją. Krytyczne spojrzenie pozwala na korekty w sposobie myślenia zgodne z duchem nowej epoki oraz na naprawę błędów charakteryzujących odchodzące czasy. W pewnym stopniu następuje powrót do tradycji, często trochę zapomnianych i zaniedbanych. Postmodernizm usuwa mankamenty podejścia funkcjonalnego, integrując przestrzeń i wspierając niedocenione potrzeby, jak: kontakty społeczne, sąsiedztwo, indywidualizm miejsca (*genius loci*). W wielu przypadkach (w odniesieniu do formy) powraca do starych wypróbowanych wzorców, do tradycyjnego języka urbanistyki.

Pojęcie nowej urbanistyki¹¹ zwykle się utożsamiać z postmodernistyczną kompozycją nawiązującą do tradycyjnych form urbanistycznych – ulic, kwartałów i placów¹². Nurt ten rozpoczął się w Stanach Zjednoczonych jako krytyka modernistycznej doktryny strefowania funkcjonalnego. W Europie natrafił na inny grunt – tu miasta są starsze, bardziej różnorodne, z wyraźnymi historycznymi korzeniami i, co najważniejsze, mniejsze i rosnące wolniej niż w innych częściach świata. Ich forma zależy bardziej od mechanizmów rządzących przekształcaniem miast, od kształtu architektonicznego poszczególnych obiektów niż od jednolitego planu. Co więcej, i czego doświadczamy ostatnio z pewnym zaskoczeniem w Polsce, wiąże się to też z kryzysem metodologicznym projektowania urbanistycznego opartym o wąski paradygmat strefowania funkcjonalnego. Nowa urbanistyka postrzega miasto jako stale rozwijający się twór powiązany z wieloma procesami toczącymi się w nim i w jego otoczeniu. Projektowanie urbanistyczne, w odróżnieniu od projektowania obiektów, zajmuje się organizacją ciągłego procesu, którego partnerami są władze publiczne, mieszkańcy i przedsiębiorcy. Wśród nich krąży ze swymi kompetencjami urbanista, starając się odnaleźć równowagę pomiędzy wieloma sprzecznymi interesami ścierającymi się w przestrzeni miasta.

Nowa urbanistyka w swoisty sposób imituje tradycyjne miasto, idee zastępując praktycznymi wskazówkami, a wręcz wzorcami projektowymi gotowymi do użycia. Zapisane są one w postaci Smart Code¹³. Jej charakterystycznymi cechami są tradycyjne, ale bardziej zintegrowane komponenty przestrzeni umożliwiające realizację generalnych założeń:

- skali dojścia pieszego (izochrona 10 minut), ograniczenia stosowania samochodu, zarówno poprzez ruch pieszego w wymiarze lokalnym, jak i transport szynowy w zakresie powiązań zewnętrznych,
- bardziej gęstego, dynamicznego i różnorodnego sposobu zagospodarowania z przemieszaniem tzw. funkcji, czyli przeznaczenia terenu,
- nawiązania do tradycyjnej formy zabudowy kwartałowej przez wyodrębnianie niewielkich wspólnot sąsiedzkich.

¹⁰ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3960928>

¹¹ http://pl.wikipedia.org/wiki/New_urbanism

¹² *Karta Nowej Urbanistyki, Congress for the New Urbanism 2011*, tłum. M. Mycielski, G. Buczek, P. Choynowski, Urbanista, Warszawa, 2005.

¹³ *SmartCode version 9.2*, The Town Paper Publisher, 2009.

Rysunek 5 – Typowy schemat przechodzenia stref wiejskich w miejskie – The Smart Code¹⁴

Realizacje tego typu zespołów zabudowy mają następujące podstawowe cechy:

- dominacja ruchu pieszego jako praktyka, ale też pewnego rodzaju filozofia,
- tradycyjna sieć uliczna, struktura przestrzeni tworzona tradycyjnym językiem urbanistyki, przez ulice i place,
- łączenie funkcji, różnorodność form, przemieszanie społeczności – bogatych z biednymi, starych z młodymi,
- zróżnicowana typologia mieszkań i zamieszkującej je społeczności,
- wysoka jakość obiektów, przestrzeni publicznych i „galanterii miejskiej”,
- restytucja tradycyjnego sąsiedztwa poprzez odpowiednią skalę zabudowy i jej formę sprzyjającą więziom społecznym,
- zwiększona gęstość i zwartość zabudowy, bardziej efektywne wykorzystanie terenu niż w tradycyjnej zabudowie modernistycznej,
- inteligentny, czyli dostosowany do potrzeb transport,
- troska o wysoką jakość życia, można określić ją jako szczęśliwość w miejscu zamieszkania,
- szczególna troska o jakość środowiska.

Szczególne znaczenie zagadnień środowiskowych w modelu nowej urbanistyki przejawia się w:

- minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko w fazie budowy i eksploatacji,
- poszanowaniu wartości przyrody i stosowaniu przyjaznych środowisku technologii (ekotechnologie),
- wysokiej sprawności energetycznej,
- mniejszemu zużyciu energii z tradycyjnych źródeł,
- zwiększonym udziale lokalnego wytwarzania, bez odległych dojazdów do pracy,
- stosowaniu zasady *więcej chodzenia, mniej jeżdżenia*.

¹⁴ Źródło: www.transect.org, dostępi 22.01.2016 r.

Koncepcja nowej urbanistyki pochodzi ze Stanów Zjednoczonych, kraju o innym krajobrazie miejskim wynikającym między innymi z krótszej tradycji urbanistycznej. Powstało tam ok. czterech tysięcy zespołów przestrzennych stosujących omawiane zasady, przy czym połowa w istniejącej tkance miejskiej. To, co nowa urbanistyka stara się w Ameryce imitować, w Europie jest powszechne, kształtowane przez stulecia. Tu miasta są mniejsze, rosną mniej dynamicznie, a wręcz kurczą się, są mniej spektakularne, ale tańsze, bardziej przyjazne, ładniejsze, unikalne, z długą tradycją, a przede wszystkim zrównoważone: trwałe, spokojne, dojrzsze, bardziej odporne na kryzysy. Powstaje więc pytanie, czy model amerykański warto przenosić do Europy i jakie to może przynieść korzyści.

Technologia – zielona regeneracja

Uzasadniając zagadnienia związane ze środowiskiem i korzystaniem z jego zasobów przez człowieka, warto odwoływać się do kategorii energii. Pojęcia ekologiczne są bowiem często bardzo hermetyczne, niezrozumiałe, niejasno zdefiniowane. Dlatego rozmawianie o energii ma sens, gdyż jest bardziej zrozumiała – każdy korzysta z różnych form energii, kupuje ją, wie, że zagadnienia z nią związane go dotyczą, wie też, że warto racjonalizować jej zużycie oraz że można ją zaoszczędzić. Zrozumienie to podstawa konstruktywnej rozmowy.

Miasta są konsumentami energii, przede wszystkim zaspokajając trzy główne typy potrzeb:

1. Potrzeby życiowe mieszkańców – wzrost standardów życia powoduje zasadniczo wzrost zużycia energii; z tego typu wzrostem zapotrzebowania energetycznego próbujemy walczyć, propagując odpowiednie nowe sposoby zaspokajania pojawiających się nowych potrzeb oraz rozwiązania technologiczne do kontrolowania i optymalizacji konsumpcji energii.
2. Potrzeby produkcyjno-gospodarcze – postęp technologiczny sprawia, że zużycie jednostkowe energii w produkcji spada, a technologie zbyt energochłonne stają się nieopłacalne; ale z drugiej strony rosnąca produkcja wymusza większe zużycie energii, przynosząc jednak wymierne korzyści.
3. Potrzeby funkcjonowania organizmu miejskiego – zależące w głównej mierze od struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta; niezależnie od tego, co miasto produkuje, jakich usług dostarcza, to jego struktura pochłania energię, którą można określić obrazowo energią biegu jałowego¹⁵.

Ta trzecia grupa potrzeb jest największym obszarem konsumpcji energii i zużycia materiałów przez miasta. Np. materiałochłonność budowy i eksploatacji dróg jest nieporównywalnie wyższa niż zużycie energii i materiałów w procesach technologicznych stosowanych w przemyśle. To samo dotyczy zużycia energii na

¹⁵ Borsal M., *Metabolizm miasta*, [w:] „Miasto idealne – miasto zrównoważone. Planowanie przestrzenne terenów zurbanizowanych i jego wpływ na ograniczenie skutków zmian klimatu”, Uniwersytet Warszawski, 2015, s. 135-140.

cele komunikacyjne, szczególnie te niesłużące zaspokajaniu realnych potrzeb, np. poszukiwanie miejsca parkingowego – ponad 30 proc. samochodów w centrum miasta średniej wielkości jest w ruchu wyłącznie w tym celu.

Lokalizacja funkcji i jakość powiązań przestrzennych w miastach ma wpływ na zużycie energii. Praktycznych rozwiązań można poszukiwać poprzez model metabolizmu miejskiego, który pozwala postrzegać wiele problemów rozwojowych w kategoriach zużycia energii. Tradycyjnie terminem metabolizm określa się całokształt procesów przemian materii i energii zachodzących w żywych komórkach, co stanowi podstawę wszelkich zjawisk biologicznych. Metabolizm pozwala komórkom na wzrost i rozmnażanie, zarządzanie swoją strukturą wewnętrzną oraz odpowiadanie na bodźce zewnętrzne. Analogie do procesów, jakie zachodzą w komórkach, dostrzec można także w innych sferach, między innymi życia organizmów innego typu, np. społecznych¹⁶.

W teorii metabolizmu miast istotne jest rozróżnienie pomiędzy metabolizmem cyklicznym a liniowym – im bardziej przekształcenia materii i energii wpisują się w zamknięty cykl (recykling), tym poziom zrównoważenia rozwoju jest wyższy. Porównania pomiędzy miastami pozwoliły określić, jak różne czynniki, na przykład forma przestrzenna, gospodarka wodna, efektywność cieplna, systemy komunikacji, technologie budowlane oraz sposoby realizacji usług publicznych, wpływają na metabolizm miasta.

Metabolizm jest pojęciem modnym w dzisiejszej kulturze – wszyscy wiedzą, że prawidłowy metabolizm jest warunkiem zdrowia. Wiedzą też, że to, co jest zewnętrznym objawem złego metabolizmu, jest tylko częścią choroby. Zły metabolizm tkwi głęboko we wszystkich strukturach organizmu. Nasze miasta obrastają tkanką tłuszczową – stawiając w ten sposób problem, powodujemy, że wadliwy metabolizm miast może być łatwiej dostrzeżony i potępiony. Kryteria metabolizmu miejskiego mogą więc służyć optymalizacji struktury funkcjonalno-przestrzennej miast jako wdrażanie odpowiedniej diety. Zielony transport i energia są istotnymi elementami tej diety.

Objawem złego metabolizmu miasta jest przede wszystkim suburbanizacja, którą można traktować jako obrastanie tłuszczem podmiejskiej zabudowy. Cechuje ją:

- przyrost terenów zurbanizowanych – głównie poza obszarem węzłowym lub wręcz poza miastem – szybszy niż przyrost ludności i infrastruktury,
- zwiększanie udziału obszarów o niskiej gęstości zabudowy i ekstensywnym zaludnieniu,
- wzrost powierzchni zabudowanej na mieszkańca – w dzielnicach mieszkaniowych i ogółem, wyższy niż wynika to ze wzrostu standardów powierzchni.

¹⁶ Por. Morgan G., *Obrazy organizacji*, PWN, Warszawa, 2015.

Objawami suburbanizacji jako swoistej dysfunkcji miejskiej są:

- niska gęstość zabudowy,
- brak ciągłości użytkowania terenu,
- nierównomierne rozmieszczenie zabudowy i miejsc pracy,
- nadmierna lokalna koncentracja użytkowania dotycząca zarówno zabudowy mieszkaniowej, jak i miejsc pracy,
- transportochłonna organizacja przestrzenna polegająca przede wszystkim na nadmiernym oddaleniu miejsc zamieszkania i pracy od usług,
- mało zróżnicowane użytkowanie terenu na jednostkę powierzchni,
- duże odległości między różnymi formami użytkowania ziemi,
- policentryczny układ centrów lokalnych związanych z pracą i usługami¹⁷.

Skutkami złego metabolizmu miasta są rozproszenie zabudowy mieszkaniowej, obniżenie standardu usług, w tym usług publicznych, utrata przestrzeni otwartych, straty przyrodnicze, obniżenie jakości środowiska zamieszkania – wartości krajobrazowych, kulturowych, rekreacyjnych. Jednocześnie podwyższone zostają niezbędne wydatki publiczne na infrastrukturę, usługi publiczne i transport oraz następuje wzrost materiałochłonności i energochłonności funkcjonowania miasta, w tym także trwała utrata gruntów. Zjawiskom tym można przeciwdziałać poprzez optymalizację przepływu i przemiany materii i energii w funkcjonowaniu miasta:

- zmniejszenie jednostkowego i całkowitego zużycia,
- poprawa efektywności energetycznej,
- zmniejszenie ilości „odpadów”¹⁸.

Można też uzależniać formy zagospodarowania obszarów miejskich od zużycia zasobów – gruntów, materii, energii, uwzględniając przy tym wpływy zmian demograficznych, konkurencji gospodarczej i innowacji technologicznych. Może to być podstawą zielonej regeneracji miast. Na poprawę metabolizmu w tym procesie wpływa układ przestrzenny, zróżnicowanie funkcjonalne i typologia zabudowy. Decydują one o zużyciu gruntów, energii i materiałów.

W przypadku układu przestrzennego zużycie **gruntów** jest funkcją intensywności zabudowy, a fragmentacja obszarów ma negatywne skutki dla środowiska. Zużycie **energii** zależy od intensywności zabudowy i stopnia fragmentacji obszarów zabudowy – zwiększa ona istotnie odległości transportowe. Zużycie **materiałów** jest większe przy niskiej intensywności i wysokiej fragmentacji – ze względu na potrzeby infrastruktury. W polityce przestrzennej należy zatem promować zwartość i ograniczać fragmentację obszarów, stosując przemyślane rozwiązania zwiększające gęstość zabudowy bez utraty jakości przestrzeni.

¹⁷ Por. Borska M., *Zrównoważony metabolizm miejski w scenariuszach rozwoju aglomeracji warszawskiej* [w:] „Przegląd urbanistyczny”, VI/2014, s. 10-12.

¹⁸ Markowski T., Borska M., *Metabolizm miasta* [w:] „Przegląd komunalny”, 5/2015, s. 114.

W kwestii zróżnicowań funkcjonalnych zużycie **gruntów** nie zależy w istotnym stopniu od układu funkcjonalnego, czyli dyslokacji miejsc zamieszkania i pracy. Zużycie **energii** zależy od sprawności transportu publicznego (zielony transport), który wymaga koncentracji miejsc pracy oraz wysokiej gęstości zabudowy. Rozprzestrzenianie aktywności gospodarczych wydłuża odległości, a policentryczny układ funkcji w małej skali może wspierać rozwój transportu rowerowego i pieszego. Zużycie **materiałów** nie zależy od zróżnicowania funkcjonalnego. W polityce przestrzennej należy zatem przede wszystkim podwyższać gęstość zabudowy przy osiach transportu publicznego.

Oдноśnie typologii zabudowy zużycie **gruntów** zależy przede wszystkim od typu zabudowy – budynki, drogi i infrastruktura pochłaniają najwięcej terenów przy zabudowie mieszkaniowej o niskiej intensywności. Zużycie **energii** dla potrzeb grzewczych zależy od intensywności zabudowy oraz rodzaju, wieku i stanu technicznego budynków. Zużycie **materiałów** zależy od typu zabudowy – budynki niskie mogą być mniej materiałochłonne, ale infrastruktura pochłania te oszczędności; wiek budynku ma wpływ na zużycie i recykling materiałów. W polityce przestrzennej należy zatem zapewniać wysoką sprawność energetyczną zabudowy.

Konstruktywne przesłanie dla zielonej regeneracji miast wynikające z teorii metabolizmu miejskiego wskazuje, że efektywność energetyczna miast zależy w istotnym stopniu od sprawności funkcjonowania organizmu miejskiego – jego struktury funkcjonalno-przestrzennej. Miasto może oszczędniej gospodarować zasobami: gruntami, materiałami i energią poprzez bardziej innowacyjną politykę rozwoju przestrzennego, a szerokie możliwości w tym zakresie daje optymalizacja form zagospodarowania przestrzeni miejskich. Sprzyjać jej może większa świadomość mieszkańców i władz w zakresie podstawowych kwestii metabolizmu miast – zasad i skali przepływów materii i energii.

Polityka – instrumentacja ambicji

W roku 2005 kraje Unii Europejskiej przyjęły w brytyjskim mieście Bristol *Ośiem Warunków Trwałej Równowagi* – dokument określający cechy ośrodków miejskich, jakie powinny być promowane w ramach polityki Unii¹⁹. Dokument zwany *Bristol Accord* stwierdzał, że zrównoważona gmina powinna być:

- **aktywna** – społecznie włączająca i bezpieczna, czyli uczciwa, tolerancyjna i spójna, z silną kulturą lokalną i różnymi polami aktywności społecznej,
- **dobrze zarządzana** – z efektywną i społecznie włączającą partycypacją, reprezentacją i przywództwem,
- **dobrze powiązana** – z dobrą obsługą transportową i komunikacją łączącą ludzi z miejscami pracy, szkołami, opieką zdrowotną i innymi usługami,

¹⁹ UK Presidency EU Ministerial Informal on Sustainable Communities [w:] „Policy Papers”, Office of the Deputy Prime Minister, London, March, 2006.

- **dobrze obsłużona usługami** – sektora publicznego, prywatnego, komunalnego i wolontariatu, które odpowiadają potrzebom mieszkańców i są dostępne dla wszystkich,
- **wrażliwa na środowisko** – zapewniająca ludziom warunki życia uwzględniające wartości środowiska naturalnego,
- **prosperująca gospodarczo** – z rozkwitającą i zróżnicowaną lokalną gospodarką,
- **dobrze zaprojektowana i zbudowana** – wyróżniająca się jakością zabudowy i poszanowaniem środowiska naturalnego,
- **otwarta dla każdego** – w tym członków innych społeczności w bieżącej sytuacji i w przyszłości²⁰.

Droga od politycznej deklaracji do realizacji wymaga stosowania skutecznych instrumentów polityki przestrzennej, wspomagającej procesy projektowania, zintegrowanego planowania i wieloszczeblowego zarządzania. Polityka publiczna w tym zakresie powinna być subsydiarna i włączająca. Jej narzędziami, podobnie jak każdej polityki publicznej, mogą być:

- informowanie, edukacja (obywatelska), doradztwo (obywatelom),
- bezpośrednia interwencja (np. organizacja służb nadzoru),
- instrumenty ekonomiczne (podatki, granty, subsydia),
- regulacje i innego typu legislacja (odgórne prawo i inne przepisy mające moc prawa),
- rozwiązania oparte na rynku (np. samoregulacja podmiotów działających na rynku)²¹.

Instrumenty **informacyjne** stanowią najniższy stopień drabiny interwencji, nieożsamym jednak z nierobieniem niczego. Wymagają od władz monitorowania sytuacji, np. zmian w przestrzeni i innych skutków własnej polityki przestrzennej, działań różnych podmiotów w przestrzeni, a także dynamiki warunków, w jakich te działania i procesy przebiegają. Ich skuteczność zależy od dobrej, otwartej organizacji i współpracy międzyinstytucjonalnej. Do grupy tego typu działań należałoby zaliczyć analizy przestrzenne i badania naukowe pozwalające śledzić procesy zmian w przestrzeni oraz tworzące podstawy teoretyczne, poznawcze i metodologiczne polityki przestrzennej. Do instrumentów informacyjnych zaliczyć należy nie tylko działania zmierzające do pozyskiwania informacji, ale także do jej gromadzenia, harmonizacji i udostępniania, gdyż tylko informacje będące w obiegu, czyli faktycznie docierające do zainteresowanych lub do innego typu adresatów, można uważać za część systemu wdrażania polityki przestrzennej.

Instrumenty **organizacyjne**, czyli struktury organizacyjne lub inne formuły działania mające bądź to postać bezpośredniego zaangażowania, bądź też systemu zachęt regulujących zachowania innych podmiotów, nie podlegają bezpośrednio władzy.

²⁰ Borska M., Strzelecki Z. (red.), *Informacja jako czynnik rozwoju* [w:] „Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce – czynniki i bariery”, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2011.

²¹ Borska M., Strzelecki Z. (red.), *Polityka przestrzenna w Polsce w latach 2004-2013* [w:] „Wybrane regionalne i lokalne polityki publiczne w Polsce – 10 lat doświadczeń w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej”, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, 2015.

Do tej grupy instrumentów zaliczyć należy struktury organizacyjne i działania w sferze koordynacyjno-regulacyjnej peñnionej przez administrację publicznę, która poprzez swoje decyzje przestrzenne w sprawach przeznaczania, sposobu użytkowania i zagospodarowania gruntów wpływa na kształt przestrzeni. Władze muszą posiadać pewien potencjał organizacyjny, aby móc realizować politykę przestrzennę – przede wszystkim muszą wiedzieć, co się dzieje: rolę prowadzonego monitoringu powinno być dynamiczne diagnozowanie przekształceń, czyli nie tylko gromadzenie informacji, ale także ich przetwarzanie, ostrzeganie, a nawet przewidywanie hipotetycznego rozwoju sytuacji w przypadku braku interwencji decyzyjnej. Operacyjnym narzędziem monitoringu mogą być systemy informacji przestrzennej, które mogą tworzyć zasoby wiedzy użyteczne dla władz, ale też otwartą bazę wiedzy. Obywatele, podmioty gospodarujące w przestrzeni i organizacje społeczne spełniają funkcje kontroli wczesnego ostrzegania przed zagrożeniami przestrzeni i mogą aktywnie wspierać politykę władz.

Instrumenty **ekonomiczne** stymulują realizację pożądaných społecznie rozwiązań przez podmioty gospodarcze lub ludność. W ramach tej grupy instrumentów największe znaczenie należy przypisać obecnie systemowi dotacji Unii Europejskiej – tworzą go strategie i programy operacyjne zarządzane przez władze centralne (programy sektorowe i funkcje koordynacyjne całego systemu) oraz strategie i regionalne programy operacyjne zarządzane przez władze regionalne. Ważnym instrumentem ekonomicznym są ulgi podatkowe, szczególnie w zakresie podatku od nieruchomości, który jest podatkiem lokalnym (gminnym) pobieranym od budynków, gruntów i budowli, a którego wysokość stawek określa rada gminy w ramach kwot określonych ustawowo. Na szczeblu krajowym możliwe jest wprowadzanie ulg inwestycyjnych w podatku dochodowym oraz ustanowienie obszarów o preferencyjnym statusie podatkowym mających istotny wpływ na rozwój gospodarczy otaczającego je obszaru i przekształcenia samej przestrzeni. Instrumenty inwestycyjne, głównie bezpośrednie inwestycje publiczne, realizują potrzeby społeczne, ale też wpływają w istotny sposób na zachowania inwestycyjne podmiotów spoza sektora publicznego. Dotyczy to przede wszystkim inwestycji w sferze infrastruktury technicznej i społecznej. Powraca się też do instrumentu kontraktu terytorialnego zawieranego przez rząd z władzami samorządowymi w celu współfinansowania z budżetu państwa określonych przedsięwzięć inwestycyjnych postulowanych przez samorządy. Systematycznie wzrasta także znaczenie wymiaru przestrzennego w systemie dystrybucji środków na inwestycje – samorządy zachęcane są do podejmowania wspólnych inicjatyw, niezależnie od urzędowych podziałów administracyjnych, w postaci m.in. Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych – instrumentu sugerowanego przez Unię Europejską.

Instrumenty **prawno-regulacyjne** tworzą podstawę systemowego funkcjonowania aktywnej polityki kształtowania przestrzeni lub regulujących wprost sposoby gospodarowania przestrzenią na poszczególnych obszarach. Tworzenie ram systemowych jest dostępne dla władz wyższych poziomów, np. rządu, ale także szczebel regionalny i lokalny mają ograniczone, ale niewykorzystywane możliwości w tym

zakresie. Niższe poziomy władzy publicznej, zwłaszcza poziomy lokalne, dysponują środkami nakazowo-zakazowymi regulującymi sposoby zagospodarowania przestrzeni w postaci dokumentów lub decyzji planistycznych. W odniesieniu do pojedynczych nieruchomości zastosowanie mają przepisy prawa lokalnego ustanowione przez władze gminy, których zadaniem jest ochrona interesu publicznego oraz zachowanie prawidłowych relacji pomiędzy działaniami poszczególnych podmiotów gospodarujących w przestrzeni.

Podsumowanie

Na koniec warto wesprzeć się refleksją ogólną na temat miejsca polskiej urbanistyki – lub szerzej myśli urbanistycznej – w kontekście globalnym. Specyfika wyzwań powoduje, że rozwija się ona swoim własnym cyklem przesuniętym w fazie w stosunku do tego, co dzieje się w wiodących krajach świata. Uzasadnieniem tej opinii może być dorobek Jane Jacobs, autorki książki *Życie i śmierć wielkich miast Ameryki* przetłumaczonej ostatnio na język polski po 54 latach od wydania amerykańskiego. Książka ta była reakcją na uruchomiony w roku 1960 nowojorski projekt Lower Manhattan Expressway usprawniający układ komunikacyjny miasta kosztem przesiedlenia pół miliona mieszkańców. Spór Jacobs z głównym urbanistą Nowego Jorku Robertem Mosesem był na tyle znaczący, że doczekał się nie tylko książki, ale nawet po latach także opery. Sentencja z książki Jacobs była mottem Światowego Forum Miejskiego ONZ w roku 2014 w Kolumbii: *Miasta mają zdolność dostarczania czegoś każdemu tylko dlatego i tylko wtedy, gdy są one tworzone przez każdego.*

W tym samym roku w Polsce dokonano zmian prawnych likwidujących samorząd zawodowy – Izbę Urbanistów – co niektórzy emocjonalnie porównywali z likwidacją tego zawodu. Należy podkreślić, że istotą samorządów zawodowych jest systemowe gwarantowanie odpowiedniej jakości usług profesjonalnych. Wiąże się to z tym, że usługi takie świadczone są w wysokiej asymetrii wiedzy usługodawcy i usługobiorcy, przez co wymagają zaufania co do kompetencji i należytej staranności specjalisty. Właściwa ocena działania profesjonalisty możliwa jest tylko przez innych profesjonalistów, dlatego struktura samorządów zawodowych jest normą i standardem w krajach wysokorozwiniętych. Dotyczy to tak zwanych zawodów zaufania publicznego²². Obrazowym przykładem asymetrycznych relacji jest tu zawód lekarza – pacjent godzi się na narkozę, powierzając swoje życie chirurgowi i anestezjologowi. Wprawdzie urbanisci nie operują na żywym pacjencie, jednak zmiany w tkance miejskiej i ingerencja w organizm miasta także wiąże się z ogromną odpowiedzialnością. Decyzje urbanistyczne oddziałują w ogromnym wymiarze – mogą wpływać na warunki życia milionów ludzi przez setki lat. Likwidacja samorządu zawodowego urbanistów ogranicza rolę środowiskowego i społecznego nadzoru nad sposobem wykonywania zawodu urbanisty.

Znamienne, że zawód urbanisty definiowany był przez ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym określającą zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele – w postaci stref o jednolitym sposobie

²² Por. Samorząd zawodowy w demokratycznym państwie prawa, Kancelaria Senatu, Warszawa, 2014.

użytkowania. Takie działania wynikały z założeń modernistycznej myśli planistycznej, którą kwestionowała Jacobs. Pomijając dystans czasowy i obiektywne bariery w transferze idei w latach 60., zwraca uwagę anachroniczność postrzegania planowania przestrzennego jako instrumentu polityki publicznej w Polsce²³. Konieczna jest głęboka jego restytucja w oparciu o nowe podejście metodyczne i paradygmat bazujący na zasadach zrównoważonego rozwoju. W tej restytucji zagadnienia ekologiczne mogą mieć swój konstruktywny udział.

Zmiany powinny uwzględniać wzmacnianie świadomości ekologicznej społeczeństwa, a w szczególności środowisk wpływających na procesy inwestycyjne, zwłaszcza w miastach. Odpowiedni obieg informacji może zapewnić trwałość rozwiązań przestrzennych wynikającą między innymi z ciągłości koncepcji i implementowanych rozwiązań. Zrównoważony rozwój nie może polegać na burzeniu i zaczynaniu od nowa – kreacja ma najczęściej charakter adaptacyjny, szanujący przeszłość, a urbanista staje się bardziej doradcą niż wolnym kreatorem. Wiąże się to też z tym, iż coraz większa liczba potrzeb, jakie definiowane są w debacie o kierunkach rozwoju, to potrzeby wyższego rzędu, z natury subiektywne²⁴. Zmienia to sposób działania władz i zatrudnianych przez nich twórców, architektów i urbanistów z podejścia technicznego, skutecznego w przypadku podstawowych obiektywnych potrzeb życiowych, na podejście bardziej społeczne wspierające dokonywanie wyborów mniej oczywistych²⁵.

Wzrasta zatem potrzeba efektywnego obiegu informacji, konfrontacji idei, włączania społecznego²⁶. Konstruktywne ekologicznie podejście wymaga zaangażowania społecznego i świadomości skutków podejmowanych decyzji wobec zwiększenia zakresu partycypacji społecznej w decydowaniu o kierunkach rozwoju. Społeczeństwo oczekuje, by miasto było *ich*, a nie *dla nich*²⁷. Zrównoważony rozwój wymaga także równowagi pomiędzy różnymi interesami – mieszkańców w zakresie definiowania potrzeb i postaw, biznesu kierującego się społeczną odpowiedzialnością, środowiska deweloperów integrujących działania w przestrzeni i z konieczności kooperujących z sektorem publicznym i mieszkańcami, oraz władz publicznych kształtujących lokalną politykę rozwoju. Partnerstwa tych czterech grup podmiotów są czynnikiem niezbędnym dla realnego wdrożenia zasad zrównoważonego rozwoju, a więc konstruktywnego podejścia do ekologii.

²³ Belof M., Borsal M., *Planning for Real – po drabinie partycypacji społecznej* [w:] „Przegląd Urbanistyczny”, Tom, IX 2015.

²⁴ Borsal M., Dudziuk-Dudziak A., *Na rozdrożu wzajemnych oczekiwań – partnerstwa w procesach rewitalizacji, przykład Sokolowska*, Uniwersytet Ekonomiczny, Wrocław, 2015.

²⁵ Belof M., Borsal M., *Place based policies vs. place based politics – functional areas and the practice of multilevel governance*, Regional Studies Association European Conference, Izmir, 2014.

²⁶ Por. Borsal M., *Wyrównywanie szans małych miast w procesie rewitalizacji* [w:] „Przegląd komunalny”, 12/2014.

²⁷ Markowski T., Borsal M., *Miasto – dla nas czy nasze* [w:] „Przegląd komunalny”, 1/2015, s. 82.

GOSPODAROWANIE W MIEJSKIEJ PRZESTRZENI

Janusz Korzeń

Powiązania pomiędzy terenami zurbanizowanymi i niezurbanizowanymi

Strukturę funkcjonalno-przestrzenną przestrzeni miast tworzą przede wszystkim jej komponenty przyrodnicze (budowa geologiczna, rzeźba terenu, jego pokrycie, system hydrograficzny), kulturowe (historycznie ukształtowana sieć osadnicza i zachowane zabytkowe zespoły zabudowy oraz powiązania komunikacyjne) oraz obecnie ukształtowane zainwestowanie o różnym charakterze. Tereny zurbanizowane łączą powiązania o charakterze przyrodniczym, w których zasadniczy udział mają doliny rzeczne stanowiące podstawowe korytarze ekologiczne oraz rozległe przestrzenie terenów otwartych, rolnych i leśnych. Mają one także powiązania o charakterze technicznym, w których główną rolę pełnią systemy komunikacyjne i uzbrojenia technicznego. Zasoby przestrzenne miast uzupełnia rozbudowana sieć relacji społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych.

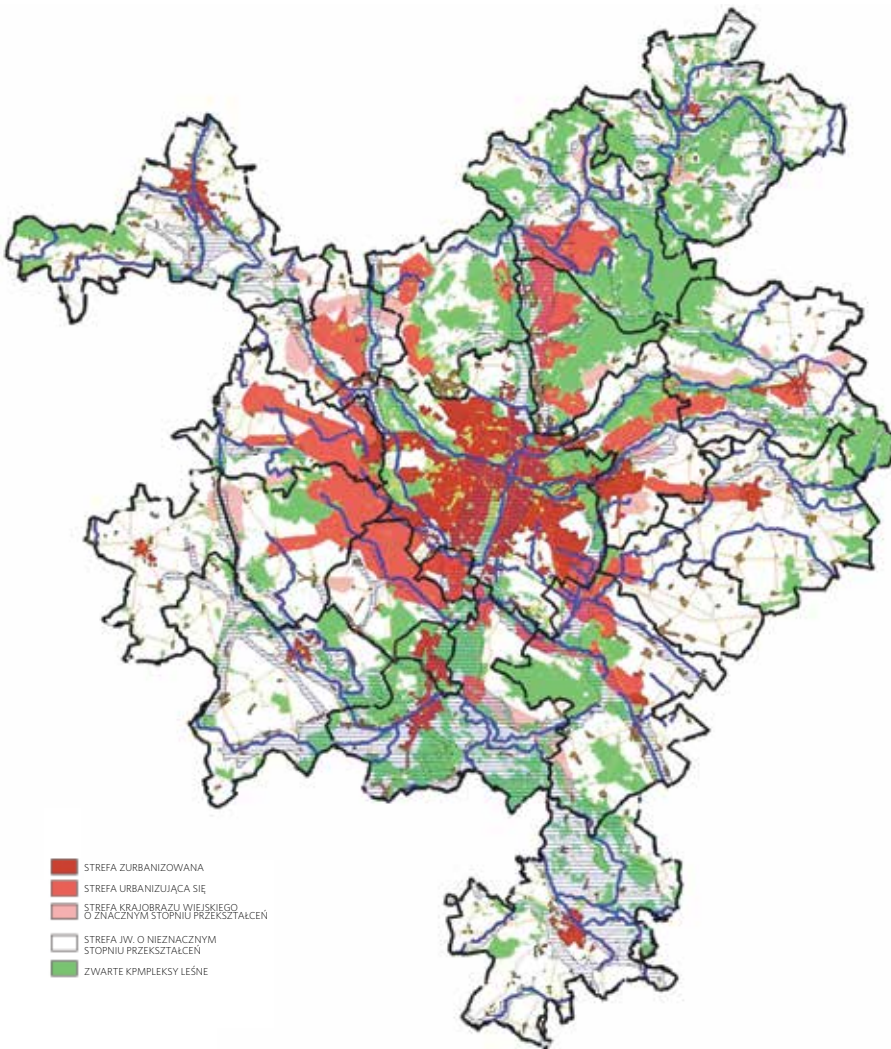
Układ sieci osadniczej, zwłaszcza w regionach zachodnich Polski, zarówno miejskiej, jak i wiejskiej został ukształtowany jeszcze w średniowieczu. Został on poddany istotnym przemianom po II wojnie światowej, zwłaszcza w ostatnim 50-leciu, przy czym wzmocniła się dominująca w tym układzie rola ośrodków miejskich, a zwłaszcza dużych miast, wokół których rozwinęły się dynamicznie kształtujące się układy aglomeracyjne, a także i metropolitalne. Rozbudowane zostały ich ośrodki usługowe i tereny mieszkaniowe, ze znacznym udziałem wielorodzinnych osiedli mieszkaniowych, powstało wiele zakładów produkcyjnych i nowych centrów handlowych. Ujawniły się przy tym procesy o negatywnej konotacji związane z rozwojem niekontrolowanej suburbanizacji prowadzącej do niekorzystnych deformacji struktury przestrzennej tych terenów i wielu negatywnych zjawisk w przestrzeni.

Przykładem takich procesów może być obszar dwu aglomeracji: poznańskiej i wrocławskiej, w obrębie których obserwuje się postępujące procesy ich metropolizacji, intensywnych przemian społeczno-gospodarczych i wzrastanie przewagi nad innymi głównymi ośrodkami miejskimi w obu regionach. Jednocześnie kumulują się tutaj problemy charakterystyczne dla terenów intensywnego rozwoju położonych wokół wielkich miast. Związane są one ze wzmogoną presją inwestycyjną na tereny gmin ościennych w stosunku do ośrodka centralnego, realizacją pozbawionych usługowego zaplecza nowych zespołów mieszkaniowych oraz ich słabą dostępnością transportową do ww. ośrodka rdzennego. Ma to odzwierciedlenie w rozprzestrzenianiu się rozproszonej zabudowy, negatywnych przemianach krajobrazu oraz wzroście we udziale transportu indywidualnego.

Pomimo podjętych prób skoordynowania tych procesów i ich zrationalizowania, mają one jednak żywiołowy, niekontrolowany charakter i grożą zachwianiem równowagi w zagospodarowaniu przestrzennym całego obszaru i narastaniem nieładu

przestrzennego oraz postępującą fragmentaryzacją terenów cennych pod względem przyrodniczym. Narastają też problemy związane z poprawą dostępności miejsc pracy i usług zwłaszcza dla mieszkańców peryferii, pomimo zasadniczej poprawie skomunikowania Poznania czy Wrocławia z ich dalszym i bliższym otoczeniem.

Obok przekształcania struktury wewnętrznej ośrodków centralnych omawianych obszarów w drodze ich ekspansji terytorialnej i tworzenia nowych związków funkcjonalnych z obszarami otaczającymi znaczącym przeobrażeniem podlegają tereny

Rysunek 6. - Kierunki rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej

Rysunek 7. - Kierunki rozwoju przestrzennego aglomeracji wrocławskiej

wiejskie położone w pobliżu. Powstaje tu wielofunkcyjna przestrzeń konsumpcji, w której zasadniczego znaczenia nabierają przede wszystkim funkcje mieszkaniowe, którym towarzyszą w niezadowalającym stopniu lub wcale funkcje usługowe i produkcyjne, a rolnictwo wycofuje się. Prowadzi to do istotnych zmian struktury i form zagospodarowania historycznie ukształtowanego krajobrazu wiejskiego. Ilustracjami skali tych przemian są dwa syntetyczne rysunki stanu i kierunków zagospodarowania przestrzennego aglomeracji poznańskiej i wrocławskiej opracowane w ramach prac analitycznych prowadzonych pod kierunkiem dr Elżbiety Raszei w Poznaniu²⁸ i prof. Tomasza Ossowicza we Wrocławiu²⁹.

Presja rozwoju dużych polskich miast na tereny wiejskie oraz związane z tym procesy suburbanizacji powodują obok, niszczenia historycznych układów osadniczych

²⁸ Raszeja E., *Krajobraz i dziedzictwo kulturowe wsi w aglomeracji poznańskiej* [w:] „Przegląd Urbanistyczny”, t. II, Wrocław, 2010.

²⁹ Ossowicz T., Korzeń J., *Analizy i studia dla Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego* [w:] „Przegląd Urbanistyczny”, t. II, Wrocław, 2009.

i deformacji historycznego rozplanowania wsi, także znaczące przeciążenie istniejących układów komunikacyjnych oraz infrastrukturalnych. Przy rosnącej dominacji indywidualnego transportu w niewystarczającym jeszcze stopniu rozbudowywane są systemy transportu zbiorowego, także brakuje, koordynacji i odpowiednich środków na modernizację i rozbudowę sieci drogowej i kolejowej.

Przy kształtowaniu i ukierunkowaniu rozwoju przestrzennego układów miejskich posiadających indywidualnie wykształcone układy urbanistyczne z dominantami w postaci ukształtowanych obszarów śródmiejskich potrzebne jest ich ścisłe powiązanie z ich zapleczem gospodarczym oraz z rozwijającym się wokół nich osadnictwem, także z ich przyrodniczo-krajobrazowym otoczeniem. Kierunki zagospodarowania i rozwoju tych terenów ustala się w ramach podstawowych dokumentów planowania strategicznego i przestrzennego, ciągle jeszcze niezintegrowanymi wystarczająco z takimi samymi dokumentami dla gmin ościennych.

Największym problemem relacji pomiędzy terenami zurbanizowanymi i niezurbanizowanymi ww. jednostek jest brak zharmonizowania ich rozwoju, koordynacji niezbędnych wspólnych działań, które mogłyby być prowadzone we właściwie skonstruowanych obszarach funkcjonalnych. Ich powstawanie zakłada się w nowej koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju³⁰ i w szeregu regionalnych dokumentów planowania strategicznego i przestrzennego.

Integracja gospodarki miejskiej i regionalnej

Gospodarki miejska i regionalna powinny być rozumiane i prowadzone jako zasadnicze elementy polityki rozwoju traktowanej jako całość wzajemnie powiązanych działań publicznych, podejmowanych i realizowanych dla zapewnienia trwałego, zrównoważonego rozwoju i spójności społeczno-gospodarczej na poziomie lokalnym i regionalnym. Na poziomie lokalnym dominuje prowadzenie przez samorządy gospodarki komunalnej obejmującej zadania z zakresu bieżącego zaspokajania zbiorowych potrzeb ludności miasta i prowadzenia niezbędnych inwestycji i remontów obiektów, sieci i urządzeń komunalnych. W części tylko wiążą się one z podejmowaniem przez powiązane z sobą przestrzennie gminy oraz z realizacją zadań o charakterze ponadlokalnym przez samorządy regionalne czy instytucje rządowe.

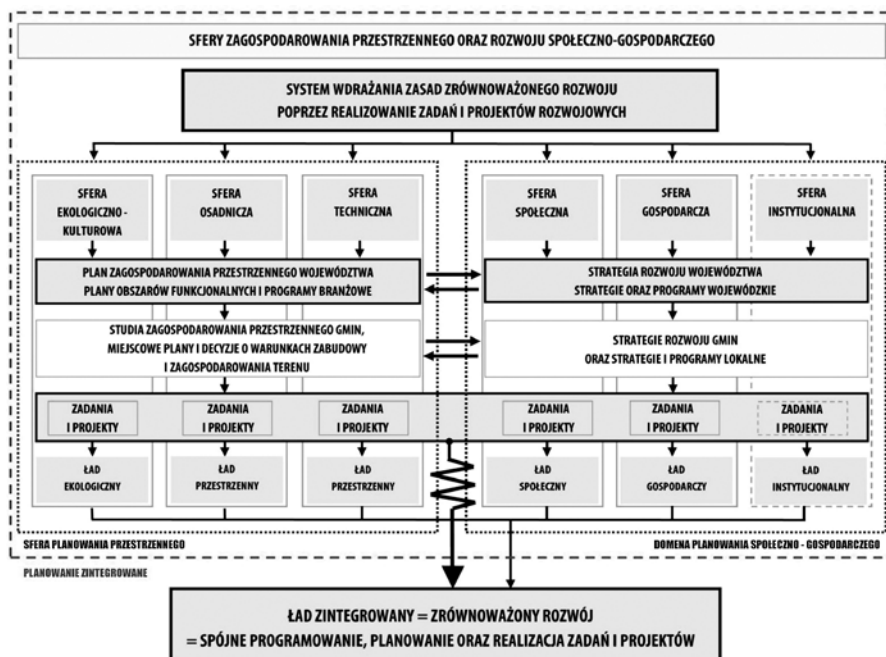
Kierunki rozwoju gospodarki miejskiej (w poszczególnych ośrodkach) i regionalnej (w obrębie zwłaszcza obszarów funkcjonalnych) powinny obejmować realizację przyjętych w odpowiednich dokumentach planowania strategicznego i przestrzennego celów zrównoważonego rozwoju oraz prowadzić do integracji jego wymiarów: społeczno-gospodarczego, przestrzennego i instytucjonalnego. Konieczne jest przy tym uwzględnienie uwarunkowań i wymagań ładu przestrzennego, poprawy jakości życia, zachowania równowagi przyrodniczej, ochrony wartości przyrodniczych kulturowych oraz zasad racjonalnego wykorzystania przestrzeni. Wśród tych celów powinno się także uwzględniać cele szczegółowe Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego³¹, jakimi są:

³⁰ Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030, MP z 2012 r. poz. 252 z 27 kwietnia 2012 r.

- wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów,
- budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji,
- tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych.

Realizacja przedsięwzięć i projektów rozwojowych wskazanych w ww. dokumentach planistycznych, obok właściwego funkcjonowania istniejących struktur technicznych powinna stanowić podstawowy element polityki rozwoju i prowadzenia gospodarki miejskiej i regionalnej. Powinna się ona przejawiać zwłaszcza w programowaniu i realizacji tzw. projektów flagowych stanowiących zaczyn szerzej zakrojonych przekształceń w skali nie tylko miejsca ich zlokalizowania, ale często i ponadlokalnej.

Prowadzenie takiej polityki rozwojowej mogłoby skutecznie prowadzić do praktycznego wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju na poziomie regionalnym oraz lokalnym w ramach systemowego zintegrowanego programowania rozwoju poprzez realizację zadań i projektów rozwojowych (wg modelu wskazanego na rys.8). Propozycja tego modelu została wypracowana w ramach własnych badań autora, poświęconych problemom integracji narzędzi planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego³².

Rysunek 8 – System wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju poprzez realizację projektów rozwojowych

³¹ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 –Regiony, miasta, obszary wiejskie, RM, Warszawa, 2010.

³² Korzeń J., *Integracja narzędzi planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego dla zrównoważonego rozwoju*, [w:] „Urbanistyka w działaniu – teoria i praktyka”, materiały z konferencji „Urbanistyka w działaniu – teoria i praktyka”, „Urbanista”, Warszawa, 2006.

ZINTEGROWANA POLITYKA ROZWOJU I STRATEGIE DLA MIAST

Janusz Korzeń

Polityka rozwoju a gospodarka przestrzenna - podstawowe pojęcia

By przedstawić aktualne tendencje w uzyskiwaniu spójności i integracji narzędzi planowania rozwoju oraz prowadzeniu polityk w tym zakresie, potrzebne jest na wstępie zaproponowanie definicji kluczowych pojęć, przy czym definicje te muszą holistycznie uwzględnić ich przedmioty jako całościowe układy podlegające konkretnym prawidłowościom. Takie ich ujęcie jest potrzebne, by można było mówić o zintegrowanych strategiach rozwoju, a w tym o zintegrowanych strategiach inwestycyjnych.

W autorskiej próbie rozszerzenia znanych i używanych w praktyce i teorii planowania rozwoju określić³³, różnie zresztą formułowanych w regulacjach prawnych i w wielu publikacjach, proponuję, by:

- rozwój zrównoważony, kluczowe pojęcie dla kompleksowego ujęcia omawianych problemów, rozumieć jako rozwój cechujący się trwałością, stabilnością i samopodtrzymywaniem, stanowiący cel zintegrowanych działań politycznych, społecznych i gospodarczych, które prowadzi się dla zachowania równowagi przyrodniczej i trwałości procesów przyrodniczych na terytoriach o różnej wielkości i strukturze; ma on na celu harmonizowanie rozwoju gospodarczo-społecznego i przestrzennego bez pogarszania ani naruszania jakości środowiska, z uwzględnieniem konieczności samoograniczenia i systemowego zaspokajania potrzeb społeczności i obywateli, ich współczesnych i przyszłych pokoleń,
- politykę rozwoju rozumieć jako całokształt wzajemnie powiązanych działań publicznych podejmowanych i realizowanych dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej oraz uzyskania wzrostu ilościowego i postępu jakościowego w gospodarce, a także dla podniesienia konkurencyjności i tworzenia nowych miejsc pracy; obejmuje ona ustalanie celów i kierunków rozwoju w układzie terytorialnym oraz integrację jej wymiarów społeczno-gospodarczego, przestrzennego i instytucjonalnego przy uwzględnieniu uwarunkowań i wymagań ładu przestrzennego, poprawy jakości życia, zachowania równowagi przyrodniczej, ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych oraz zasad racjonalnego wykorzystania przestrzeni,
- gospodarkę przestrzenną rozumieć jako całokształt procesów i działań prowadzonych w ramach polityki rozwoju i związanych z organizacją użytkowania przestrzeni, wpływaniem na jej trwałe zagospodarowanie i harmonijne przekształcenia oraz nią zarządzanie, służące zaspokojeniu potrzeb rozwoju społeczno-gospodarczego; obejmuje ona działania koordynacyjno-regulacyjne, inwestycyjne i ewaluacyjno-kontrolne w układzie terytorialnym, przy uwzględnieniu uwarunkowań i wymagań ładu przestrzennego, poprawy jakości życia, potrzeb społecznych, zachowania równowagi przyrodniczej, ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych oraz racjonalnego wykorzystania przestrzeni.

³³ Korzeń J., *Zasady i metody integracji planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego dla zrównoważonego rozwoju*, niepublikowane, 2015.

Zestaw polityk miejskich i Krajowa Polityka Miejska

Na podstawowy zestaw polityk związanych z gospodarowaniem miastami składają się opracowywane przez władze publiczne i stosowane na szczeblu lokalnym lub w obszarach podjętej współpracy międzygminnej wyspecjalizowane miejskie polityki. Obejmują one wybrane dziedziny tego gospodarowania i w związku z tym można wymienić wśród nich takie polityki, jak: przestrzenną, ekologiczną, rewitalizacyjną, ochrony zabytków, mieszkaniową, transportową, społeczną i gospodarczą. W całościowym ujęciu polityki te określają wskazanie sposobów uwzględniania interesów społeczności lokalnych oraz zobowiązania władz publicznych, związane z realizowaniem ich funkcji politycznych, społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych, pełnionych w stosunku do terytorium administracyjnie im podporządkowanego. Najczęściej nie są spójne i w pełni zintegrowane z podstawowymi dokumentami planowania przestrzennego i strategicznego w miastach.

Skuteczному i zintegrowanemu prowadzeniu polityk miejskich sprzyjać powinna polityka służąca ukierunkowaniu działań państwa w tym zakresie, a także i regionów. Podstawowym dokumentem, który je określa, jest przyjęta przez Radę Ministrów w październiku 2015 r. Krajowa Polityka Miejska 2023³⁴. Definiuje się w nim tę politykę jako *planowane działania administracji rządowej, dotyczące polityki miejskiej i uwzględniające cele i kierunki określone w średniookresowej strategii rozwoju kraju oraz krajowej strategii rozwoju regionalnego. Ma ona służyć celowemu, ukierunkowanemu terytorialnie działaniu państwa na rzecz zrównoważonego rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych oraz wykorzystaniu ich potencjałów w procesach rozwoju kraju.*

Krajowa Polityka Miejska ma na celu:

- stworzenie warunków dla skutecznego, efektywnego i partnerskiego zarządzania rozwojem na obszarach miejskich, w tym w szczególności na obszarach metropolitalnych,
- wspieranie zrównoważonego rozwoju ośrodków miejskich, w tym przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom niekontrolowanej suburbanizacji,
- odbudowę zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich,
- poprawę konkurencyjności i zdolności głównych ośrodków miejskich do kreowania rozwoju, wzrostu i zatrudnienia,
- wspomaganie rozwoju subregionalnych i lokalnych ośrodków miejskich, przede wszystkim na obszarach problemowych polityki regionalnej poprzez wzmacnianie ich funkcji oraz przeciwdziałanie ich upadkowi ekonomicznemu³⁵.

Każdy z wymienionych celów ma swój właściwy kontekst przestrzenny, a dwa z nich, drugi i trzeci, w zasadniczym stopniu wiążą się z rozwojem przestrzennym i planowaniem przestrzennym miast, ich realizacja zaś w dużej mierze mieści się w zaproponowanych wcześniej definicjach polityki rozwoju i gospodarki przestrzennej. Trzy z pozostałych

³⁴ Krajowa Polityka Miejska 2023, MII R, Warszawa, 2015.

³⁵ *Ibidem*.

celów stanowią komponenty planowania strategicznego (społeczno-gospodarczego). Podstawowym narzędziem dla ich realizacji powinny być spójne zintegrowane narzędzia prowadzenia polityki miejskiej, a zwłaszcza studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz strategie ich rozwoju.

Legislacja dla terenów zurbanizowanych

Realizatorami polityk prowadzonych na określonym terytorium w ramach gospodarki przestrzennej są władze publiczne posługujące się instrumentarium określonym w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym³⁶, a jego głównymi elementami są:

- na poziomie krajowym – koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju oraz analizy i studia, koncepcje i programy odnoszące się do wyżej wymienionego zakresu oraz raporty o stanie zagospodarowania kraju,
- na poziomie regionalnym – plany zagospodarowania przestrzennego województw i obszarów metropolitalnych, analizy, studia, koncepcje i programy odnoszące się do powyższej problematyki oraz raporty o stanie w zagospodarowania województw,
- na poziomie lokalnym – studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (dysponują nimi prawie wszystkie gminy w Polsce z kilkoma tylko wyjątkami), miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (dysponowano nimi w końcu 2013 r. dla ok. 28,6 proc. powierzchni kraju, a przyrost powierzchni objętej ich ustaleniami wzrastał w latach 2004-2013 tylko średniorocznie o ok. 1,3 proc., a w ostatnich dwóch latach tylko o ok. 0,8 proc.) i decyzje o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (wydawane dla terenów nieobjętych ustaleniami planów miejscowych w liczbie ok. 150 tys., co jest powszechnie oceniane jako podstawowa przyczyna pogłębiania się procesów destrukcji ładu przestrzennego w kraju)³⁷.

Obecny stan gospodarki przestrzennej jest oceniany bardzo negatywnie w wielu wystąpieniach i publikacjach z ostatnich lat, a niepokojących tendencji w tej dziedzinie nadal nie udaje się przełamać. Oceny takie zawarto m.in. w *Raporcie o stanie zagospodarowania przestrzennego kraju*³⁸, a także w części diagnostycznej nowej *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju*³⁹. Obowiązujący system planowania przestrzennego nie funkcjonuje prawidłowo, a wielokrotnie podejmowane dotąd próby jego naprawy się nie powiodły. Jego niska skuteczność ma większy wymiar, niż się powszechnie ocenia, co podkreśla m.in. Adam Kowalewski⁴⁰, stwierdzając, że *nieracjonalna, często wadliwa polityka przestrzenna powoduje, że korzyści transformacji ustrojowej nie znajdują wystarczającego odbicia w stanie ładu przestrzennego, a często powodują jego pogarszanie ze wszystkimi tego konsekwencjami społecznymi i gospodarczymi.*

By wyeliminować te nieprawidłowości, podejmowano w ostatnich latach szereg prób wprowadzenia zmian w obowiązującym prawie dotyczącym planowania przestrzennego. Ostatnią z nich jest niedawno opracowany i obecnie konsultowany projekt

³⁷ Śleszyński P., *Planowanie przestrzenne w gminach w 2013 r.*, „Przegląd Urbanistyczny” tom X, Warszawa, 2015.

³⁸ *Polska przestrzeń – Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego kraju*, MB, Warszawa 2007.

³⁹ *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030*, MP z 2012 r. poz. 252 z 27 kwietnia 2012.

⁴⁰ Kowalewski A., Bończak-Kucharczyk E., Gorgoń J., Kogut J., Ornoch-Tabędzka M., Zaniewska H., Z. Ziobrowski Z. i Żytka J., *Barier i problemy gospodarki przestrzennej w Polsce – Raport Krajowego Sekretariatu „Habitat”*, Warszawa, 2003.

tw. małej nowelizacji obowiązującej ustawy⁴¹ opracowany przez resort infrastruktury i rozwoju. Zakłada się w nim m.in. wzmocnienie powiązania polityki przestrzennej gmin z ich realnymi potrzebami i możliwościami, wprowadzenie ogólnych zasad planowania przestrzennego wywodzących się z idei miasta zwarteo i niskoemisyjnego, a także umożliwienie prowadzenia równoległych prac nad projektami studium i planu miejscowego dla przyspieszenia ich uchwalania. Zasadniczym elementem planowanych zmian jest zawężenie możliwości wydawania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu i powiązania ich z polityką przestrzenną gmin określaną w studiach, a także zwiększenie kontroli społecznej w procesie planowania przestrzennego.

Nieruchomości i zarządzanie

Przyczynami obecnej słabości planowania przestrzennego skutkującej pogłębiającym się chaosem w przestrzeni oraz jego negatywnymi skutkami gospodarczymi, społecznymi i ekologicznymi są nadmierny liberalizm w prowadzeniu gospodarki terenami i nieruchomościami oraz ujawniające się tendencje spekulacyjne związane ze zmianami wartości gruntów, niskiej przed ich udostępnieniem dla potencjalnej zabudowy i wysokiej po uzyskaniu przez nie takiej kwalifikacji. Wynikające z tych procesów i w znacznym stopniu powiązane z nimi planowanie przestrzenne w Polsce nie spełnia swojej roli w stu procentach, gdyż nie reguluje skutecznie procesów osadniczych, urbanizacyjnych i inwestycyjnych. Jest ono wyrazem niegospodarnego wykorzystywania walorów przestrzeni – jako dobra ograniczonego – i w efekcie utrudnia przyszłe racjonalne jej wykorzystanie.

Wyrazem tak prowadzonej gospodarki jest zjawisko żywiołowej, chaotycznej ekspansji zabudowy mieszkaniowej na tereny wiejskie i otwarte obszary, często cenne pod względem przyrodniczym i krajobrazowym, wywołujące obniżenie atrakcyjności obszarów zurbanizowanych, wyludnianie się centrów miast i destrukcję systemów ekologicznych terenów zajmowanych dla potrzeb nowej urbanizacji. Wiele gmin już ponosi lub będzie ponosić koszty wykupu gruntów pod drogi oraz koszty budowy infrastruktury technicznej na terenach, które nigdy nie będą zabudowane, a które wyznaczono na skutek wielokrotnie przeszacowanych bilansów potrzeb terenowych na budownictwo mieszkaniowe, oraz na terenach zabudowanych ekstensywnie. Bulwersujące oceny skali tych zjawisk przedstawiono niedawno w specjalnym eksperckim *Raporcie o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce*⁴².

Planowanie urbanistyczne i polityki miejskie

Planowanie urbanistyczne jest prowadzone w ramach planowania przestrzennego, służy rozmieszczeniu w przestrzeni i koordynacji w czasie działań rozwojowych oraz ustaleniu szczegółowych sposobów i zasad zagospodarowania, a także użytkowania terenów na cele realizacji zadań modernizacyjnych i inwestycyjnych na poziomie lokalnym. Dzięki niemu urzeczywistniane są wizje zmian w przestrzeni poprzez wskazanie sposobów

⁴¹ Projekt zmiany ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw, MiR, Warszawa, 2015.

⁴² Kowalewski A., Mordasiewicz J., Osiatyński J., Regulski J., Stępień J., Śleszyński P., *Raport o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce*, FRDL i GIPZ PAN, Warszawa, 2013.

urbanistyczno-architektonicznego ukształtowania wybranych obszarów i kreowania kompozycji urbanistycznych służących ulepszeniu i rozbudowie struktur przestrzennych, poprawie ładu przestrzennego i warunków życia oraz wdrażaniu zintegrowanych strategii rozwoju urbanistycznego.

Praktyka jest jednak często inna i projektowanie urbanistyczne służy realizacji odosobnionych przedsięwzięć nieukierunkowanych na tworzenie spójnych przestrzennie struktur i prowadzących zazwyczaj do zaspokajania bieżących potrzeb inwestycyjnych, nie zawsze spójnych z zasadami zrównoważonego i zintegrowanego planowania rozwoju.

Współpraca pomiędzy miastami

Poprawy sytuacji w tym zakresie upatruje się w rozwoju i inicjowaniu współpracy międzygminnej, zwłaszcza w obrębie miejskich obszarów funkcjonalnych, metropolitalnych i aglomeracyjnych, które jako przedmiot zintegrowanego planowania strategicznego i przestrzennego wprowadzono we wspomnianej *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju*⁴³. Doświadczenia w tej sferze są jeszcze bardzo nikłe, pozytywnych przykładów nie ma wiele, entuzjazm w doprowadzeniu do zorganizowania się samorządów w ramach planowanych do utworzenia obszarów metropolitalnych osłabł. Nowych impulsów dostarcza prowadzenie rządowej polityki prointegracyjnej, związanej z zainicjowaniem przygotowań do realizacji kompleksowo ujmowanych projektów rozwojowych w ramach tzw. Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych⁴⁴.

Do wsparcia i odpowiedniego przygotowania takich projektów potrzebne jest zintegrowane planowanie rozwoju terytorialnego rozumiane jako zarządzanie zrównoważonym rozwojem danego obszaru w ramach polityk społecznej, gospodarczej oraz przestrzennej i wdrażaniu przyjętych w opracowanych dlań dokumentach celów i zadań rozwojowych. Służyć temu powinno ustalenie zasad uzyskania spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia efektywności i konkurencyjności gospodarki oraz sposobów zagospodarowania, użytkowania terenów i realizacji zadań modernizacyjnych i inwestycyjnych ustalanych dla poziomu regionalnego i lokalnego.

Integracja planowania rozwoju

Od wielu lat bardzo krytycznie ocenia się stan planowania i gospodarowania w przestrzeni w Polsce, czemu wyraz daje wiele publikacji i wystąpień. Wskazuje się też na takie oceny m.in. w *Raporcie o stanie zagospodarowania przestrzennego kraju*⁴⁵ czy też w części diagnostycznej *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2030*⁴⁶. Jednej z głównych przyczyn wadliwie prowadzonej gospodarki przestrzennej upatruje się w słabości powiązań planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego, które pogłębiane są dodatkowo przez przekonania wielu ekspertów i środowisk decydenckich, wykształcone jeszcze w systemie nakazowo-rozdzielczym, o zasadniczym primacie planowania społeczno-gospodarczego nad przestrzennym, a nie o ich koniecznej współzależności.

⁴³ Zob. przyp. 23.

⁴⁴ Zasady uwzględniania wymiaru miejskiego polityki spójności UE, w tym realizacja Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, MRR, Warszawa, 2012.

⁴⁵ Polska przestrzeń – Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego kraju, MB, Warszawa, 2007.

⁴⁶ *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030*, MP z 2012 r. poz. 252 z 27 kwietnia 2012 r.

W sytuacji, gdy, jak na to wskazuje się m.in. w Krajowej Polityce Miejskiej, polskie miasta stoją w obliczu poważnych rozstrzygnięć związanych z polityką inwestycyjną i muszą reagować na wciąż bardzo znaczące potrzeby w zakresie inwestycji infrastrukturalnych i mieszkaniowych, integracja i koncentracja działań dla realizacji tych rozstrzygnięć wydaje się nakazem chwili. Podkreśla się to w znacznej już literaturze przedmiotu, w wielu dokumentach rządowych, w tym w *Planie działań KPZK 2030*⁴⁷. Plan ma służyć wdrożeniu koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 w celu bardziej efektywnego wykorzystania potencjału kraju i regionów, które wynika z uwarunkowań i powiązań terytorialnych, poprzez zbudowanie zintegrowanego, wieloszczeblowo skoordynowanego systemu planowania rozwoju i zerwaniu z dualizmem planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego.

Przyjąć można dalej, że tak ujmowana integracja planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego powinna być traktowana jako działalność publiczna o ciągłym charakterze dążąca w ramach polityki zrównoważonego rozwoju do realizacji jej celów i do zintegrowania równoprawnie traktowanych systemów planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego. Powinna także obejmować integrację systemów programowania, planowania, monitorowania oraz zarządzania rozwojem danego terytorium oraz tworzenie struktur organizacyjnych zdolnych do efektywnej koordynacji działań podmiotów publicznych i prywatnych dla prowadzenia spójnego planowania rozwoju i realizacji zadań i projektów rozwojowych.

Zasady integracji planowania rozwoju

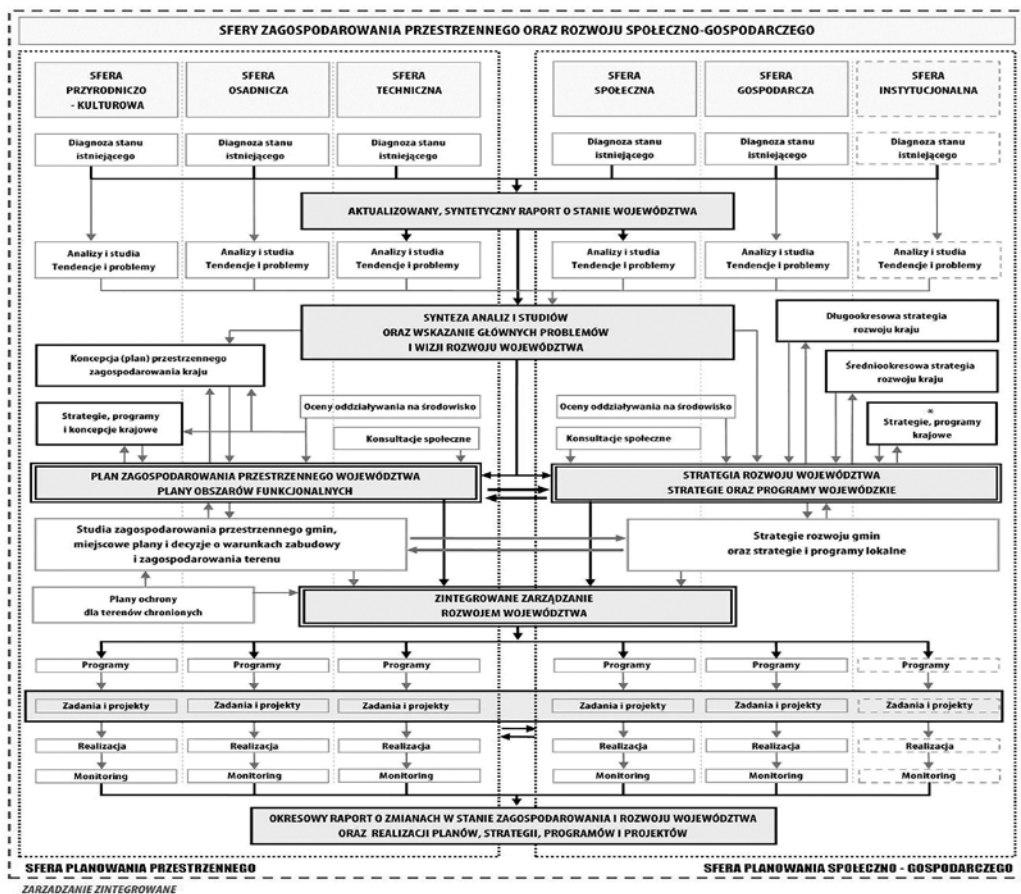
Można wskazać, jakimi zasadami należałoby się kierować przy wcielaniu w życie rozwoju miast tak rozumianej integracji planowania przestrzennego i strategicznego, o czym dość wcześniej już pisano w fachowej literaturze⁴⁸, podkreślając m.in. potrzebę:

- utrzymania równorzędności obu sfer planowania i rozbudowania tych relacji,
- stosowania ujednoczonych standardów, mierników i wskaźników zrównoważonego rozwoju,
- prowadzenia kompleksowo ujętych prac nad dokumentami planistycznymi przy ścisłej współpracy instytucji odpowiedzialnych za ich przygotowanie, zespołów autorskich i prowadzenie ich w zbliżonym przedziale czasowym lub równocześnie,
- stworzenia nowych wzorców i standardów planowania zintegrowanego.

⁴⁷ *Plan działań KPZK 2030*, RM, Warszawa, 2013.

⁴⁸ Korzeń J., *Integracja narzędzi planowania przestrzennego i strategicznego* [w:] „Urbanista”, nr 4/04, Warszawa, 2004.

Przykładem poszukiwań takiej formuły zintegrowanego planowania rozwoju zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym są wypracowane w ramach prac nad projektem planu zagospodarowania województwa dolnośląskiego⁴⁹ Modelowe zasady zintegrowanego programowania i zarządzania zrównoważonym rozwojem województwa, które ilustruje poniższy schemat:

Rysunek 9 – Zarządzanie zintegrowane – schemat

⁴⁹ Korzeń J. i Wałęga A. z zesp., WBU – IRT, *Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego woj. dolnośląskiego*, Wrocław, 2014.

Zintegrowane strategie inwestycyjne i projekty strategiczne

Podstawowymi narzędziami zintegrowanego planowania rozwoju powinny być kompleksowo opracowywane, zintegrowane strategie inwestycyjne i wywodzące się z nich projekty strategiczne. Wchodzą one już obecnie w ramy regionalnych programów operacyjnych jako Zintegrowane Inwestycje Terytorialne⁵⁰ wspierane środkami Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego, a także przez krajowe programy operacyjne.

Strategie takie i wyżej wymienione projekty powinny być ukierunkowane na wyzwania obszarów miejskich: gospodarcze, środowiskowe i klimatyczne, społeczne oraz na koncentrowanie działań w zintegrowany sposób w obszarach o określonej specyfice i potrzebach rozwojowych czy też wymagających interwencji. Projekty te należy traktować jako kompleksowe zestawy działań dla spójnego i skoordynowanego wykonania priorytetowych zadań o sprecyzowanych parametrach organizacyjno-finansowych i technicznych wskazanych do realizacji w ramach polityki zrównoważonego rozwoju.

Projekty strategiczne o różnym charakterze (obszarowym, sieciowym, liniowym i punktowym) cechuje złożoność, wielkoskalowość, komplementarność z innymi działaniami lub programami, synergiczny wpływ na rozwój oraz uwzględnianie wymogów najlepszych praktyk w danej dziedzinie, a podstawą ich realizacji są ustalenia zawarte w zintegrowanych planach przestrzennych i strategiach rozwoju oraz w innych powiązanych z nimi dokumentach planistycznych. Ich realizacja w zasadniczy sposób wpłynie na uzyskanie pożądanych zmian w strukturze przestrzennej, społecznej i gospodarczej danego terytorium oraz na wprowadzanie w życie idei zrównoważonego rozwoju i na uzyskanie postępów w kształtowaniu ładu przestrzennego.

⁵⁰ Zasady uwzględniania wymiaru miejskiego polityki spójności UE, w tym realizacja Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, MRR, Warszawa, 2012.

INTEGRACJA DZIAŁAŃ NA RZECZ ROZWOJU MIASTA

Jacek Godlewski

Miasto charakteryzuje się różnorodnością interesów i stale podejmowanych działań różnych podmiotów. Za rozwój miasta możemy przyjąć zmiany: stanu gospodarki, systemu społecznego, stanu środowiska i organizacji przestrzennej miast, które to stanowią gospodarkę przestrzenną jako świadome i celowe działanie mające na celu zarządzanie przestrzenią dla realizacji celów rozwoju. Miasta stanowią siłę napędową europejskiej gospodarki i mogą być uważane za katalizatory kreatywności oraz innowacji w całej Unii Europejskiej. Znaczenie miast zostało również odnotowane w dokumentach strategicznych takich jak *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020* czy *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, gdzie miasta stanowią główne Obszary Strategicznej Interwencji (OSI), czyli obszary koncentracji działań prorozwojowych.

Na kształtowanie układów miejskich wpływają czynniki demograficzne – kurczące się miasta ze starzejącą się populacją lub przeciwnie, gwałtownie rozrastające się z dużą populacją ludzi młodych – wzrost poziomu wielokulturowości społeczeństw, czynniki ekonomiczne związane z kryzysami⁵¹.

Różne wymiary życia miejskiego – środowiskowe, ekonomiczne, socjalne i kulturowe – są ze sobą powiązane, a sukces w rozwoju obszarów miejskich można osiągnąć jedynie poprzez zintegrowane podejście. By zarządzanie miastami było skuteczne, środki dotyczące fizycznej renowacji obszarów miejskich należy łączyć ze środkami promującymi edukację, rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i ochronę środowiska. Ponadto niezbędny jest rozwój silnego partnerstwa między lokalnymi obywatelami, społeczeństwem obywatelskim, lokalną gospodarką i różnymi szczeblami rządowymi. Zadania te są szczególnie ważne z uwagi na charakter wyzwań, przed jakimi stają miasta Europy: starzejącego się społeczeństwa⁵², stagnacji gospodarczej w zakresie tworzenia miejsc pracy i postępu społecznego, a także oddziaływania zmian klimatu. Realizacja tych wyzwań będzie mieć kluczowe znaczenie dla osiągnięcia inteligentnego, zrównoważonego społeczeństwa sprzyjającego włączeniu przewidzianego w strategii Europa 2020.

Polityka spójności w perspektywie finansowej 2014-2020 obfituje w różne narzędzia skierowane do określonych typów terytoriów, w tym do miast oraz miejskich obszarów funkcjonalnych. Jest to wynikiem zastosowania podejścia terytorialnego, u którego podstaw stoi teza, że interwencje dostosowane do określonych typów terytoriów są bardziej efektywne niż interwencje tradycyjne. Podejście terytorialne zakładające odejście od postrzegania obszaru przez pryzmat administracyjnych granic zawiera w sobie wewnętrzne potencjały, wyzwania, ale i bariery rozwojowe.

⁵¹ *Why Urban planning System Must Change* [w:] „Urban World”, vol. 1 Issue 4, UN-HABITAT For a Better Urban Future, 2009.

⁵² Przykładowo wg prognozy Eurostatu (EuroPop2013) po 2024 r. udział osób w wieku 65 lat i więcej w strukturze ludności Polski ogółem przekroczy 20 proc., zaś po 2060 r. – 33 proc., także: Wąligórska M., Kostrzewa Z., Potyra M., Rutkowska L., *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, 2014, s. 21.

Zakres zintegrowanych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich powinien opierać się na następujących głównych zagadnieniach:

- środowisko przyrodnicze, w tym zadania, takie jak: ochrona zasobów i bilansowanie dostępnych zasobów z planowanym poziomem rozwoju, transgraniczne i międzyregionalne rozwiązywanie problemów zasobów wodnych, zachowanie bioróżnorodności, ochrona przestrzennych struktur przyrodniczych, wspieranie efektywności energetycznej, w tym inteligentne zarządzanie energią i wspieranie wykorzystania odnawialnych źródeł energii, ograniczanie transportochłonności układów przestrzennych dla ograniczania emisji, działania na rzecz ograniczania produkcji gazów cieplarnianych, promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich typów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich, włączając wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej,
- środowisko miejskie, w tym zadania, takie jak: rewitalizacja miast, rekultywacja i oczyszczanie terenów przemysłowych i redukcja zanieczyszczenia powietrza i hałasu, rewitalizacja fizyczna, społeczna i gospodarcza ubogich społeczności miejskich i wiejskich,
- środowisko kulturowe, w tym zadania, takie jak: ochrona dziedzictwa, zachowanie tożsamości, wykorzystanie dla rozwoju,
- transport, w tym zadania, takie jak: dostępność jako podstawowy czynnik rozwoju i konkurencyjności, bilansowanie rozwoju przestrzennego i rozwoju sieci transportowych, rozwój transportu publicznego,
- gospodarka, w tym zadania, takie jak: stymulowanie rozwoju, dostosowanie rozwoju gospodarczego do specyfiki obszaru, potrzeba tworzenia sieci współpracy i klastrów,
- problemy społeczne, w tym zadania szczegółowe, takie jak: ograniczanie procesów wykluczenia społecznego, przeciwdziałanie bezrobociu i patologiom społecznym,
- mieszkalnictwo, w tym zadania, takie jak: analizy i bilansowanie potrzeb i zasobów mieszkaniowych w planach regionalnych i lokalnych, równoważenie zasobów mieszkaniowych i rynku pracy,
- rewitalizacja, w tym zadania, takie jak: ograniczanie nadmiernej ekspansji terenów zurbanizowanych, wzrost efektywności wykorzystania przestrzeni zurbanizowanej, ochrona dziedzictwa kulturowego, przeciwdziałanie procesom degradacji społecznej.

Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich realizowane będą w Polsce za pomocą Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w ramach Funduszu Spójności, które to będą finansowane zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, jak i Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach 16 Regionalnych Programów Operacyjnych oraz pośrednio w ramach programów krajowych, co ma pozwolić na realizację zintegrowanych projektów finansowanych z różnych źródeł. Będą one realizowane na 24 obszarach funkcjonalnych, w tym na 17 obszarach funkcjonalnych miast wojewódzkich, oraz 7 obszarach funkcjonalnych miast subregionalnych/regionalnych.

Realizacja Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w postaci porozumień międzygminnych dotyczy 13 obszarów funkcjonalnych, natomiast 11 zdecydowało się na realizację ZIT poprzez istniejące lub nowo powstałe stowarzyszenia. Niektóre z nich mają szeroki

wachlarz interwencji, przykładowo Wrocławski Obszar Funkcjonalny będzie realizował projekty z 23 priorytetów inwestycyjnych, podczas gdy Warszawski Obszar Funkcjonalny tylko z 7 priorytetów.

Najwięcej związków/partnerstw ZIT będzie realizować projekty z zakresu priorytetu 4e: promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich typów obszarów, w szczególności na obszarach miejskich, w tym wspieranie zrównoważonego transportu miejskiego oraz podejmowanie odpowiednich działań adaptacyjnych i mitygacyjnych, oraz priorytetu 4c: wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystywanie Odnawialnych Źródeł Energii w budynkach publicznych i sektorze mieszkaniowym.

Lista celów rozwoju ekologicznie zrównoważonej urbanizacji znajduje odzwierciedlenie w raporcie⁵³ z 2009 r. dotyczącym planowania miast zrównoważonych, do których można zaliczyć m.in.: problem emisji gazów cieplarnianych, ograniczanie bezładnej zabudowy miejskiej oraz kształtowanie miast bardziej zwartych, obsługiwanych przez transport publiczny, tworzenie warunków do skutecznego działania gospodarczego przedsiębiorstw, zapewnianie równego dostępu do tej samej jakości usług komunalnych w obrębie miasta, rozwijanie formy miasta sprzyjającej integracji społecznej.

Składniki zintegrowanego podejścia związanego z renowacją obszarów miejskich zawiera *Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich*, w której to znalazły się następujące zadania:

- tworzenie i zapewnianie przestrzeni publicznych wysokiej jakości,
- modernizacja sieci infrastruktury i poprawa wydajności energetycznej,
- aktywna polityka innowacyjna i edukacyjna,
- zwrócenie szczególnej uwagi na najuboższe dzielnice w kontekście miasta jako całości,
- realizacja strategii podnoszenia jakości środowiska fizycznego,
- wzmocnienie gospodarki lokalnej i lokalnej polityki rynku pracy,
- aktywna polityka edukacji i szkoleń dla dzieci i młodzieży,
- promowanie sprawnego i korzystnego cenowo transportu miejskiego.

Współczesne zarządzanie miastami wymaga wizjonerstwa, niepowtarzalnych idei, a nawet z pozoru irracjonalnych pomysłów. Kształtowanie współczesnych przestrzeni miejskich powinno być podporządkowane **zasadzie zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego**. Dlatego jednym z większych wyzwania dla współczesnego miasta po spełnieniu potrzeb funkcjonalnych jest integracja zarówno elementów materialnych, jak i mentalnych. Składniki życia miejskiego zawierają w sobie korelacje środowiskowe, ekonomiczne, socjalne i kulturowe, dlatego prawidłowy rozwój obszarów miejskich można osiągnąć jedynie poprzez zintegrowane podejście. Elementem tego rozwoju jest fizyczna renowacja obszarów miejskich łącząca w sobie zarówno edukację, rozwój gospodarczy, włączenie społeczne, jak i ochronę środowiska. Dlatego do realizacji tego celu niezbędne jest partnerstwo między społeczeństwem obywatelskim, lokalną gospodarką i różnymi szczeblami administracji.

⁵³ *Planning sustainable cities* [w:] „Global report on human settlements”, UN HABITAT, 2009.

OBSZARY ZURBANIZOWANE A ŚRODOWISKO

ŚRODOWISKO MIEJSKIE

Jacek Godlewski

Środowisko zrównoważone

Środowisko miejskie należy do najbardziej skomplikowanych struktur urbanistycznych i jest przestrzenią silnie przekształconą antropogenicznie, co wpływa na naturalne ekosystemy. Jest ono również wynikiem kształtowania środowiska kulturowego przestrzeni zurbanizowanej i zmienia się w zależności od zapotrzebowania danej społeczności oraz od prawa lokalnego. Miasto oferuje komfortowy sposób życia, umożliwiając korzystanie z udogodnień takich, jak usługi kulturalne, edukacyjne czy zdrowotne (w UE w dużych i małych miastach mieszka około 75 proc.⁵⁴ jej obywateli). W zagospodarowaniu przestrzeni miejskiej możemy wyróżnić elementy przyrodnicze oraz kulturowe.

Środowisko miejskie oferuje cenne możliwości zrównoważonego życia. Gęstość zaludnienia w miastach umożliwia skrócenie drogi do pracy i usług, większe wykorzystanie transportu publicznego, mniejsze mieszkania wymagają mniejszego oświetlenia i ogrzewania, a co za tym idzie mieszkańcy zużywają mniej energii w przeliczeniu na osobę niż mieszkańcy obszarów wiejskich. Struktura miejska ma jednak coraz większy zasięg i wykracza poza granice miast.

Zarządzanie zasobami naturalnymi

W skali miasta można określić następujące grupy zasobów: energia i klimat, biogospodarka, metale i surowce mineralne, czyste powietrze, woda, odpady. Bardzo często niektóre zasoby wykraczają poza granice miast, stanowiąc ważny składnik ekosystemu regionalnego czy krajowego, np. zlewnie rzek, przestrzeń rolnicza oraz leśna. Kondycja miast zależy od środowiska przyrodniczego, które to można określić jako usługi ekosystemowe świadczone na rzecz mieszkańców. Do nich należą: woda do picia, czyste powietrze, zdrowa żywność i ochrona przeciwpowodziowa. Prawidłowo funkcjonujące ekosystemy stanowią podstawę zrównoważonego rozwoju miast, ponieważ pozytywnie oddziałują na człowieka i stanowią czynnik kształtujący różne dziedziny działalności gospodarczych⁵⁵. Zasoby naturalne związane są głównie z funkcjonowaniem otwartych przestrzeni miejskich i tworzą przestrzenie połączone, korytarze przestrzenne pozwalające na ruch zarówno mas powietrza, jak i przemieszczanie się gatunków roślin i zwierząt.

Zasoby naturalne można również rozpatrywać jako wszelkiego rodzaju bogactwa naturalne, siły przyrody oraz walory środowiska decydujące o jakości życia człowieka, do których należą: zasoby odnawialne (woda, powietrze, energia słoneczna, gleba, lasy), nieodnawialne (paliwa kopalne, minerały, surowce wtórne) oraz wszystko, co dane społeczeństwo zdecyduje się uznać za zasób (odpady komunalne, piasek, krajobraz, energię wiatru).

⁵⁴ W 2014 roku 74,6 proc., źródło: Urban population (percentage of total), <http://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?display=graph>, dane za 2104, dostęp 22.01.2016.

⁵⁵ Berghöfer A. (red.), *Poradnik TEEB dla miast: usługi ekosystemów w gospodarce miejskiej*, UFZ, Helmholtz Centre for Environmental Research, wydanie polskie Fundacja Sendzimir, Kraków, 2011.

Rysunek 10 – Była kopalnia węgla w Nowej Rudzie, pole Słupiec, fot. autor.

Rysunek 11 – Elektrownie wiatrowe w miejscowości Den Helder, Holandia, fot. autor.

Rysunek 12 – Elektrownia wodna na rzece Bóbr w Pilchowicach, fot. autor.

Planowanie środowiskowe i zarządzanie

Rząd i społeczeństwo podejmują decyzje w sprawie eksploatacji lub konserwacji poszczególnych zasobów naturalnych. Decyzje te dotyczą głównie władztwa planistycznego szczególnie eksponowanego na poziomie gminnym, gdzie zapadają decyzje zarówno związane z realizacją interesu publicznego (społecznego), jak i prywatnego (inwestycyjnego). Warunkiem koniecznym dla przyszłości miast oraz prawdziwej poprawy życia w mieście jest zrozumienie złożoności interakcji pomiędzy systemami abiotycznymi (środowiskiem fizycznym), biotycznymi i społeczno-ekonomicznymi.

Brak wiedzy na temat skutków decyzji związanych ze środowiskiem może doprowadzić do utraty niezbędnych i cennych ekosystemów, co wprost wpływa nie tylko na ubożenie społeczeństwa, ale i również na możliwości rozwoju gospodarczego miast. W związku z waloryzacją poszczególnych zasobów występujących w obszarach miejskich zarządzanie zasobami naturalnymi powinno zostać podporządkowane:

- zastosowaniu zrównoważonych wzorców produkcji,
- przeciwdziałaniu nadmiernej eksploatacji przestrzeni ekologicznej,
- prawidłowemu wykorzystaniu zasobów odnawialnych i nieodnawialnych środowiska naturalnego, integracji i współpracy aspektów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych.

By móc prawidłowo zarządzać środowiskiem miejskim, należy wprowadzać w nim zrównoważone wzorce produkcji oraz lepsze zarządzanie zasobami przyrodniczymi. Należy również przeciwdziałać nadmiernej eksploatacji przestrzeni ekologicznej poprzez określenie wydajności zasobów odnawialnych i nieodnawialnych środowiska naturalnego oraz zdolność ich prawidłowego wykorzystania przez mieszkańców. Niekontrolowany rozwój miast prowadzi do stałego powiększania się w Europie sztucznych powierzchni kosztem ekosystemów rolniczych, użytków zielonych i terenów podmokłych.

W celu realizacji zrównoważonego rozwoju w miastach należy prowadzić konsekwentną politykę miejską. Jednym z jej składników jest zintegrowane planowanie i zarządzanie miastem przy eksponowaniu następujących aspektów: ekologicznych, społecznych, ekonomicznych, przestrzennych, cywilizacyjnych oraz instytucjonalno-politycznych. Celem zintegrowanego planowania jest doprowadzenie do: spójności społecznej, niższego zużycia energii (odnawialne zasoby, paliwa alternatywne), sprawnego transportu (dywersyfikacja środków transportu), energooszczędnego budownictwa (izolacyjność, budynki niskoenergetyczne). Zapewnienie niższego zużycia energii na osobę z wykorzystaniem takich środków jak transport publiczny czy energooszczędne budownictwo jest kluczowe w planowaniu miast. Nowe technologie sprzyjają efektywności energetycznej szczególnie przy wykorzystywaniu odnawialnych zasobów, takich jak energia wiatrowa i słoneczna czy paliwa alternatywne.

Rysunek 13 – System bezpłatnych przepraw promowych łączących północną i południową część Amsterdamu, fot. autor.

Rysunek 14 – Barki mieszkalne w Amsterdamie, fot. autor.

Rysunek 15 – Intensywna zabudowa miejska z elementami zieleni parkowej w Warszawie, fot. autor.

Nie sposób efektywnie zarządzać miastem bez świadomego kształtowania zieleni miejskiej oraz wód powierzchniowych i podziemnych. Skuteczne rozwiązania ilościowe i jakościowe powinny zostać podporządkowane zielonej infrastrukturze poprzez preferowanie inżynierii ekologicznej lub ekohydrologii.

Dla prawidłowego gospodarowania zasobami przyrodniczymi, by określić związki i przepływy w ekosystemach i umożliwić wybór najkorzystniejszych zadań dla poszczególnych zasobów, należy zwaloryzować poszczególne komponenty, w tym: rezerваты przyrody, użytki ekologiczne, siedliska przyrodnicze, mokradła, strefy przybrzeżne itd. Bardzo ważnym dla zachowania lub zmniejszenia zasobu wskaźnikiem jest ilość użytkowników/beneficjentów danego ekosystemu oraz usytuowanie składnika w hierarchii ochronnej. Wpływa to bezpośrednio na użytkowanie zasobu. W polityce miejskiej niezbędne jest określenie strefy rdzennej danego zasobu, który w przypadku zasobów nieodnawialnych po osiągnięciu punktu krytycznego ulega zniszczeniu, natomiast w przypadku zasobów odnawialnych wymaga znacznych nakładów w celu odtworzenia ekosystemu. Z tego względu ekosystemy posiadają znaczną wartość dla zarządzania miastem.

Egzemplifikacją próby kształtowania środowiska zrównoważonego miast są proekologiczne nurty w projektowaniu miast, w tym: *Eco-Urbanism*, *Green Urbanism*, *Green Architecture*. Za najbardziej proekologiczny można uznać nurt w urbanistyce nazywany miastami-ogrodami.

Przykładem realizacji zamiany systemu planowania miast jest plan zagospodarowania miasta Greater Helsinki z roku 1918 wykonany zgodnie z nurtem *the city beautiful movement* przez Eliela Saarinena. Dziś Helsinki są przykładem strategicznego planowania, gdzie realizowana jest zintegrowana i holistyczna wizja miasta, która składa się z następujących etapów:

- strategii – opracowano wizję rozwoju regionu helsińskiego do roku 2050, zaplanowano wzrost liczby mieszkańców z 1,3 do 2 mln na powierzchni 70 km² nowych terenów pod zabudowę⁵⁶,
- koncepcji – opracowano koncepcję dla nowego miasta Sibbesborg na podstawie wytycznych ze strategii zlokalizowanego we wschodniej części regionu jako dla brakującego miasta satelickiego przy założeniu, że miasto docelowo będzie liczyło 70-100 tys. mieszkańców i położone będzie na obszarze 2600 ha⁵⁷,
- projektu – opracowano plany zagospodarowania przestrzennego w oparciu o koncepcję,
- realizacji – rozpoczęto realizację podstawowych elementów układu komunikacyjnego.

⁵⁶ Strategic alignments for Land Use, Housing and Mobility 2050, Greater Helsinki Vision 2050, http://www.hel.fi/hel2/helsinginseutu/FINAL_GreaterHelsinki_200x200mm_english_03-09-2010_LOW.pdf, dostęp 22.01.2016.

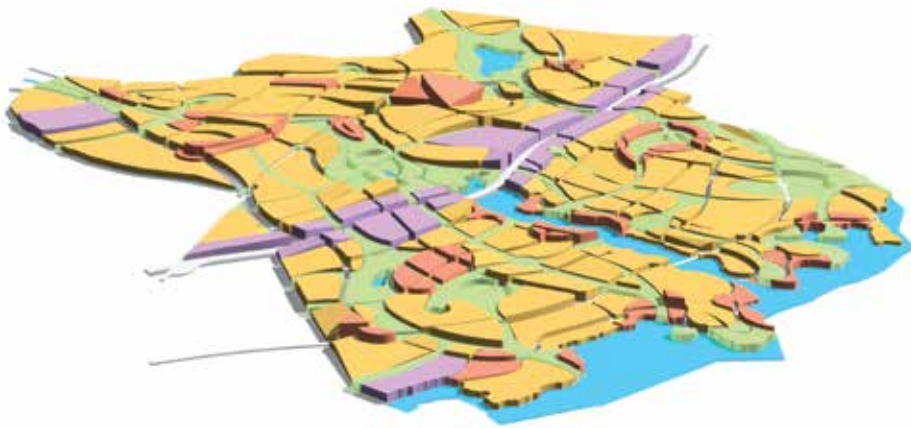
⁵⁷ <http://www.sipoo.fi/easydata/customers/sipoo/sibbesborg/kilpailu/index.html>, dostęp 22.01.2016.

Rysunek 16 - Greater Helsinki z roku 1918 autorstwa Eliela Saarinen.

Rysunek 17 - Wizja rozwoju regionu helsińskiego do roku 2050.

Rysunek 18 – Struktura funkcjonalno-przestrzenna planowanego miasta Sibbesborgn.

Należy zauważyć, że przy sporządzaniu strategii oraz koncepcji posłkowano się otwartymi konkursami urbanistyczno-architektonicznymi, by uzyskać jak najwięcej pomysłów na prawidłowe zarządzanie miastem wraz z jego zasobami.

Podsumowując, kształtowanie układów przestrzennych wymaga interdyscyplinarnego zarządzania, szczególnie przy uwzględnieniu uwarunkowań środowiskowych. Nie ma jednego i uniwersalnego rozwiązania, trzeba je dopasować do danej lokalizacji z uwzględnieniem etapowania przekształceń. Zasoby naturalne powinny być traktowane jako przyszłościowe dobro społeczno-kapitałowe mieszkańców miast oraz przejaw humanistycznych i ekologicznych rozwiązań miejsca ich codziennego pobytu. Kształtowanie środowiska miejskiego musi uwzględniać aspekty przyrodnicze, jego ciągłość przestrzenną poprzez powiązania zewnętrznych terenów bioróżnorodnych, w tym rolnych, wodnych i leśnych, z terenami wewnętrznymi poszczególnych dzielnic, osiedli i zespołów zabudowy. Taki system powinien utrzymać wysokie standardy środowiska na obszarach zurbanizowanych oraz zapewnić codzienny bezpośredni kontakt ludzi z przyrodą. Zachowanie naturalnego przewietrzania oraz higieny zamieszkiwania, kształtowanie zielonej infrastruktury są obecnie priorytetowymi działaniami w planowaniu nowoczesnych miast.

MIASTO W KONTEKŚCIE ZMIAN KLIMATYCZNYCH

Dominika P. Brodowicz

Rozważając kwestie związane ze zmianą klimatu, warto odwołać się do opinii osób mających realny wpływ na tworzenie polityki ochrony środowiska w skali globalnej i na arenie Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). Niedawno, bo jeszcze w 2002 roku, zagadnienie zmiany klimatu nie było chętnie podejmowane na najwyższych szczeblach. W przypadku Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej związane było to z polityką międzynarodową skupioną głównie na interwencjach militarnych, w tym m.in. w Afganistanie, a następnie w Iraku. Sięgając do notatki F. Luntza z 2002 roku, prominentnego doradcy ówczesnego prezydenta G.W. Busha, można się dowiedzieć, że osiągnięcie *consensusu* świata naukowego w sprawie zachodzącej zmiany klimatu będzie miało istotny wpływ na opinię publiczną. W związku z tym ówczesnym rozwiązaniem było podsycanie niepewności i różnic zdań wśród naukowców⁵⁸.

Radykalną zmianę w stosunku do tego podejścia zauważyć można dekadę później. Prezydent Stanów Zjednoczonych B. Obama w swoim wystąpieniu przed Kongresem USA w styczniu 2016 roku podkreślił, że najlepsi naukowcy potwierdzili wpływ działalności człowieka na zmianę klimatu planety (przede wszystkim wzrost emisji gazów cieplarnianych do atmosfery) i jeśli nic się nie zmieni, to coraz częściej będzie można usłyszeć doniesienia o podnoszeniu się poziomu oceanów, dłuższych i bardziej ekstremalnych falach ciepła, powodziach i suszach, które będą wzmacniać fale migracji, konflikty oraz głód w skali globalnej⁵⁹. To, że zmiana klimatu następuje, potwierdzają informacje opracowane przez NASA, w tym należący do NASA Instytut Badań Kosmicznych im. Goddarda (GISS) w Nowym Jorku⁶⁰. Dotyczą one wzrostu średniej temperatury powietrza. Porównując dane z pomiarami z końca XIX wieku, a następnie całego wieku XX do ostatnich lat wyraźnie widać wzrost średniej temperatury rocznej o ponad 0,6 stopnia⁶¹.

Miasta jako miejsce zamieszkania ponad połowy populacji ludzkiej mają niechlubny wkład w pogarszanie stanu środowiska. Według WWF obszary miejskie odpowiadają obecnie nawet za 67 proc. światowego zapotrzebowania na energię z tendencją wzrostową do 73 proc. w 2030 roku, co w bezpośredni sposób przełoży się na zwiększenie ilości emisji m.in. dwutlenku węgla do atmosfery z uwagi na wykorzystanie nieodnawialnych źródeł energii do ogrzewania, chłodzenia i oświetlenia budynków i ulic⁶².

⁵⁸ *Drivers of change*, Climate change, ARUP, 2006.

⁵⁹ <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/01/20/remarks-president-state-union-address-january-20-2015>, dostęp 18.09.2015.

⁶⁰ <http://www.giss.nasa.gov>, dostęp 16.01.2016.

⁶¹ <http://www.giss.nasa.gov/research/news/20151218/>, dostęp 16.01.2016.

⁶² Marks M., *Miasta w obliczu zmian klimatu – zagrożenia i wyzwania*,

http://awsassets.wfppl.panda.org/downloads/1_monika_marks_miasta_w_obliczu_zmian_klimatu.pdf, dostęp 18.09.2015.

Prognozy dotyczące klimatu nie są optymistyczne. Przewidywane są zmiana rozkładu opadów w kierunku bardziej suchego lata w rejonie śródziemnomorskim i bardziej wilgotnej zimy w północnej Europie, wzrost intensywności i czasu trwania fal upałów, a do końca obecnego stulecia wzrost średniej rocznej temperatury o 2-5°C w stosunku do obecnie notowanej⁶³. Przykładów anomalii pogodowych niestety nie trzeba szukać daleko. W roku 2002 były powodzie np. w Austrii, w 2015 na Bałkanach⁶⁴, natomiast miesiące letnie 2003 i 2015 przyniosły fale upałów nie tylko w rejonie basenu Morza Śródziemnego⁶⁵, ale praktycznie w całej Europie Południowej i Środkowej⁶⁶.

Ze względu na gęstość zaludnienia miasta mają duży potencjał do oszczędzania energii i zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych. W związku z ważnością zagadnienia zmiany klimatu czołowe uczelnie i organizacje zrzeszające miasta i samorządy prowadzą badania nad przygotowaniem obszarów zurbanizowanych do zmian klimatycznych. Jednym z przykładów jest projekt Massachusetts Institute of Technology (MIT) i ICLEI – Local Governments for Sustainability pt. Urban Climate Change Governance Survey. Z raportu wydanego w 2014 roku wynika m.in., że⁶⁷:

- 74 proc. badanych miast jest zaangażowanych w działania adaptacyjne i zmniejszające skutki zmiany klimatu,
- obszary, w których lokalne władze zmniejszają ilość emisji gazów cieplarnianych, to budynki rządowe, środki transportu należące do władz (tzw. flota), gospodarka odpadami, zużycie energii w gospodarstwach domowych,
- powodami zaangażowania miast w przygotowania do zmian klimatu są: chęć demonstracji przywództwa, promowanie zrównoważonego rozwoju, poprawa jakości życia, zrozumienie ryzyka związanego ze zmianą klimatu, tworzenie zielonych miejsc pracy i zielonego rozwoju ekonomicznego.

Natomiast wśród największych wyzwań związanych z budowaniem planów przeciwdziałania negatywnym skutkom zmiany klimatu w miastach znalazły się przede wszystkim kwestie finansowe, w tym zarówno braki dotyczące finansowania projektów, jak i samych zespołów i budżetu na zatrudnianie ekspertów zewnętrznych. Ponadto prawie połowa ankietowanych przyznała, że nie ma dostępu lub nie potrafi prawidłowo analizować danych i informacji związanych z zagrożeniami naturalnymi⁶⁸.

Jednym z przykładów miast przygotowujących się na negatywne następstwa zmiany klimatu jest Nowy Jork. Pod zarządem poprzedniego burmistrza M. Bloomburga opracowany został *PlaNYC*, a burmistrz B. de Blasio ogłosił w 2015 roku w Dzień Ziemi⁶⁹ nowy plan – w wielu aspektach korespondujący z poprzednim zatytułowanym *One*

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ <http://www.fakt.pl/serbia-tonie-gigantyczna-powodz-na-balkanach,artykuly,462043,1,1,3.html>, dostęp: 17.09.2015.

⁶⁵ <http://prawo.money.pl/aktualnosci/wiadomosci/arttykul/powodzie,w;europie,woda;wyzej;niz;podczas;powodzi;stulecia,178,0,1318322.html>, dostęp 17.09.2015.

⁶⁶ <http://tvnmeteo.tvn24.pl/informacje-pogoda/prognoza,45/tropiki-w-europie-nadciaga-potezna-fala-upalow,172510,1,0.html>, dostęp:

⁶⁷ <http://www.urbanclimatesurvey.com>, dostęp: 18.09.2015.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Earth Day, https://en.wikipedia.org/wiki/Earth_Day#Earth_Day_Network, dostęp: 10.01.2015.

*New York: The Plan for a Strong and Just City*⁷⁰. Jak wynika z informacji opublikowanych na stronie burmistrza, do tej pory w mieście zmniejszono ilość wytwarzanego dwutlenku węgla o prawie $\frac{1}{5}$ w porównaniu do poziomu emisji z 2005 roku, a dalszy cel to redukcja o $\frac{3}{4}$ do roku 2050. Dzięki temu działaniu Nowy Jork już teraz ma najczystsze powietrze od 50 lat.

Innym, dobrze znanym w Europie przykładem miasta tworzącego plany adaptacyjne jest Kopenhaga. Była ona już Zieloną Stolicą Europy w 2014 roku⁷¹. Dwukrotnie była wybrana najlepszym miastem do życia przez magazyn „Monocle” (w 2008 i 2013 r.)⁷². Kopenhaga to także miasto przyjazne rowerzystom, 55 proc. mieszkańców dojeżdża do pracy, szkoły lub uniwersytetu rowerem. Ocenia się, że 96 proc. mieszkańców może dojść od miejsca zamieszkania do terenów rekreacyjnych w przeciągu 15 minut. Także transport miejski znajduje uznanie wśród specjalistów. W 2008 r. eksperci ds. transportu nazwali sieć kolei miejskich w Kopenhadze najlepszym metrem na świecie⁷³.

Na uwagę zasługuje dalekowzroczność osób odpowiedzialnych za strategię rozwoju miasta do roku 2100. Przyjmując niepokojące założenia dotyczące wzrostu opadów o 30-40 proc. do końca stulecia, temperatury w miesiącach letnich o 2-3 stopnie do 2050 r. i poziomu morza o około 1 metr w okresie kolejnych 100 lat, autorzy raportu *Copenhagen – Solutions for Sustainable Cities* stawiają na cztery filary zmian⁷⁴:

1. Wody opadowe. Stworzenie wielu metod wypompowywania wody deszczowej ze zbiorników rozmieszczonych na obszarze całego miasta.
2. Klimatyzacja. Budowa większej ilości pasywnych budynków z alternatywnymi rozwiązaniami chłodzenia – markizy, wentylacja, naturalna izolacja.
3. System ostrzegania. Monitorowanie i analiza danych dotyczących powodzi i podnoszenia się poziomu morza.
4. Zielone obszary. Tworzenie nowych obszarów zielonych, małych parków (kieszonkowych), zielonych dachów i ścian w celu spowolnienia odpływu wód opadowych i zmniejszenia ryzyka powodziowego.

W polskich miastach także widać zmiany. Są one mniej spektakularne niż w krajach zachodnich, ale istotne na drodze adaptacji do wyzwań klimatycznych. Jak pokazują powódzie z lat 2010 i 2013 oraz susza z 2015 r., wyzwania klimatyczne są realnym zagrożeniem. Sięgając do przykładu Warszawy, można wymienić zakończony w 2014 roku projekt *Cities of Power*⁷⁵. Został on sfinansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Miastem koordynującym była Warszawa, a partnerami Turyn, Rawenna i Klagenfurt. Celem projektu była promocja wykorzystania energii odnawialnej na obszarach miejskich. W ramach projektu powstał Plan działań na rzecz wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii (OZE) do 2020 r. dla Warszawy.

⁷⁰ <http://www1.nyc.gov/html/onenyc/about.html>, dostęp 18.09.2015.

⁷¹ <http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/winning-cities/2014-copenhagen/>, dostęp 17.09.2015.

⁷² http://op-talk.blogs.nytimes.com/2014/08/04/what-is-the-worlds-most-livable-city/?_r=0, dostęp 17.09.2015.

⁷³ <http://manager.money.pl/news/artykul/najlepsze:metro;na:swiecie;jest:w;kopenhadze.36,0,610852.html>, dostęp 17.09.2015.

⁷⁴ *Copenhagen – Solutions for Sustainable Cities 2012*, <https://stateofgreen.com/files/download/1174>, dostęp 18.09.2015.

⁷⁵ <http://www.citiesonpower.eu/pl>, dostęp 18.09.2015.

Stworzono również mapę nasłonecznienia miasta zasilającą interaktywne narzędzie IT-toolbox, które szacuje uzyski energii słonecznej w kolektorze słonecznym lub instalacji fotowoltaicznej dla wybranej lokalizacji w mieście.

Obecnie nośnym tematem są Miejskie Plany Adaptacji, a dokładnie opracowanie planów adaptacji do zmian klimatu dla miast powyżej 100 tys. mieszkańców⁷⁶. We współpracy z Ministerstwem Środowiska miasta mogą w okresie kolejnych dwóch lat opracować plany przygotowania się na gwałtowne opady deszczu, lokalne podtopienia, ekstremalne upały i wichury, systemów odprowadzania deszczówki, jak również zagospodarowania przestrzennego terenów silnie zurbanizowanych. Projekty mają być finansowane z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, a działania adaptacyjne w ramach systemu funduszy środowiskowych. Bez planów miasta nie będą mogły ubiegać się o wsparcie finansowe na działania związane z adaptacją do zmian klimatu w ramach unijnej perspektywy finansowej na lata 2014-2020⁷⁷.

Podsumowując, zagadnienie zmiany klimatu i jego negatywne następstwa stanowią wyzwanie dla miast na kolejne lata bez względu na ich położenie geograficzne. W powyższym opracowaniu przedstawiono przykłady miast, które w planach strategicznych uwzględniają te wyzwania. Jednakże należy podkreślić, że takie podejście nie jest powszechne w skali globalnej. Bariere często stanowi niepełna wiedza decydentów na temat zagrożeń dla funkcjonowania miast i zdrowia mieszkańców wynikających ze zmiany klimatu oraz brak środków finansowych na realizację projektów związanych z dostosowaniem infrastruktury, sieci transportowej czy zasobu nieruchomościowego do np. gwałtownych fal upałów i mrozów, a także wysokiego stężenia pyłów powodujących smog.

⁷⁶ http://www.lublin.eu/Lublin_przygotuje_sie_do_zmian_klimatycznych-2-4724.html, dostęp 20.09.2015.

⁷⁷ https://www.mos.gov.pl/arttykul/5232_spotkanie_konsultacyjne_spa_2020/20436_spotkanie_konsultacyjne_spa_2020.html, dostęp 20.09.2015.

DOSTOSOWANIE MIASTA DO WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ

Katarzyna Sadowy

Miasto bezpieczne

Początek XXI w. okazał się okresem, w którym pojawiło się wiele ryzyk i zagrożeń wcześniej nieprzewidzianych lub występujących w nieoczekiwanej dużej skali. Kryzysy te mają zróżnicowany i złożony charakter – wiążą się ze zjawiskami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi, przy czym jak zwraca uwagę wielu autorów, pomiędzy tymi trzema aspektami kryzysów zachodzą liczne współzależności⁷⁸. Niektórzy większość źródeł współczesnych problemów widzą w wyczerpywaniu zasobów naturalnych i zmianach klimatycznych, inni w modelu kultury i gospodarki z dominującą rolą konsumpcji. Niezależnie od tego, w której z tych tez jest więcej prawdy, źródła problemów nie będą łatwe do usunięcia i należy przygotować się również do reagowania na kryzysy i katastrofy, które z dużym prawdopodobieństwem będą występowały w nadchodzących latach.

Miasta z punktu widzenia zarządzania ryzykiem są szczególnym obszarem, przede wszystkim ze względu na udział ludności w nich zamieszkującej, a także ze względu na specyfikę obszarów zurbanizowanych – zagospodarowanie przestrzenne powodujące odmienne problemy dla gospodarki wodnej i ściekowej, występowanie wysp ciepła podczas fal upałów, poziom nasycenia infrastrukturą i jej lokalizację, rosnącą polaryzację społeczną i w związku z tym różny poziom narażenia odmiennych grup społecznych. Czynniki osłabiającymi lub wzmacniającymi odporność miasta na kryzysy są zarówno te o charakterze środowiskowym, urbanistycznym, jak i architektonicznym, technicznym, społecznym i kulturowym.

Ryzyko zjawisk kryzysowych i reagowanie na katastrofy naturalne

Miasto bezpieczne powinno tworzyć system działający prawidłowo mimo występujących zagrożeń, przy czym można tu wskazać różne rodzaje relacji pomiędzy ryzykiem a bezpieczeństwem systemu. Miasto może być odporne na zagrożenia w tym znaczeniu, że zachowuje wszystkie swoje funkcje właściwie niezmienione i nie ulega przekształceniom na skutek katastrof lub zagrożeń. Miasto może także wykazywać zdolność adaptacji i dostosowywać się poprzez zmiany poszczególnych elementów do nowych niesprzyjających warunków. W sytuacji skrajnej miasto dotknięte katastrofą może natomiast zostać odbudowane jako system lepszy, bardziej dostosowany do nowych wyzwań. Wśród nich z kolei można wyróżnić zmiany stopniowe, w tym demograficzne (np. zmiana struktury wiekowej społeczeństw, migracje), gospodarcze (np. poziom industrializacji), społeczne (np. zmiany modelu życia i konsumpcji), technologiczne (np. wyczerpywanie starych i poszukiwanie nowych źródeł energii) czy środowiskowe (zwłaszcza zmiany klimatu). Innym rodzajem ryzyka są zdarze-

⁷⁸ Zobacz m.in. Roseland 1997, EEA 2010, Hirt 2008, Owen 2009, Krugman 2010, Speck 2013.

nia jednorazowe zmieniające miasta w bardzo krótkim czasie, przede wszystkim różnego rodzaju katastrofy – polityczne (np. wojna), gospodarcze (np. upadek działu gospodarki), technologiczne (np. awarie infrastrukturalne) i wreszcie środowiskowe (np. huragany, tajfuny, susze)⁷⁹.

Mechanizmy zapobiegania ryzykom i ich skutkom, dostosowania czy odbudowy, mogą być różne. Wyróżnia się zazwyczaj trzy główne grupy działań:

- działania infrastrukturalne (*grey actions*), np. budowa zapór,
- środowiskowe (*green actions*), np. wzmocnienie bioróżnorodności,
- miękkie (*soft actions*), np. systemy wczesnego ostrzegania⁸⁰.

Zmiany stopniowe znacznie lepiej poddają się prognozowaniu i przewidywaniu. Także jednak trudne do przewidzenia ryzyka mogą spotkać się z lepszym lub gorszym przygotowaniem do minimalizacji ich skutków. Przykładem mogą być trzęsienia ziemi i ich efekty mierzone liczbą ofiar śmiertelnych. Podczas zbliżonych siłą trzęsień ziemi na terenach zurbanizowanych na Sumatrze w 2004 r. zginęło ok. 230 tysięcy osób, na Haiti w 2010 r. wg różnych źródeł między 165 a 310 tysięcy, natomiast w znacznie lepiej przygotowanej Japonii w 2011 r. zginęło ok. 20 tys. osób, lecz nawet Japonia okazała się nieprzygotowana do tsunami, które spowodowało katastrofę elektrowni jądrowej⁸¹.

Działania wyprzedzające, minimalizujące ryzyko wystąpienia katastrof naturalnych i ich ewentualnych skutków są najbardziej efektywne. Wymagają jednak czasu, a także zaangażowania decydentów i mieszkańców. Przykładem może być zarządzanie kryzysem wody pitnej na Cyprze i w Hiszpanii⁸². Na Cyprze w latach 2005-2008 z powodu niedostatecznych opadów wystąpiły tak znaczne niedobory wody pitnej, że zdecydowano się importować ją tankowcami z Grecji. Natomiast w Saragossie, gdzie występowały podobne problemy w latach 1998-2012, wprowadzono szeroko zakrojoną politykę ograniczenia zużycia wody. Związana ona była z unowocześnieniem infrastruktury wodociągowej, przeprowadzeniem kampanii społecznych, opomiarowaniem zużycia wody przez gospodarstwa domowe i wreszcie odpowiednim dostosowaniem taryf opłat za wodę. W efekcie udało się uzyskać spadek zużycia wody o 30 proc. przy 12 proc. wzroście liczby ludności. Wzrost liczby ludności może także pośrednio potwierdzać poprawę jakości życia w mieście, do której można na pewno zaliczyć stały dostęp do dobrej jakości wody pitnej.

Miękkie działania służą także do radzenia sobie z problemem fal upałów oraz powstawaniem wysp ciepła w miastach. Coraz więcej miast europejskich stara się ograniczyć ryzyka zdrowotne, w tym przedwczesne zgony związane z długotrwałym

⁷⁹ Sadowy K., *Struktura przestrzenna a ryzyko związane z funkcjonowaniem miast* [w:] „Zeszyty Naukowe Collegium Mazovia Innowacyjna Szkoła Wyższa”, Siedlce, 2014.

⁸⁰ Adaptation in Europe – Addressing risks and opportunities from climate change in the context of socio-economic developments, EEA Report 3/2013.

⁸¹ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Trz%C4%99sienie_ziemi_u_wybrze%C5%BCy_Honsiu_\(2011\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Trz%C4%99sienie_ziemi_u_wybrze%C5%BCy_Honsiu_(2011)), dostęp 10.01.2016.

⁸² Adaptation in Europe – Addressing risks and opportunities from climate change in the context of socio-economic developments, EEA Report 3/2013.

przebywaniem w zbyt wysokiej temperaturze. Przykładowo w Mediolanie, Paryżu i mieście Botkyrka (Szwecja) zidentyfikowano grupy ryzyka, wprowadzono ich rejestrację w stworzonym do tego celu systemie i zapewniono odpowiednie usługi, w tym opiekę paramedyczną i zakupy. W Budapeszcie system wczesnego ostrzegania o upałach był elementem rozbudowy monitoringu zanieczyszczeń powietrza⁸³.

Szczególną sytuacją jest konieczność odbudowy miasta lub jego fragmentów po zająsci katastrofy. Jedną z największych z nich w ciągu ostatnich lat był huragan Katrina, który 29 sierpnia 2005 r. uderzył w Bahamy, Zatokę Meksykańską i Nowy Orlean. W tym ostatnim doszło do zniszczenia wałów przeciwpowodziowych, na skutek czego 80 proc. miasta zostało zalane, a wysokość wody sięgała do ok. trzech metrów. Konieczna była ewakuacja ok. 500 tys. ludzi.

W Nowym Orleanie nastąpił splot wielu czynników kryzysowych. Pierwszym z nich była niekorzystna lokalizacja miasta. Pozostałe miały charakter społeczno-gospodarczy. Zawiódł słabo przygotowany system zarządzania ryzykiem i wczesnego ostrzegania, a na późniejszym etapie bardzo krytykowany był system organizacji pomocy dla miasta, zwłaszcza na szczeblu federalnym. Tymczasem sytuację utrudniało dodatkowo zniszczenie podstawowej infrastruktury na samym początku uderzenia Katriny. Problemy społeczne, szczególnie najwyższy poziom ubóstwa w USA i niewielki udział liczby właścicieli domów w liczbie mieszkańców ogółem, były zarówno źródłem zwiększonego ryzyka, jak i – zdaniem niektórych obserwatorów – zwlekania z pomocą, która była organizowana bardziej skutecznie dla białej klasy średniej. Mimo to podczas odbudowy miasta zrealizowano projekty, które mogą stać się wzorcowe i inspirować organizację analogicznych działań także w innych częściach świata, w tym w Polsce i w Europie.

Jednym ze zrealizowanych projektów był Project Home⁸⁴. Jego pierwszym celem było odtworzenie klastrow sąsiedzkich tak, aby zachęcić kolejnych mieszkańców do powrotu do miasta. Trudno bowiem wyobrazić sobie, aby mieszkańcy chcieli odbudowywać domy wśród zrujnowanych pustych działek bez wielkich szans na pojawienie się w najbliższym czasie sąsiadów. Klastry służyły także bardziej efektywnemu wykorzystaniu nakładów na odbudowywaną infrastrukturę.

Drugim ważnym celem było zbudowanie miasta na nowo w sposób, który na przyszłość pozwoliłby minimalizować negatywne skutki kolejnych ewentualnych katastrof. Chciano więc zbudować więcej domów bezpiecznych, o lepszych parametrach technicznych.

⁸³ *Ibidem*, zob. także: Molander I., Carlsson-Kanyama A., *Heat waves, an underestimated threat to health: A method for local governments to prevent and act*, prezentacja z Annual Global Forum on Resilient Cities and Adaptation, Bonn, 2011.

⁸⁴ Baechler M. C., Gilbride T. L., Hefty M. G., Cole P. C., Adams K., Butner R. S., & Ortiz S. J., *Building America Best Practices Series Volume 16: 40 proc. Whole-House Energy Savings in the Mixed-Humid Climate*, Pacific Northwest National Laboratory (No. PNNL-20890, Richland, WA (US), 2011).

Przyjęto metodę zaangażowania różnych interesariuszy i wymiany pomiędzy nimi wiedzy, doświadczeń, pracy i kapitału (w tym nieruchomości). Ci interesariusze to:

- organizacja non-profit – Fundacja Leonarda i Louise Riggio, z której powstała kolejna, Project Home Again,
- organizacja non-profit – Project Home Again,
- podmiot publiczny – U.S. Department Of Energy's Building America,
- podmiot publiczny – The New Orleans Redevelopment Authority (NORA),
- jednostka badawcza – Building Science Corporation,
- prywatni właściciele, mieszkańcy,
- podmiot prywatny – lokalny deweloper Green Coast Enterprises.

W I fazie projektu w 2009 r. zakupiono 20 działek w Gentilly i odbudowano domy według nowych standardów technicznych. Stworzono przy tym system zachęt i warunków dla poprzednich mieszkańców Nowego Orleanu, którzy stracili domy i którzy mieliby je pozyskać w ramach projektu. Warunkiem było:

- samodzielne utrzymanie domu,
- opłaty ubezpieczeń,
- opłaty podatków,
- oddanie własnej nieruchomości na rzecz Project Home Again.

W zamian można było pozyskać nieruchomość bez opłat, a udzielony na nią kredyt był umarzany w ramach 20 proc. odpisu kredytu rocznie. Dom przechodził więc na własność po pięciu latach. W efekcie powstało 131 domów w sześciu fazach. Domy te są zabezpieczone przed powodzią, dodatkowo uszczelnione przed wiatrem i wodą, wyposażone w energooszczędne urządzenia i instalacje oraz dodatkowe izolacje termiczne, co pozwoliło obniżyć koszty ich utrzymania. Powierzchnia przeciętnego domu wynosi 110-125 metrów kwadratowych, koszt całkowity był niższy niż 198 tys. dolarów i spadał w każdej kolejnej fazie projektu. Oszczędność energii w stosunku do poprzedniego domu mogła wynosić nawet 55 proc⁸⁵.

Skuteczne metody kształtowania miast bezpiecznych wymagają zaangażowania różnych interesariuszy i stosowania zróżnicowanych metod. Konieczne jest także ciągłe uczenie się zaangażowanych w nie organizacji i osób. W przypadku szczególnie dużych ryzyk czy wyzwań wskazane jest wykorzystanie doświadczeń interesariuszy, którzy już radzili sobie z podobnymi problemami, a także osiągnięć z dziedziny badań i rozwoju. Także w codziennym funkcjonowaniu miast, również w Polsce, potrzebny jest wzrost zaangażowania lokalnych organizacji społecznych czy sąsiedzkich, liderów i mieszkańców w kształtowanie środowiska zbudowanego. Od kilku lat tendencja ta wyraźnie się zresztą zaznacza i mimo specyfiki różniącej kraje przykłady działań amerykańskich i zachodnioeuropejskich dostarczają wzorców organizacji, które mogą być wykorzystane.

⁸⁵ Rodin J., *The Resilience Dividend*, Publicaffairs, 2014.

MIASTO PRZYJAZNE

TRUDNE TEMATY W MIESZKALNICTWIE

Jacek Godlewski

Trudnych tematów w mieszkalnictwie jest bardzo wiele i w różny sposób dotyczą mieszkańców. Jednym z dwóch podstawowych zagadnień negatywnie oddziałujących na mieszkańców jest intensyfikacja zabudowy występująca w centrach miast oraz na osiedlach podmiejskich. Tworzą ją zarówno czynniki ekonomiczne, jak i socjologiczne, które prowadzą do maksymalnego wykorzystania gruntów na cele budowlane.

Typologia problemów mieszkaniowych odnosi się do charakteru zabudowy, począwszy od zabudowy mieszkankowej wielorodzinnej, która zawiera w sobie: problemy ekologii zamieszkiwania, zmniejszania powierzchni mieszkalnych, braku przestrzeni wspólnych służących wspólnocie, oraz niewystarczającego programu usług publicznych, a na zabudowie mieszkaniowej jednorodzinnej zdominowanej przez ciasną parcelację pozbawioną obsługi komunikacyjnej skończywszy.

Nie tylko intensyfikacja zabudowy stanowi problem. Kłopotliwe są także kwestie związane z jej rozsiedlaniem (rozpraszaniem). Zjawisko to dotyczy głównie nowych osiedli podmiejskich lokalizowanych na terenach użytkowanych rolniczo. Stanowi ono przejaw urbanizacji spontanicznej, opartej głównie na żądzy zysku właścicieli gruntów. Powodem takiego stanu rzeczy jest chęć sprzedaży gruntów rolnych jako mieszkaniowych, czyli droższych, realizacji zabudowy w formie siedliska rolniczego posiadającego niższą stawkę podatkową lub chęć zamieszkania na zielonym przedmieściu.

Pozornie czynniki przytoczone powyżej nie stanowią problemów dla zamieszkiwania, gdyż realizacje te dokonywane są jako pojedyncze inwestycje mieszkalne w otoczeniu terenów rolnych użytkowanych ekstensywnie. Inwestycje tego typu zbliżone są charakterem do budownictwa występującego w północnych krajach Europy takich jak Finlandia, gdzie na osiedlu Tapiola (miasto-ogród) usytuowanym w przestrzeni leśnej w sposób swobodny wzniesiono budynki o wysokości 3-8 kondygnacji, o średnim współczynniku gęstości zaludnienia 3200 os./km². Wskaźnik ten w regionie Helsinek w przestrzeniach niskointensywnych (zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna) wynosi 350 os./km². Tradycja fińskiego modernizmu skupiała się na rozbudowie przedmieść oraz na próbach stworzenia zrównoważonych relacji między terenami zabudowanymi a naturą. Przedmieścia miast powinny mieć taką formę jedynie w pierwszym stadium transformacji, ponieważ zabudowa lokalizowana jest wzdłuż dróg (najczęściej transportu rolniczego) na pojedynczych wydzielonych działkach, które mają atrakcyjną lokalizację np. pod względem widokowym. Pośrednim czynnikiem rozsiedlenia jest brak etapowości inwestowania, czyli kontynuacji zabudowy, gdyż akty prawa miejscowego nie umożliwiają zdroworozsądkowego przymusu realizacji planowanej urbanizacji.

Kolejnym etapem transformacji terenów rolnych jest wypełnianie zabudową przestrzeni pomiędzy działkami już zabudowanymi, tworząc łańcuchy zabudowy. Ostatnim etapem jest wypełnianie zabudową drugiej i trzeciej linii zabudowy wewnątrz kwartałów zabu-

dowy przyulicznej, o ograniczonym dostępie komunikacyjnym, obsługiwanych poprzez sięgacze drogowe lub ustanowione służebności gruntowe. Głównymi problemami z zamieszkiwaniem na tych osiedlach są niewystarczająca dostępność komunikacyjna (nieodpowiednia parametryzacja dróg) oraz brak wydzielonych miejsc do realizacji infrastruktury technicznej (instalacje: wodociągowe, sanitarne, deszczowe). Efektem takiej polityki przestrzennej jest zastosowanie tymczasowych urządzeń, takich jak: studnie, zbiorniki asenizacyjne czy oczyszczalnie przydomowe, które w ciasno zabudowanej przestrzeni nie uzyskują sprawności technicznej, doprowadzając do katastrofy higienicznej.

Kolejnym problemem nowych osiedli mieszkaniowych jest brak usług publicznych, takich jak: kultura, edukacja, sport czy rekreacja. Powodem takiego stanu rzeczy jest koniunktura rynkowa, która preferuje przeznaczenie mieszkaniowe, na które jest największe zapotrzebowanie. Natomiast konsument (mieszkaniec) zainteresowany jest miejscem do mieszkania, a nie partycypowaniem w kosztach wykupu i urządzania przestrzeni wspólnych jak park, boisko sportowe, droga czy szkoła lub dom kultury, uważając, że podmiotem odpowiedzialnym za realizację tych zadań jest gmina, której jest mieszkańcem i na rzecz której przekazuje swoje podatki. Obecne stanowisko gmin sprzyja spontanicznej urbanizacji, gdyż w aktach prawa miejscowego nie planuje się dróg o statusie publicznym, zieleni parkowej czy usług publicznych. Niechęć gmin do planowania tych przeznaczeń wynika z przymusu wykupu nieruchomości znajdujących się w liniach rozgraniczających planowane drogi oraz z obowiązku realizacji inwestycji wodociągowych, kanalizacyjnych, elektrycznych w zakresie oświetlenia przyulicznego.

W związku z takim stanem rzeczy należy zadać pytanie, w jakim celu planuje się nowe tereny mieszkaniowe. Odpowiedź mogłaby zawierać następujące argumenty: wzrost przychodów z podatków bezpośrednich (od gruntów, zabudowy) i pośrednich (VAT, CIT, PIT), znacznie wyższych niż od gruntów rolnych, możliwość naliczenia renty planistycznej oraz podatku adiacenckiego oraz perspektywicznego podatku katastralnego od przeznaczeń.

Kolejnym problemem w mieszkalnictwie jest spontaniczna urbanizacja na podstawie podziałów geodezyjnych związanych z życzeniowym zapotrzebowaniem na niewielkie działki budowlane. Faktem jest, że łatwiej sprzedać małą działkę budowlaną niż dużą, gdyż będzie tańsza przy stałej cenie za metr kwadratowy. Skutkiem jest dokonywanie podziałów geodezyjnych na działki o niewielkiej powierzchni. Na osiedlach miejskich ich średnia wielkość wynosi 600 m², natomiast w przestrzeniach podmiejskich około 1000 m², dając w pierwszym przypadku parametr gęstości zaludnienia 4500 os./km², natomiast w drugim przypadku 2700 os./km² przy założeniu, że 10 proc. zajmie (niechciana) komunikacja, a na pojedynczej działce zamieszkają trzy osoby. Gęstość zaludnienia w pierwszym przypadku odpowiada gęstości zaludnienia w stolicy Szwecji Sztokholmie, natomiast w drugim przypadku stolicy w Estonii Tallinie.

Do głównych problemów związanych z zabudową wielorodzinną należą: słabo doświetlone i нефunkcjonalne układy mieszkań w zabudowie staromiejskiej, śródmiejskiej oraz modernistycznej z wielkiej płyty, brak przestrzeni wspólnej kwartałów lub prze-

strzeń ta niewłaściwie urządzona – wypełniona zabudową substandardową (garaże, wiaty, budynki gospodarcze, komórki) w zabudowie śródmiejskiej, brak wystarczającej ilości miejsc postojowych dla samochodów oraz urządzeń sportowo-rekreacyjnych. W zabudowie śródmiejskiej czynnikiem generującym problemy jest zmiana struktury użytkowania budynków poprzez wprowadzanie usług komercyjnych (banki, kancelarie, biura). Zmiany te nie wpływają pozytywnie na kondycję śródmieść, gdyż stają się one coraz mniej atrakcyjne dla mieszkańców ze względu na ich cenę oraz coraz częściej ulegają dominacji przez usługi, co doprowadza do kulturowego zamierania części dzielnic śródmiejskich, zmniejszając bezpieczeństwo oparte na solidarności sąsiedzkiej.

Nowe zespoły zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej tworzone są na podstawie programu minimum, który ogranicza się do określonej typologii mieszkań, lokalizacji miejsc parkingowych w bezpośrednim sąsiedztwie lub w budynkach, wspólnej przestrzeni pomiędzy budynkami a ogrodzeniem. Obniżenie komfortu mieszkania dokonuje się poprzez formę oraz sposób realizacji inwestycji, które opierają się na rozwiązaniach standardowych ograniczonych do opakowania mieszkań poprzez wykonanie konstrukcyjnego szkieletu żelazobetonowego, zamocowaniu stropów, wypełnieniu ścian szkłem oraz gazobetonem z dodatkiem okładzin termoizolacyjnych. Budynki te z jednej strony są tanie w budowie, z drugiej drogie w utrzymaniu, a z pewnością nie są energooszczędne.

W jaki sposób można rozwiązywać problemy zabudowy mieszkaniowej? Po pierwsze gminy muszą prowadzić świadomą i konsekwentną politykę przestrzenną, ograniczając zamiany przeznaczeń terenów (wymienność mieszkalnictwa na usługi lub produkcję), dając inwestorom poczucie bezpieczeństwa w trakcie realizacji inwestycji. Do realizacji nowych układów osiedlowych niezbędne jest etapowanie inwestycji, by umożliwić sukcesywną realizację podstawowej infrastruktury oraz komunikacji wraz z zabudową. Muszą również w ramach nowych osiedli rezerwować tereny na podstawowe usługi publiczne, które mogłyby zostać wykorzystane czasowo na inne cele, stanowiąc etap realizacji wizji docelowej osiedla (zielen, sport i rekreacja na terenach usług, kultury i oświaty), zarządzać podstawowym układem komunikacji pieszo-jezdno-rowerowej, który umożliwi sprawne poruszanie się mieszkańców oraz zapewni realizację odpowiedniej infrastruktury technicznej. Ważnym aspektem jest upublicznienie wewnątrz kwartałów zabudowy wielorodzinnej w formie półprywatnych przestrzeni. Niezbędne jest również odpowiednie zarządzanie osiedlami poprzez obniżanie kosztów użytkowania dzięki zastosowaniu systemów ekologicznych i niskoenergetycznych. Ostatnim i najważniejszym aspektem jest higiena zamieszkiwania, w tym odpowiednia dbałość o przestrzenie biologicznie czynne poprzez zachowanie parków, skwerów, zieleni przywodnej czy rodzinnych ogrodów działkowych stanowiących również zieloną infrastrukturę wykorzystywaną między innymi do gospodarowania wodami opadowymi.

Należy podkreślić, że powyższe przytoczone zadania nie będą miały zastosowania do wszystkich terenów mieszkaniowych, jednak wydaje się, że mogą stanowić wybrane studia przypadku do zarządzania tymi zasobami w jednostkach osadniczych umożliwiające zapobieganie powstawaniu problemów urbanistycznych.

MIASTO DLA WSZYSTKICH

Katarzyna Sadowy

Włączenie i kapitał społeczny w projektowaniu miast

Przywileje i obowiązki, zróżnicowanie poziomu życia i dostępu do różnych funkcji miasta, dominacja władzy lub religii – wszystko to znajdowało swój architektoniczny i urbanistyczny wyraz w tworzeniu miasta. Dziś jednym z największych wyzwań w Europie jest przeciwstawianie się rosnącej polaryzacji społecznej oraz zjawisku wykluczenia niektórych osób i grup z korzystania z wartości zapewnianych przez miasto. Włączenie jak największej części społeczności miejskiej zwiększa kapitał społeczny i wzmacnia społeczeństwo obywatelskie, a w ostatecznym bilansie służy wszystkim.

Jeżeli mowa o projektowaniu miast z uwzględnieniem tych zasad, należy zastanowić się, jakie elementy będą miały istotne znaczenie, ponieważ miasto jest systemem bardzo złożonym i zróżnicowanym. Za szczególnie ważne z tego punktu widzenia można uznać:

- układ przestrzenny miast (zróżnicowanie w jakości poszczególnych dzielnic, dostępność do usług użyteczności publicznej itp.),
- budownictwo mieszkaniowe (w tym budownictwo na wynajem i budownictwo komunalne),
- budynki użyteczności publicznej,
- przestrzenie publiczne.

Zagadnienie dotyczące roli przestrzeni publicznej w projektowaniu partycypacyjnym i budowie kapitału społecznego oraz pojęcie projektowania *dla wszystkich* wymaga rozwinięcia. Mówienie o części społeczności, o zróżnicowaniu, o podziale na grupy w domyśle zawiera przypuszczenie, że niektóre z tych grup znajdują się w sytuacji gorszej niż inne lub wręcz podlegają wykluczeniu. Obywatele miasta mogą przynależać jednocześnie do wielu grup (młody, niewykształcony, zamożny), a oceny tych przynależności mogą być złożone. Jednakże celem tych klasyfikacji jest badanie specyficznych potrzeb wyszczególnionych grup oraz stopnia ich zaspokajania.

Podziałów na grupy może być wiele, przy czym można brać pod uwagę między innymi:

- wiek,
- status ekonomiczny (mierzony np. poziomem dochodów na gospodarstwo domowe lub członka gospodarstwa domowego, stan majątku gospodarstw domowych),
- poziom wykształcenia,
- czynniki kulturowe, w tym zwłaszcza narodowość, religię, rasę.

Grupami, na które obecnie często zwraca się uwagę jako na ważnych interesariuszy projektowania partycypacyjnego, są:

- seniorzy,
- dzieci (i ich rodzice),
- osoby z niepełnosprawnościami,
- osoby korzystające z pomocy społecznej, w długotrwanie trudnej sytuacji życiowej.

Tematem, który wymaga szczególnej uwagi, jest także projektowanie z uwzględnieniem potrzeb imigrantów. Ważnym i trudnym zagadnieniem jest także branie pod uwagę użytkowników przestrzeni postrzeganych przez inne grupy jako niepożądani lub zagrażający porządkowi – np. osoby bezdomne. Podstawowym problemem jest to, czy projektowanie miasta dla wszystkich naprawdę ma uwzględniać potrzeby wszystkich (oczywiście poza użytkownikami łamiącymi prawo i zagrażającymi bezpieczeństwu innych osób lub dewastującymi przestrzeń publiczną), a jeżeli, to w jakim stopniu. Nie ma możliwości równego zaspokojenia wszystkich potrzeb wszystkich, choćby dlatego, że część potrzeb poszczególnych grup jest ze sobą sprzeczna. Nie znaczy to jednak, że nie należy usilnie szukać kompromisów. Ideałem byłoby zapewnienie wszystkim użytkownikom funkcjonowania zgodnie z wybranym przez każdego z nich stylem życia i sposobem spędzania czasu. Największym zaś wyzwaniem jest ustalenie, w jaki sposób negocjować kształtowanie przestrzeni pomiędzy poszczególnymi grupami i jakie zachowania należy uznać za niedopuszczalne.

Dobłą metodą jest rozpoczęcie studiów nad przestrzenią publiczną od analizy jej dostępności. Można tu wyróżnić dostępność:

- fizyczną,
- ekonomiczną,
- psychologiczną.

Dostępność fizyczna jest najbardziej związana z fizycznym kształtem przestrzeni publicznych. Przeszkodą mogą być różnego rodzaju bariery, przy czym należy pamiętać, że użytkownicy mogą mieć różne ograniczenia, nie tylko niepełnosprawności związane z problemami ruchowymi. Projektowanie przestrzeni jako dostosowanej do wymogów osób poruszających się na wózkach inwalidzkich nie wyczerpuje katalogu potrzeb w tym zakresie (jak się niejednokrotnie uważa). Usunięcie barier i wprowadzenie ułatwień takich jak windy, podjazdy, rampy, dostatecznie szerokie przejścia, równe nawierzchnie i posadzki jest pomocne także dla osób z mniejszymi problemami z chodzeniem, a także rodziców z małymi dziećmi czy osób z ciężkim bagażem. Projektowanie powinno też uwzględniać potrzeby osób słabo widzących lub niewidzących, a także niesłyszących oraz użytkowników z niepełnosprawnościami intelektualnymi. Między innymi należy brać pod uwagę czytelność przestrzeni, sposób kształtowania komunikatów i informacji czy sposób oświetlenia i natężenie bodźców, które mogą być drażniące czy niepokojące.

Dostępność ekonomiczna jest związana z poziomem komercjalizacji przestrzeni publicznej. Większej dostępności sprzyjają lokalizowane na świeżym powietrzu (w parkach czy na skwerach) siłownie, stoły do gry (w ping-ponga czy szachy) czy po prostu meble miejskie o różnorodnych funkcjach. Podobną rolę grają organizowane nieodpłatnie wydarzenia rozrywkowe czy kulturalne.

Istotnym zagadnieniem jest także dostępność psychologiczna, a więc poczucie swobody w korzystaniu z ogólnodostępnych funkcji czy urządzeń. Korzystaniu z siłowni na świeżym powietrzu sprzyja popularyzacja zdrowego trybu życia i uprawiania sportu przez wszystkie grupy społeczne. Także osoby starsze czy mniej sprawne nie krępują się dziś zazwyczaj korzystać z urządzeń sportowych i widok ćwiczących na świeżym powietrzu seniorów stał się czymś zwyczajnym. Wydaje się, że jeszcze kilkanaście lat temu podobne bariery psychologiczne mogły być znacznie wyższe. Ich obniżeniu sprzyja także lokalizacja siłowni jako małych lokalnych punktów blisko miejsc zamieszkania, w przestrzeni, którą użytkownicy dobrze znają i w której dobrze się czują. Bariery psychologiczne mogą dotyczyć korzystania z obiektów kultury czy wydarzeń kulturalnych. Osoby nieprzyzwyczajone do tego rodzaju aktywności mogą być nimi po prostu niezainteresowane, ale też mogą czuć się tam obco, niezręcznie, nie znając pewnych kodów związanych z zachowaniem w przestrzeniach kultury. Wprowadzenie w odpowiedni sposób w przestrzeń publiczną może skutecznie pomagać w obniżeniu tego rodzaju barier, zachęcać do uczestnictwa i wzmacniać w ten sposób kapitał indywidualny i społeczny. Korzystanie z przestrzeni publicznej wiąże się i z jakością, i z godnością życia. Poczucie przynależności, możliwości wyrażania siebie, zaspokojenia potrzeb społecznych i rozwój zainteresowań są niezwykle ważne zarówno dla jednej, jak i drugiej kategorii. Kapitał społeczny, podobnie jak przeciwdziałanie wykluczeniu, wiąże się jednak silniej z rzadziej stosowaną kategorią godności życia. Tym, co może ją obniżyć, jest:

- obojętność (nieostrzeżenie lub ignorowanie potrzeb niektórych użytkowników),
- pogarda (tolerowanie mowy nienawiści w przestrzeni publicznej),
- uzależnienie (konieczność korzystania z pomocy innych, np. z powodu występowania barier fizycznych),
- odpowiedzialność zbiorowa, stygmatyzacja (zaniedbywanie obszarów przeznaczonych dla konkretnych grup społecznych, używanie lekceważących czy pogardliwych określeń ich mieszkańców),
- wykluczenie (np. poprzez gentryfikację, ale także komercjalizację przestrzeni publicznych).

Uczestnictwo w kształtowaniu przestrzeni publicznych służy w naturalny sposób włączeniu społecznemu i budowie kapitału społecznego. Umożliwia poznanie racji innych użytkowników i potrzeb innych grup w warunkach dyskusji w momencie, kiedy możliwe jest jeszcze doprowadzenie do kompromisu i uwzględnienie różnych opinii. Uczestnictwo może przyjmować różne formy – od sformalizowanych i wymaganych prawem po oddolne inicjatywy, które czasem są przyjmowane niechętnie przez władze lokalne, a nawet ignorowane lub zwalczane.

Obecnie podstawowymi narzędziami uczestnictwa w kształtowaniu przestrzeni jest zgłaszanie uwag do projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz zgłaszanie projektów do realizacji w ramach budżetów partycypacyjnych. Coraz bardziej popularne stają się też inne metody udziału, przede wszystkim konsultacje i warsztaty. Umożliwiają one zaangażowanie konkretnych grup społecznych, także tych, które nie są zazwyczaj aktywne i które mają trudności w uczestniczeniu w bardziej powszechnych metodach partycypacyjnych.

Opracowywane są narzędzia ułatwiające zrozumienie koncepcji projektowych – rysunki przestrzenne, modele, schematy – dzieciom, osobom nieznającym tematyki projektowania urbanistycznego, a także osobom niewidzącym i słabo widzącym czy osobom z niepełnosprawnościami intelektualnymi.

Szczególną metodą włączenia w kształtowanie przestrzeni miejskiej jest wprowadzanie w nią znaków, symboli i komunikatów przez artystów oraz innych użytkowników. Szczególnymi przykładami mogą być dwa takie przypadki oddolnej ingerencji.

Pierwszy z nich ma charakter artystyczny. Jest to mural stworzony przez Iwonę Zajac na murze Stoczni Gdańskiej. Powstał w 2004 r. w związku z postanowieniem artystki o wyjściu ze swoimi pracami w przestrzeń miejską, wprowadzając do niej jednocześnie tematy społeczne. Mural był inspirowany historiami opowiedzianymi artystce przez dawnych pracowników stoczni. Zgodnie ze słowami Iwony Zajac mural miał być hołdem dla miejsca i ludzi. W związku z likwidacją stoczni i przebudową tej części miasta mur stoczni stał się problemem. Początkowo miał zostać przeniesiony w inne miejsce (zgodnie z zapowiedziami dewelopera z 2008 r.), jednak ostatecznie w 2013 r. został po prostu zburzony. Jest to zresztą strategia działania, która dotknęła innych znaczących obiektów, takich jak Supersam w Warszawie czy Dworzec Kolejowy w Katowicach, które miały zostać we fragmentach lub całości przeniesione, w końcu jednak do tego nie doszło i zostały zastąpione przez zupełnie inne obiekty. Świadczy to nie tylko o wątpliwej autentyczności deklaracji inwestorów, ale też o czymś głębszym i istotniejszym. Świadectwo czasu i tożsamość mieszkańców miast jest ściśle związana z miejscem. Przenoszenie relikwów i tworzenie lapidarium zamiast autentycznych przestrzeni jest nie tylko kłopotliwe i kosztowne, ale także może pozbawione sensu. Dawni stoczniowcy byli przez kilka jeszcze lat po odejściu z pracy symbolicznie obecni w tej przestrzeni. W końcu jednak zniknęli z niej bezpowrotnie.

Drugi przykład ingerencji w przestrzeń publiczną nie ma tak symbolicznego charakteru, ale ma wymiar bardzo praktyczny i związany z poczuciem bezpieczeństwa i kontroli nad najbliższym otoczeniem. W Calgary w Kanadzie mieszkańcom nie udało się przez kilka lat doprowadzić do ograniczenia prędkości na ulicy, przy której mieszkali. Ponieważ ich głównym celem działania była poprawa bezpieczeństwa dzieci, podjęli działania, których estetyka nawiązywała do dziecinnych rysunków. Na ulicy oprócz nielegalnie ustawionych znaków nakazujących wolniejszą jazdę, mieszkańcy malowali znaki poziome – żółte grafiki wzywające do zwolnienia i wielkie biedronki symbolizujące bliskość miejsc, gdzie bawią się dzieci. Znaki zostały

usunięte przez służby porządkowe miasta, którego urzędnicy zapowiedzieli, że nie planują w najbliższym czasie wprowadzenia mechanizmów zmuszających kierowców do wolniejszej jazdy. Tymczasowo pozostały jednak namalowane biedronki – zdaniem urzędników jako znak dobrej woli z ich strony. Liderzy mieszkańców zapowiedzieli jednak, że będą je nadal malować. Działanie symboliczne stało się więc ich podstawowym narzędziem negocjacji prawa do kontroli przestrzeni, z której korzystają.

Działania artystyczne w przestrzeni miasta są formą wypowiedzi społecznej – komunikacji artysty z innymi artystami, mieszkańcami, władzami miasta, a nawet szerzej, państwa czy społeczności międzynarodowej. Mogą mieć szczególne znaczenie w dyskusji o mieście i ideach, z tego względu omówione zostaną w dalszej części opracowania.

Włączenie społeczne i budowanie kapitału społecznego poprzez wspólne kształtowanie przestrzeni publicznej jest bardzo istotnym i aktualnym wyzwaniem. Wymaga ciągłej edukacji i zaangażowania od wszystkich stron – projektantów, administracji samorządowej, lokalnych organizacji lub grup nieformalnych, samych mieszkańców. Istnieje coraz więcej narzędzi i dobrych praktyk, które mogą zmniejszać konflikty i ułatwiać poszukiwanie najlepszych rozwiązań.

PLANOWANIE PARTYCYPACYJNE JAKO CZYNNIK ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Katarzyna Sadowy

Wprowadzenie

Planowanie partycypacyjne stanowi ważny element funkcjonowania dojrzałych demokratycznych społeczeństw. Dotyczy niezwykle ważnych zagadnień, które w bardzo znaczący sposób wpływają na kształtowanie się zrównoważonego rozwoju miast. Gwarancją prawną bezpośredniego udziału społeczeństwa polskiego w tym procesie stanowią zapisy Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁸⁶, co ma znaczenie dla tworzenia prawa miejscowego⁸⁷. Istnieje jednak potrzeba szerszej partycypacji, w formach bardziej otwartych i elastycznych, które odpowiadają na bieżące potrzeby planistyczne i społeczne. Pozaustawowe formy partycypacji są bardzo rozpowszechnione w krajach Europy Zachodniej⁸⁸, w Polsce natomiast dopiero się kształtują. Stąd znacząca rola wypracowywania i upowszechniania dobrych praktyk. Przykładem takiego działania są warsztaty projektowe Praga-Północ⁸⁹.

Praga-Północ - warsztaty jako przykład partycypacyjnego planowania rewitalizacji

Założenia warsztatów były zgodne z wytycznymi zawartymi w Agendzie HABITAT, w której kładzie się nacisk na partycypacyjny system rządów oparty na woli społeczeństwa, równości szans korzystania z owoców rozwoju, sprawiedliwym podziale kosztów i obciążeń oraz poszanowaniu środowiska naturalnego poprzez zmiany istniejących wzorców produkcji i konsumpcji.

Praga-Północ jest dzielnicą prawobrzeżnej Warszawy. Charakterystyczną cechą dzielnicy jest bardzo wysoki udział zabudowy zachowanej i niezniszczonej podczas II wojny światowej w stosunku do pozostałych dzielnic stolicy. Znacząca część zabudowy pochodzi sprzed 1945 r. i jest w dużym stopniu zdegradowana technicznie, na co wpłynęło wiele czynników społecznych, politycznych i ekonomicznych w okresie powojennym. Warto tu wspomnieć o zmianach własnościowych, w wyniku których większość przedwojennych budynków prywatnych została skomunalizowana. Dotyczy to budynków mieszkalnych, mieszkaniowych z usługami w parterach, a także usługowych czy przemysłowych. Złożone procesy społeczne w tej dzielnicy prowadziły do stałego pogarszania się jej reputacji, skutkowało pogłębieniem się zaniedbań w gospodarce zasobami mieszkaniowymi, to z kolei dodatkowo wzmacniało proces degradacji tkanki miejskiej i problemy społeczności lokalnej. Dopiero w ostatnich kilkunastu latach trend ten uległ odwróceniu w wyniku zainteresowania elit intelektualnych i artystycznych walorami historycznej tkanki miejskiej i kolory-

⁸⁶ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717.

⁸⁷ Goździewicz-Biechońska J., *Partycypacja społeczna w tworzeniu prawa na przykładzie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego*, Samorząd Terytorialny, 2008, 7-8, str. 32-42.

⁸⁸ Siemiński W., *Cele i zasady partycypacji społecznej w planowaniu przestrzennym - przegląd literatury*. Człowiek i Środowisko, 2007, 31.1-2, str. 37-59.

⁸⁹ <http://sarp.warszawa.pl/warsztaty-projektowe-praga-polnoc/>, dostęp 10.01.2015.

tem tutejszej społeczności nadal kultywującej charakterystyczny dla przedwojennej Warszawy folklor. Mimo trwającej mody na Pragę skala potrzeb rewitalizacyjnych jest ogromna. Nadal występują tu problemy społeczne związane głównie z bezrobociem, pracą w szarej strefie i uzależnieniem od pomocy społecznej.

Warsztaty projektowe Praga-Północ miały na celu opracowanie programu przemian dla wybranego obszaru dzielnicy. Zostały zorganizowane na zlecenie m. st. Warszawy przez OW SARP we współpracy z Towarzystwem Urbanistów Polskich (TUP) w 2014 r. Założeniem warsztatów była współpraca pomiędzy ekspertami jury, zgłoszonymi do udziału zespołami, a także jak najpełniejsze informowanie o przebiegu prac i ich wynikach wszystkich zainteresowanych, w szczególności mieszkańców dzielnicy.

Podstawą warsztatów była interdyscyplinarność prac, co znalazło wyraz w doborze uczestników. Jury warsztatów pod przewodnictwem prof. dr. hab. Marka Bryxa (ekonomista, SGH w Warszawie) składało się z przedstawicieli środowiska architektów i urbanistów, badaczy z obszaru nauk społecznych, osób z doświadczeniem w pracy w organizacjach pozarządowych, administracji publicznej, a także przedsiębiorców (prof. Marek Budzyński – architekt, urbanista, WA PW, Aleksandra Gołdys – socjolożka z UW, dr Julitta Grocholska – urbanistka, geografka, TUP, Wojciech Nowakowski – specjalista ds. lokali użytkowych, sektor prywatny, Marcin Ochmański – przedsiębiorca, Michał Owadowicz – architekt, dr inż. arch. Katarzyna Sadowy – architektka, ekonomistka, Collegium Mazovia, OW SARP, Marek Sawicki – architekt, urbanista).

W pierwszym etapie warsztatów przyjmowano zgłoszenia zespołów, w których musiał znaleźć się min. jeden architekt lub urbanista oraz min. jedna osoba reprezentująca nauki społeczne. Ocenie podlegał dorobek zespołu, a przede wszystkim zgłoszony skrócony program przemian dla wybranego obszaru. Celem było nakreślenie podstawowych założeń i celów programu, które powinny znaleźć swoje rozwinięcie i doprecyzowanie w II etapie. Zespoły musiały wskazać konkretne narzędzia służące realizacji celów operacyjnych:

- ożywieniu społeczno-gospodarczemu poprzez podniesienie jakości przestrzeni publicznej zgodnie z zasadami ładu przestrzennego i estetyki,
- rozwojowi turystyki i kultury w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego,
- zwiększeniu bezpieczeństwa mieszkańców oraz poprawie możliwości komunikacyjnych wewnątrz osiedli,
- integracji mieszkańców, zapobieganiu i przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu.

Do II etapu warsztatów wybrano pięć zespołów. Ważnym założeniem była rezygnacja z wyboru w II etapie jednego najlepszego programu i swobodna praca wszystkich uczestników, wymiana zdań pomiędzy zespołami i jury, a także dyskusje podczas otwartych dla publiczności spotkań w trakcie prac. W rezultacie powstało pięć obszernych propozycji programów przemian, na podstawie których jury opracowało rekomendacje do Zintegrowanego Programu Rewitalizacji (ZPR). Program ten na lata 2014-2020 będzie kontynuacją Lokalnego Programu Rewitalizacji m.st. Warszawy na lata 2005-2013. Dzielnice objęte obligatoryjnie ZPR to Praga-Północ, Praga-Południe

i Targówek. Dla pozostałych dzielnic udział w ZPR będzie dobrowolny. Podczas trwania warsztatów znane były Założenia do Zintegrowanego Programu Rewitalizacji na lata 2014-2022⁹⁰, a także Załącznik nr 6 do programu Mikroprogram rewitalizacji dzielnicy Praga-Północ m.st. Warszawy⁹¹.

W rekomendacjach, które zostały włączone do Programu⁹², jury wskazało jako kluczowe działania:

- prowadzenie świadomej i aktywnej polityki lokalowej, wpisanie jej w szerszy program polityki społecznej,
- wykorzystanie profilowania najemców oraz narzędzi takich jak klauzule społecznej aktywizacji gospodarczej i zawodowej dzielnicy w połączeniu z polityką lokalową,
- wzmocnienie zaangażowania społecznego poprzez tworzenie centrów lokalnych, utworzenie instytucji lidera lokalnego oraz politykę informacyjną,
- uporządkowanie ruchu i uprzywilejowanie ruchu pieszego, a także rowerowego i transportu publicznego kosztem indywidualnego ruchu samochodowego,
- wprowadzanie nowych rozwiązań, zarówno społeczno-gospodarczych, jak i architektoniczno-przestrzennych z fazą testowania (prototypowania) z udziałem mieszkańców⁹³.

Wnioski i doświadczenia z warsztatów Praga-Północ

Rewitalizacja obszarów położonych wewnątrz obszaru funkcjonalnego miasta, a zwłaszcza dzielnic śródmiejskich, jest ważnym elementem rozwoju zrównoważonego z kilku powodów. Przede wszystkim rewitalizacja jest działaniem, które służy wykorzystaniu już istniejących zasobów, zarówno budynków, jak i infrastruktury technicznej, a także przestrzeni publicznych. Poprawa ich stanu technicznego i funkcjonalnego jest elementem utrzymania właściwej zwartości miasta i intensywności jego zabudowy, w opozycji do zagospodarowania nowych, dotąd niezurbanizowanych terenów i *urban sprawl*.

Szczególnie istotne jest postrzeganie rewitalizacji jako procesu o charakterze wielowymiarowym, którego trwałość może być zagwarantowana jedynie poprzez uwzględnienie zarówno czynników przestrzennych, jak i społeczno-gospodarczych. W omawianym przypadku, zarówno w propozycjach zespołów, jak i rekomendacjach jury wskazano na bardzo wyraźne związki pomiędzy aktywnością społeczną, przedsiębiorczością a sposobem zagospodarowania i funkcjami przestrzeni.

⁹⁰ Zintegrowany Program Rewitalizacji m.st. Warszawy do 2022 roku, Załącznik do Uchwały Rady m.st. Warszawy z dnia 17.09.2015 w sprawie przyjęcia Zintegrowanego Programu Rewitalizacji m.st. Warszawy do 2022 roku.

⁹¹ Mikroprogram Rewitalizacji Dzielnicy Praga-Północ m.st. Warszawy, Urząd M. St. Warszawy, Dzielnica Praga-Północ, zał. 6 do programu Mikroprogram rewitalizacji dzielnicy Praga-Północ m.st. Warszawy, <http://rewitalizacja.um.warszawa.pl>, dostęp 09.03.2015.

⁹² Zintegrowany Program Rewitalizacji m. st. Warszawy do 2022 roku, *op. cit.*

⁹³ Happach M., Sadowy K. (red.) *Praga-Północ. Program przemian w sferze gospodarczej i przestrzennej*, OW SARP, Warszawa, 2014, s. 96.

Wielką zaletą Pragi-Północ, zwłaszcza na obszarze objętym warsztatami, jest zwarta tkanka o miejskim charakterze – pierzeje ulic i proporcje kamienic nadające ulicom wyraźnie miejski charakter, wewnętrzne podwórka tworzące przestrzenie półprywatne, duża liczba lokali użytkowych, w tym lokali komunalnych. Dla rozwoju korzystna powinna się okazać także drobnoziarnista struktura dzielnicy – niewielkie lokale użytkowe odpowiednie dla rozwijającej się branży start-upów, idealne na siedziby organizacji pozarządowych czy wreszcie służące lokalnym społecznościom jako miejsca spotkań, kluby czy pomieszczenia pomocnicze, takie jak wózkownie czy rowerownie.

Struktura przestrzenna dzielnicy sprzyja także naturalnemu funkcjonowaniu obok siebie różnych grup społecznych – mniej i bardziej zamożnych. Własność komunalna lokali użytkowych pozwala na profilowanie najemców i tworzenie korzystnego połączenia działalności komercyjnej o charakterze ponadlokalnym i lokalnym, a także działalności społecznej i kulturalnej. W rekomendacjach wskazano współpracę z najemcami lokali jako bardzo ważne narzędzie wzmocnienia samodzielności i przedsiębiorczości wśród mieszkańców, którzy mogliby znaleźć zatrudnienie, a także okazję do praktyk czy staży w swoim bezpośrednim sąsiedztwie.

Za wartość samej metody warsztatowej należy uznać zaangażowanie zróżnicowanej grupy specjalistów, zarówno po stronie jury, jak i zespołów opracowujących programy. Brak nastawienia na wygraną (wybór jednej pracy) sprzyjał wymianie myśli i doświadczeń, wzmocniał wartość merytoryczną zgłaszanych propozycji. W trakcie warsztatów wykorzystano także wiele metod czytelnej i atrakcyjnej prezentacji, co może służyć za przykład dobrej praktyki podczas innych procesów partycypacyjnych z udziałem mieszkańców. Niezwykle cenny był praktyczny wymiar warsztatów wynikający z tego, że władze m. st. Warszawy mają zamiar wykorzystać rekomendacje w ZPR. Wszyscy uczestniczący w procesie zdawali więc sobie sprawę, że nie tworzą opracowań do szuflady.

Podsumowanie

Warsztatowa metoda pracy angażująca specjalistów różnych dziedzin jest bardzo obiecującym kierunkiem działania w obszarze planowania partycypacyjnego. Opisane działania są przykładem, który można odpowiednio zmieniać i rozwijać, w zależności od tego, czemu partycypacja ma służyć na określonym obszarze. Na pewno istotnym zagadnieniem są formy angażowania samych mieszkańców, dla których warsztaty powinny być zarówno okazją do wypowiedzenia własnego zdania, jak i formą konfrontowania swojego zdania z opinią innych użytkowników przestrzeni czy specjalistów. W kolejnych warsztatach dotyczących sieci centrów lokalnych w Warszawie organizowanych przez OW SARP ten element został rozwinięty – mieszkańcy zgłaszali lokalizacje i komentowali te zgłoszone, wskazywali ich mocne i słabe strony. Wiedza samych mieszkańców dotycząca specyfiki miejsca, jego charakteru i sposobu funkcjonowania jest z pewnością nie do przecenienia. Efekty rewitalizacji lub poprawy jakości życia będzie można jednak ocenić dopiero w dłuższym okresie.

WSPÓŁRZĄDZENIE MIASTEM

Dominika P. Brodowicz

W miastach polskich współzrządzenie przez władze i społeczeństwo jest możliwe w formie inicjatyw odgórnych i oddolnych. Pierwsza forma inicjowana i nadzorowana przez urzędników miejskich obejmuje m.in. konsultacje społeczne i budżety obywatelskie⁹⁴. Druga to działania zainicjowane i przeprowadzone przez społeczeństwo lub organizacje pozarządowe, najczęściej w odpowiedzi na określone regulacje prawne czy zamierzenia władz. W tej kategorii znajdują się inicjatywy lokalne czy samoorganizowanie się obywateli w określonym celu⁹⁵, jak na przykład ruch Matki I kwartału⁹⁶. W kontekście ekologii i dialogu dotyczącego zielonych przestrzeni miejskich istnieje wiele organizacji formalnych i nieformalnych ruchów społecznych, w tym m.in. Miejska Partyzantka Ogrodnicza⁹⁷ czy Porozumienie Ruchów Miejskich⁹⁸ zajmujących się inicjatywami oddolnymi.

Generalizując, zjawisko współzrządzenia miastem można nazwać społeczną rewolucją kopernikańską, która polega na zbudowaniu relacji obywatel – władza lokalna i umieszczeniu społeczeństwa w centrum systemu⁹⁹. Jednakże zastanawiając się nad kwestią większego zaangażowania mieszkańców miast, należy poruszyć aspekt współuczestniczenia, a właściwie deklarowanej przez społeczeństwo chęci do brania czynnego udziału w decydowaniu. Jak wynika z danych Instytutu Spraw Publicznych¹⁰⁰, statystycznie co czwarty Polak i Polka wyraża gotowość do podejmowania decyzji w formie konsultacji, przekazywania opinii, współpracy z władzami czy

Rysunek 19 – Grupy podmiotów funkcjonujące w przestrzeni miejskiej. Źródło: opracowanie własne.

⁹⁴ Maszkowska A., Sztop-Rutkowska K. (red.), *Partycypacja obywatelska – decyzje bliższe ludziom*, Fundacja Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”, Białystok, 2013, s. 93-148.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Inicjatywa społeczna na rzecz zmian prawnych m.in. zapewniających rodzicom roczny urlop macierzyński, https://www.facebook.com/MatkiIKwartalu2013/info/?tab=page_info.

⁹⁷ <https://pl-pl.facebook.com/MiejskaPartyzantkaOgrodnicza>, dostęp: 26.02.2015.

⁹⁸ <http://ruchymiejskie.pl>, dostęp: 4.03.2015.

⁹⁹ Boyte H., *Stronger Citizens, Stronger Cities: Changing Governance Through a Focus on Place By Project for Public Spaces*, 2013, <http://www.pps.org/blog/stronger-citizens-stronger-cities-changing-governance-through-a-focus-on-place/>, dostęp 1.03.2015.

¹⁰⁰ Badanie stanu partycypacji społecznej przez Instytut Spraw Publicznych w ramach projektu *Decydujemy razem*.

przyjęcia delegowania. Kolejnym istotnym aspektem związanym z współzrządzeniem miastami jest określenie podmiotów, które w takich działaniach biorą udział. Rysunek 19 powyżej przedstawia cztery podstawowe grupy.

Konsultacje społeczne

Konsultacje społeczne powinny być procesem, a więc zespołem czynności i zadań, które odbywają się na zasadach dwukierunkowej komunikacji i współpracy podmiotów uczestniczących. Stosowane mogą być do¹⁰¹:

- informowania i dzielenia się wiedzą,
- opracowania planów i strategii w oparciu o potrzeby i poglądy społeczeństwa,
- zapobiegania potencjalnym protestom lokalnej społeczności.

W przypadku konsultacji związanych z obszarem ekologii powinny one obejmować m.in. wymianę opinii społeczności lokalnej i ekspertyz oferowanych przez organizacje pozarządowe przy przygotowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego czy nowych inwestycji mających wpływ na środowisko. Podejście to znajduje odzwierciedlenie w aktach prawnych, w tym przede wszystkim w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.

Na poziomie samorządu terytorialnego podstawą są przede wszystkim ustawy o:

- samorządzie gminnym z 8 marca 1990 roku,
- samorządzie powiatowym z 5 czerwca 1998 roku,
- samorządzie wojewódzkim z 5 czerwca 1998 roku.

W literaturze dotyczącej obszaru konsultacji silnie podkreślany jest aspekt przepływu informacji i przedstawiany obrazowo jako drabina partycypacji. Pierwszy i podstawowy szczebel drabiny to informowanie, drugi nazywany jest konsultacjami, a trzeci partycypacją. W tabeli 1 przedstawiono ich krótką charakterystykę.

Tabela 1 - Drabina partycypacji

Informowanie	Przeptyw informacji następuje od podmiotu publicznego do społeczeństwa. Władze miejskie decydują samodzielnie, ale informują o podjętych decyzjach.
Konsultacje	Przeptyw informacji jest dwukierunkowy - podmiot publiczny informuje o planach przed podjęciem decyzji i przyjmuje do wiadomości opinie społeczeństwa.
Partycypacja	Przeptyw informacji jest dwukierunkowy - podmiot publiczny przed podjęciem decyzji współpracuje z partnerami społecznymi i wypracowują wspólną decyzję.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *ABC partycypacji - Co to jest partycypacja obywatelska? Laboratorium Partycypacji Obywatelskiej*¹⁰²

W przypadku wszystkich trzech szczebli partycypacji, a szczególnie konsultacji, powinien być stosowany możliwie szeroki wachlarz metod i technik współpracy. W raportach ewaluacyjnych¹⁰³ dotyczących procesów konsultacji w Polsce wśród metod stosowanych lub deklarowanych jako użyte w procesach są m.in. kwestionariusze, zebrania, wywiady, broszury, konferencje, infolinie, warsztaty, ekspertyzy, metody Futures, a także coraz częściej narzędzia e-partycypacji, w tym fora dyskusyjne, ankiety on-line, chaty, e-maile.

Jednym z przykładów konsultacji związanych z ekologią opartych na e-partycypacji jest projekt Fundacji Sendzimira *Licz na zieleń. Partycypacyjne zarządzanie przyrodą w mieście* prowadzony w latach 2013-2014. Jego celem było wdrożenie interaktywnych metod do zarządzania przyrodą miejską. Początkowo w projekcie uczestniczyły Poznań, Łódź i Kraków, a pod koniec 2014 roku dołączyła Warszawa. W ramach działań stworzono interaktywną platformę – mapę danego miasta (geoankietę wykorzystującą GIS – ang. *geographical information system*) z pytaniami dotyczącymi zieleni miejskiej. Respondenci mogli podzielić się swoimi opiniami na temat obszarów wymagających interwencji i istniejących pozytywnych przykładów, wybierając punkty na mapie i zamieszczając komentarze. Z danych fundacji wynika, że ankiety wypełniło ponad 4500 użytkowników. Internauci przesyłali informacje dotyczące ulubionych miejsc, a także uwagi na temat zaniedbanych obszarów¹⁰⁴, w tym na przykład ulubionych parków i miejsc wypoczynku na świeżym powietrzu, a także terenów zdegradowanych pod względem zielonej infrastruktury i zauważalnej aktywności antyspołecznej związanej ze spożywaniem alkoholu w miejscach publicznych, takich jak skwery, a nawet okolice placów zabaw dla dzieci.

Budżet obywatelski

Pierwszy na świecie budżet obywatelski został uchwalony w 1989 roku w brazylijskim mieście Porto Alegre¹⁰⁵. W Polsce pierwsze budżety obywatelskie zastosowano w Sopocie¹⁰⁶. Podstawą prawną do wprowadzenia budżetu obywatelskiego (BO) jest artykuł 5a Ustawy o samorządzie gminnym. Proces jest opracowywany i nadzorowany przez zespoły ds. budżetu obywatelskiego, w tym urzędników, radnych i organizacje pozarządowe. Pomimo stosunkowo krótkiej historii już na koniec 2013 r. ponad 70 miast w Polsce podjęło decyzję o powstaniu BO¹⁰⁷. Na popularność BO wśród mieszkańców miast wpływ mają otwartość procesu (każdy może zgłosić projekt i głosować) i informacyjne.

¹⁰¹ *Public Consultation in the EA Process: A Strategic Approach*, World Bank, Washington D.C., 1999, s. 2-3.

¹⁰² <http://partycypacjaobywatelska.pl/abc-partycypacji/co-to-jest-partycypacja-obywatelska/>, dostęp: 26.02.2015.

¹⁰³ Maszkowska A., Sztomp-Rutkowska K. (red.) *Partycypacja Obywatelska – decyzje bliższe ludziom*, Fundacja Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”, Białystok, 2013; Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Konsultacje społeczne – jak sprawić by były lepsze? Propozycja Kodeksu Konsultacji i ścieżka wdrożenia*, 2012, <https://mac.gov.pl/files/konsultacje-spoeczne.pdf>, dostęp: 24.02.2015.

¹⁰⁴ Raport dotyczący dotychczasowych wyników jest dostępny na www.licznazielen.pl/raport.

¹⁰⁵ <http://www.participatorybudgeting.org/about-participatory-budgeting/what-is-pb/>, dostęp: 24.02.2015.

¹⁰⁶ Kęłowski W., *Budżet partycypacyjny – krótka instrukcja obsługi*, Instytut Obywatelski, Warszawa, 2013, s.6.

¹⁰⁷ Kraszewski D., Mojkowski K., *Budżet obywatelski w Polsce*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa, 2014, s. 8.

Odwołując się do przykładu Warszawy, na rok 2016 przeznaczono 50 mln zł na projekty obywatelskie. Do dnia ostatecznego składania projektów w lutym 2015 r. zgłoszono 2333 pomysły, na których sfinansowanie mieszkańcy głosowali w czerwcu¹⁰⁸, a wyniki ogłoszono w lipcu. Wśród propozycji znalazło się wiele dotyczących szeroko rozumianej ekologii miejskiej, w tym rozwinięcie sieci ścieżek rowerowych, ukwiecania ulic, utworzenia skwerów piknikowo-wypoczynkowych oraz ścieżek edukacyjno-przyrodniczych¹⁰⁹. Pojawiły się też niesztaampowe pomysły, takie jak Mordor na rowery (parkingi rowerowe zlokalizowane w obszarze biurowym przy ul. Domaniewskiej nazywanym potocznie Mordorem), Motyle Łąki na Woli (pomysł na zwiększenie populacji motyli) oraz żywoptł wzdłuż muru Cmentarza Powstańców Warszawy¹¹⁰.

W wyniku głosowania w Warszawie w 2016 roku zostaną sfinansowane 622 inicjatywy. Udział w głosowaniu wzięły ponad 172 tys. osób. Projekty zostały przyjęte w strukturze podziałów administracyjnych, z podziałem na projekty ogólnodzielnicowe i wewnątrzdzielnicowe. Dzięki podziałowi dostosowanemu do obszarów dzielnic projekty mają odpowiadać potrzebom i uwarunkowaniom lokalnym i bezpośrednim potrzebom mieszkańców. Z uwagi na ilość i różnorodność zgłoszonych pomysłów nie jest możliwa synteza trendów czy uogólnienie potrzeb mieszkańców. Przykładowo na Bemowie największą liczbę głosów uzyskał projekt Ścieżka rowerowa i chodnik – Powstańców Śląskich, a następnie Bemowo bez komarów – wieża dla jerzyków na terenie Fortu Bema. Na Mokotowie najwięcej zwolenników miał projekt Teren rekreacyjno-wypoczynkowy Górki Służewskie, na Pradze-Południe Gołąwki łąka kwietna dla Gołąwki – EKO MIASTO, w Rembertowie Flow Park – wielofunkcyjny obiekt sportowy na świeżym powietrzu¹¹¹.

Analiza budżetu obywatelskiego Warszawy za 2016 rok pozwala na wysunięcie wniosku o dodatkowej wartości tego działania. Prawdopodobnie żaden, nawet najznakomitszy zespół ekspertów, radnych, polityków i samorządowców nie byłby w stanie dostarczyć tak oryginalnych i kreatywnych pomysłów, jak czynią to obywatele miasta. Warto przytoczyć wybrane przykłady (w oryginalnej pisowni):

- Forty Niepsiekupne,
- Kocia Przystań Białołęka – domki dla kotów wolnożyjących,
- Zielone ABC – warzywnik edukacyjny,
- Wspieramy Mamy – Remont schodów z uwzględnieniem podjazdu dla wózków,
- Mokotowskie Śniadania na Trawie.

¹⁰⁸ <https://app.twojbudzet.um.warszawa.pl/taskPropose/index>, dostęp: 9.03.2015.

¹⁰⁹ [https://app.twojbudzet.um.warszawa.pl/taskPropose/index?TaskProposeSearch_page od 1-20](https://app.twojbudzet.um.warszawa.pl/taskPropose/index?TaskProposeSearch_page%20od%201-20), dostęp: 3.03.2015.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ Budżet partycypacyjny Warszawa 2016, <http://warszawa.naszemiasto.pl/artykul/budzet-partycypacyjny-ursus-2016-wyniki-glosowania,3451721,art,t,id,tm.html>, dostęp: 10.01.2016.

Warto nadmienić, że na początku 2016 roku zakończono w stolicy nabór wniosków do III edycji budżetu partycypacyjnego na rok 2017, na który przeznaczono 58 milionów złotych. Tym razem zgłoszono około 2600 projektów, które będą konkurowały o głosy mieszkańców w czerwcu 2017 r.¹¹². Zarówno ilość pomysłów, jak i kwota przeznaczona na inicjatywy obywatelskie wzrosła w porównaniu z poprzednim rokiem. Największy budżet w wysokości 7,5 mln zł będzie rozdysponowany na Bielanach, a najmniejszy w Wesołej – 653 tys. zł¹¹³. Wśród tegorocznych projektów także nie brakuje śmiałych pomysłów o intrygujących nazwach, w tym¹¹⁴:

- Botellon – piwo pod chmurką,
- *Józiek, na pustynię nas dają*: Balcerkowa podczas eksmisji na blokowiska przy Alternatywy 4 – wycieczki po Ursynowie,
- Twoja Dawna Twarz – tablice z historycznymi zdjęciami na ulicach Warszawy,
- SKUP KUP,
- *Ciemność widzę, ciemność!* – oświetlenie węzła rowerowego, skweru przy Wenedów oraz drogi dojazdowej.

Pomimo entuzjazmu, jaki wywołują prospołeczne inicjatywy w miastach, w opinii ekspertów przed samorządami stoi wiele wyzwań, by budżety były faktycznie obywatelskie. Nawiązując do uwag Instytutu Obywatelskiego¹¹⁵, wiele samorządów na terenie całego kraju decydowało się na wydzielenie środków w formie budżetu obywatelskiego jako formę przypodobania się potencjalnym wyborcom. Jednakże zdarzały się przypadki, gdy wyniki głosowań nie miały charakteru wiążącego, przez co wybrane przez społeczeństwo projekty nie były realizowane, co powodowało niezadowolenie i zniechęcenie wśród osób zaangażowanych. Pomimo potknięć i ewidentnych przykładów braku realizacji projektów społecznych, należy podkreślić, że wprowadzenie budżetów obywatelskich przyczyniło się do aktywizacji społeczeństwa w celu realizacji działań na rzecz polepszenia jakości życia w miastach zgodnie z realnymi i wyartykułowanymi potrzebami ich mieszkańców, czyli głównych użytkowników.

¹¹² <http://twojbudzet.um.warszawa.pl>, dostęp: 16.01.2016.

¹¹³ <http://tvnwarszawa.tvn24.pl/informacje,news,budzet-partycypacyjny-2016-z-rekordem-ponad-2600-projektow,191002.html>
Dostęp: 16.01.2016.

¹¹⁴ https://app.twojbudzet.um.warszawa.pl/2017/projekty_strony_1-30, dostęp: 16.01.2016.

¹¹⁵ <http://www.instytutobywatelski.pl/21606/komentarze/budzety-jeszczeobywatelskie>, dostęp: 26.02.2015.

PRZYSZŁOŚĆ MIAST

EKO-POLIS W STRATEGII ROZWOJU EUROPY

Mariusz Szablowski

Postęp urbanizacji

Proces urbanizacji postępuje dynamicznie. Odsetek ludności mieszkającej w miastach wzrastał od 2 proc. na początku XIX wieku do 13 proc. w 1900 roku, do 49 proc. w roku 2005. W 2008 roku liczba mieszkańców wsi i miast na świecie zrównała się¹¹⁶. Na podstawie analiz zakłada się, że wskaźnik urbanizacji¹¹⁷ w 2030 roku przekroczy 60 proc.¹¹⁸.

W wielu krajach już obecnie prawie cała populacja zamieszkuje w miastach. Wynika to z różnych kwestii. Podstawową przyczyną jest ograniczona powierzchnia kraju (Singapur, Monako – 100 proc. urbanizacji), ograniczenia terenów zdalnych do zamieszkania (Katar i Kuwejt – 98 proc. urbanizacji) lub odwrotnie, olbrzymia powierzchnia i odległości pomiędzy miastami (Argentyna – 89 proc. urbanizacji). Można stwierdzić, że niska gęstość zaludnienia zwiększa skłonność do skupiania się ludności w miastach (skłonność ta może być ograniczona innymi czynnikami: administracyjnymi, politycznymi, ekonomicznymi).

Dobrym przykładem jest Islandia ze wskaźnikiem urbanizacji 94 proc. i gęstością zaludnienia wynoszącą trzy osoby/km². Poza wymienionymi ogólnymi czynnikami o charakterze geograficznym stopień urbanizacji jest powiązany z rozwojem społeczno-ekonomicznym. Im wyższy jest rozwój społeczno-gospodarczy, tym wyższa urbanizacja kraju. Wprawdzie wymaga to uwzględnienia wpływu specyficznych warunków geograficznych danego kraju i rozwoju sieci osadniczej, ale przegląd danych statystycznych pozwala na takie uogólnienie. Wśród najbardziej zurbanizowanych krajów są: Belgia (98 proc.), Japonia (92 proc.), Luksemburg (90 proc.), Holandia (89 proc.). Z kolei najmniej zurbanizowane kraje to przykładowo: Uganda (15 proc.), Nepal (18 proc.), Etiopia (19 proc.).

Urbanizacja w poszczególnych krajach Europy jest zróżnicowana. Mieszkańcy miast i ich przedmieść stanowią 72,4 proc. populacji UE-28¹¹⁹. Najwyższy wskaźnik ma Belgia (98 proc.), a najniższy Bośnia i Hercegowina (40 proc.). Polska ze wskaźnikiem 61 proc. plasuje się blisko Chorwacji i Portugalii¹²⁰. W dużym uogólnieniu

¹¹⁶ http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005WUP_FS1.pdf, dostęp: 22.01.2016.

¹¹⁷ Odsetek ludności mieszkającej w miastach.

¹¹⁸ *World Urbanization Prospects: The 2005 Revision, Pop. Division, Department of Economic and Social Affairs, UN*, <http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005wup.htm>, dostęp: 22.01.2016.

¹¹⁹ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_European_cities#Main_statistical_findings, dostęp: 22.01.2016.

¹²⁰ Dane za 2014 rok na podstawie http://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS/countries?order=wbapi_data_value_2014%20wbapi_data_value%20wbapi_data_value-last&sort=asc&display=default, dostęp: 22.01.2016.

urbanizacja Polski jest zbliżona do średniej urbanizacji świata i choć ta konkluzja nie ma znaczenia praktycznego, to pozwala zwizualizować sobie w uproszczeniu skalę zagospodarowania naszego globu.

Należy podkreślić, że współczesny poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego wiąże się z ograniczeniem zatrudnienia w rolnictwie – obecnie nawet w słabo rozwiniętych krajach zatrudnienie w tej gałęzi w stosunku do wszystkich zatrudnionych w gospodarce wynosi około 30-40 proc. Jednak w rozwiniętych krajach EU-28 jest ono bardzo niskie, na przykład: w Czechach 3 proc., w Szwecji 2 proc., w Niemczech 1 proc.¹²¹. W Polsce zatrudnienie w sektorze rolnictwa, rybołówstwa i leśnictwa jest najwyższe spośród krajów Unii Europejskiej i wynosi 19,1 proc. Wysoko plasują się też Rumunia – 16,2 proc. – i Włochy – 9,6 proc. Uśrednione dane dla UE-28 to 5,2 proc.¹²².

Słabiej rozwinięte kraje Europy będą stopniowo odrabiać straty gospodarcze, a struktura zatrudnienia będzie upodabniać się do struktury liderów społeczno-gospodarczych i coraz mniej Europejczyków będzie miało powody ekonomiczne do zamieszkiwania na wsi. Należy zwrócić uwagę, że proces wyludniania się wsi może mieć dynamiczny charakter, ponieważ wraz z każdą osobą porzucającą miejsce pracy na wsi migruje nie tylko jego rodzina, ale też osoby obsługujące strukturę osadniczą i gospodarczą. Pokazuje to różnica pomiędzy odsetkiem osób zamieszkujących na wsi (27,6 proc.) a odsetkiem osób tam zatrudnionych (5,2 proc.). Statystycznie na każdego zatrudnionego w rolnictwie przypada 5,3 mieszkańca wsi. Zatem zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie o połowę (takie zatrudnienie ma obecnie Słowacja lub Francja) może spowodować migrację ludności do miast na poziomie 13,5 proc. populacji ogółem – czyli około 68 milionów nowych mieszkańców¹²³. Procesy te nie będą rozłożone równomiernie w przestrzeni, można jedynie przypuszczać, że będą zachodzić szybciej w krajach o słabo rozwiniętym pod względem gospodarczym rolnictwie i że beneficjentami tych ruchów będą głównie miasta atrakcyjne pod względem jakości życia.

Wyzwania dla miast europejskich

Unia Europejska, a w praktyce Europa, nie jest obszarem zamkniętym. Wynika to z wartości stojących u podstaw kulturowych i prawnych Unii Europejskiej, ale także z pragmatycznych wymogów współczesnego świata. Wysoki rozwój gospodarczy wymaga społeczeństwa otwartego, swobodnej wymiany myśli i towarów, a zwłaszcza kapitału intelektualnego. Stawia to szereg wyzwań przed Unią Europejską i poszczególnymi jej członkami. Patrząc perspektywicznie, nie można zapominać o nierównościach panujących w zewnętrznych systemach społeczno-gospodarczych, nierównościach rozumianych szeroko – dostępie do podstawowych dóbr materialnych, opieki socjalnej, bezpieczeństwa, wolności, czystej wody i powietrza, a nawet

¹²¹ Dane z 2014 rok na podstawie http://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?order=wbapi_data_value_2014+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc, dostęp: 22.01.2016.

¹²² *Agriculture, forestry and fishery statistics*, Edition 2013, Eurostat, European Commission, 2013, s. 39.

¹²³ Obliczenia własne, (27,6/5,2), populacja EU-28 na 2015 r. według [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Demographic_balance_1_January_2015_%E2%80%93_1_January_2080_\(thousands\)_PF15.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Demographic_balance_1_January_2015_%E2%80%93_1_January_2080_(thousands)_PF15.png), dostęp: 22.01.2015.

przeźreni. Trudno sobie wyobrazić, aby atrakcyjna do życia Europa – tolerancyjna, bogata, bezpieczna, oferująca wielkie możliwości rozwoju lub choćby zabezpieczenia socjalnego – nie przyciągała ludzi z miejsc, gdzie tych wartości brakuje. Napływ ludności do Europy niesie wiele zagrożeń, ale też stwarza wiele korzyści, np.: wzrost konkurencyjności wobec innych systemów gospodarczych lub obniżanie wieku populacji.

Fale uchodźców wojennych są zjawiskiem okresowym, jednak w skali wyzwaniem jest wzrost populacji ogółem. Ten trend w szczególności może mieć wpływ na sytuację Europy z jej starzejącym się społeczeństwem. Od 1970 roku liczba ludności świata podwoiła się. Obecnie wynosi już 7,39 miliarda¹²⁴. Tak dynamiczne zmiany są w dużej mierze efektem przemian społeczno-gospodarczych w Azji. Miasta azjatyckie nie są w stanie zapewnić odpowiednich warunków do życia dla tak gwałtownie rosnącej populacji mieszkańców, ale granice wyobraźni przekraczają również takie miasta jak Mumbai (Indie) – nie tylko ze względu na liczbę mieszkańców, ale również z powodu panujących tam ahumanitarnych warunków życia: 60 proc. mieszkańców żyje tu w slumsach¹²⁵.

W Europie dynamiczna urbanizacja jest już za nami. Nie oznacza to jednak, że miasta europejskie nie mają przed sobą strategicznych wyzwań: poza wskazanymi wcześniej dwoma trendami – migracja ludności ze wsi i mało atrakcyjnych miast oraz imigracja spoza Unii Europejskiej – stoją przed nią inne problemy związane z bezpieczeństwem energetycznym, spadkiem konkurencyjności, starzeniem się społeczeństwa, zmianami klimatycznymi i wieloma innymi. Wymaga też podkreślenia to, że zmniejszanie się populacji miast także stanowi poważny problem, choćby utrzymania istniejących zasobów przy zmniejszającym się stopniu ich wykorzystania. Sytuacja polskich miast nie odbiega zasadniczo od średniej europejskiej, chociaż nietypowa i zastanawiająca jest postępująca dezurbanizacja (z 62 proc. w 2000 roku do 60,5 proc. w 2012 roku)¹²⁶. Jest to trend niezgodny z kierunkami rozwoju współczesnego świata i zapewne będzie krótkotrwały. Spadająca liczba mieszkańców miast może być porównana do przedsiębiorstwa tracącego udział w rynku, któremu grozi bankructwo. Zarówno przedsiębiorstwa, jaki i miasta muszą wdrażać strategie zapobiegające czarnym scenariuszom, jeśli chcą przetrwać. Na przykład jeśli nie mogą liczyć na ilość, powinny postawić na jakość.

Strategie miast

Europa, pomimo spadku gospodarczego znaczenia, zwłaszcza w stosunku do Azji, ma nadal wiodącą pozycję na świecie pod względem jakości życia. Utrzymanie tej przewagi będzie szansą na przyciąganie w przyszłości kapitału intelektualnego, a w ślad za nim – również gospodarczego. Wśród 20 krajów o najwyższym rozwoju społecznym znajduje się 15 krajów europejskich (Polska zajmuje 29 pozycję!)¹²⁷.

¹²⁴ Dane z portalu <http://www.worldometers.info/world-population/> gdzie na bieżąco wyświetlane są zmiany populacji świata i poszczególnych krajów, dostęp: 22.01.2016.

¹²⁵ <https://www.wsws.org/en/articles/2009/06/mumb-j13.html>, dostęp: 22.01.2016.

¹²⁶ Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2013 roku, materiał na konferencję prasową w dniu 30 stycznia 2014 r, GUS.

¹²⁷ W 2016 r. http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp, dostęp: 22.01.2016.

Wprawdzie sam wskaźnik jakości życia odnosi się bezpośrednio do spraw ekonomicznych i zdrowia, wynika on jednak pośrednio z warunków środowiska naturalnego i antropogenicznego.

Jakość środowiska miejskiego i społecznego przyczynia się do stworzenia wartościowego miejsca do życia. O jakości decydują takie czynniki, jak: ład przestrzenny, wartości kulturowe i historyczne, relacje społeczne i współzrządzenie, bezpieczeństwo publiczne. Wysoką jakość środowiska miejskiego osiąga się, dbając o: warunki odpoczynku i rekreacji, profilaktykę i ochronę zdrowia, dostępność miejsc pracy, w szczególności związanych z tzw. zielonymi technologiami, efektywność gospodarowania (łączność, transport, rozmieszczenie przestrzenne). Wysoka jakość środowiska miejskiego przynosi owoce w postaci wysokiej jakości relacji społecznych.

Strategia rozwoju miast europejskich dotyczy odległego horyzontu. Z wielu powodów. Po pierwsze materia miasta jest długowieczna. Po drugie jej przekształcenia są działaniami czasochłonnymi, obliczonymi na dziesięciolecia. Po trzecie przemiany społeczne w zakresie postaw obywatelskich, partycypacji i zaangażowania obejmują pokolenia. W mieście ludzie i ich postawy są najważniejsze, bo przecież nie ma miast bez mieszkańców.

Z tego względu koniecznym warunkiem rozwoju miast jest harmonia i długookresowa trwała równowaga. Nie każda zmiana miasta służy przyszłym pokoleniom. Dlatego dzisiejsze decyzje muszą być podejmowane tak, aby zaspokajać bieżące potrzeby, ale bez ograniczania potencjału dla rozwoju przyszłych pokoleń i ich przyszłych aspiracji. Dotyczy to zasobów naturalnych, ale także przestrzeni, której zachłanne zawłaszczanie jest wyrazem nadkonsumpcji, braku odpowiedzialności i braku poszanowania przyszłych generacji.

W szczególności władze samorządowe muszą pod tym kątem zrewidować strategię gospodarowania przestrzenią zurbanizowaną – lepiej zamiast więcej. Poszerzanie obszarów zurbanizowanych można z doskonałym skutkiem zastąpić lepszym wykorzystaniem już zabudowanych terenów, zgodnie z zasadami nowej urbanistyki (opisanymi w rozdziale drugim) i rozwoju zrównoważonego.

Włodarze miast muszą dostrzec potencjał społeczny, jaki mają mieszkańcy i przedsiębiorcy miejscy. Muszą też zauważyć, że współczesne miasto, nawet małe, to złożony organizm techniczno-społeczny. Do zarządzania procesami w mieście coraz powszechniej zaprężane są sieci informacyjne, które dają już dziś ogromne możliwości oszczędności energii i zasobów, podniesienia bezpieczeństwa w mieście, poprawy jakości życia, a nawet rozwoju nowych usług.

MONITOROWANIE ŻYCIA MIASTA

Dominika P. Brodowicz

Zagadnienie monitorowania życia i rozwoju przestrzeni zurbanizowanych jest silnie powiązane z ideą inteligentnego miasta, które według wiodącego ośrodka badawczego Massachusetts Institute of Technology (MIT)¹²⁸ tworzy połączenia między systemami miejskimi (transportem, służbami porządkowymi, budynkami etc.) dzięki wykorzystaniu cyfrowych sieci telekomunikacyjnych (nerwów miasta), sensorów (porównywanych do narządów zmysłów) i oprogramowania (porównywanych do wiedzy i kompetencji poznawczych). Zagadnienie to dotyczy więc wykorzystania nowoczesnych technologii w celu zwiększenia interaktywności i responsywności na linii miasto–mieszkańcy (w tym partycypacji obywatelskiej) oraz wydajności infrastruktury miejskiej, w tym przykładowo: systemów wodociągowych, transportu publicznego, energetyki¹²⁹. Inteligentne połączenia systemów i monitoring oparty na bieżących danych wspomagają efektywne zarządzanie miastem oraz zapewniają wymianę informacji między uczestnikami życia miejskiego. Obecnie władze miast mają do dyspozycji szeroki wachlarz rozwiązań informatycznych i technologicznych ułatwiających zarządzanie, w tym¹³⁰:

- urządzenia pomiarowe, takie jak inteligentne liczniki wody i poboru prądu precyzyjnie wskazujące ich zużycie w czasie realnym i przesyłające informacje na bieżąco do dystrybutorów, co zwiększa transparentność i umożliwia tworzenie realnych prognoz zużycia (przykładem jest Środa Wielkopolska i wprowadzenie inteligentnych liczników wody firmy Orange do tej pory kojarzonej w Polsce z telefonią komórkową, które umożliwiły wykrycie nieuprawnionych poborów wody),
- inteligentny monitoring miejski, który umożliwia nie tylko obserwację ruchu drogowego, ale także automatyczne wykrywanie zagrożeń, a dodatkowo może automatycznie przekazać informacje do służb porządkowych (przykładem są systemy firmy Huawei, np. kamery z funkcją identyfikacji twarzy stosowane w miastach Azji i Europy Zachodniej),
- systemy informacji miejskiej, dzięki którym można przekazywać komunikaty dotyczące np. zagrożeń i opóźnień podróżującym transportem miejskim, w tym w tramwajach, autobusach, na przystankach, a szerzej w całej przestrzeni miejskiej, gdzie możliwa jest instalacja wyświetlaczy lub przekazywanie informacji bezpośrednio do mieszkańców poprzez aplikacje na urządzenia mobilne (np. Inteligentny System Transportowy – ITS w Poznaniu).

¹²⁸ Mitchell W., *Intelligent cities* [w:] „e-Journal on the Knowledge Society”, 2007.

¹²⁹ <http://smartcity2020.pl>, dostęp: 18.01.2016.

¹³⁰ *Ibidem*.

Co do zasady koncepcja inteligentnego miasta zakłada zastosowanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych na rzecz rozwoju kapitału społecznego i środowiskowego oraz wzrostu ekonomicznego, a więc znajduje się blisko założeń zrównoważonego rozwoju¹³¹.

W kontekście wyzwań środowiskowych stojących przed współczesnymi miastami do istotnych czynników wymagających monitorowania należą kwestie związane z zanieczyszczeniem powietrza, poziomem opadów, natężeniem ruchu ulicznego oraz bezpieczeństwem i systemami wczesnego ostrzegania. Wiąże się to z zagadnieniem zmiany klimatu oraz odporności na gwałtowne zmiany (ang. *resiliency*) i możliwości wczesnego reagowania (o ważności tych zagadnień można przekonać się chociażby na przykładzie Wielkiej Brytanii, która pod koniec roku 2015 zmagająca się z powodzią spowodowanymi przez wicher Desmond, a mieszkańcy wciąż ponoszą skutki braku precyzyjnej informacji o zagrożeniach¹³²).

Monitoringowi podlegać mogą najróżniejsze aspekty życia w mieście, w tym ilość samochodów wjeżdżających do centrum miast, ilość odpadów komunalnych i ich przetwarzanie, wielkość opadów i poziom rzek, a nawet schematy zachowania i przemieszczania się mieszkańców. Jest to częścią większego trendu, który najogólniej można nazwać analizą miejską (ang. *urban analytics*). Jest ona oparta na danych miejskich związanych z szeregiem zagadnień ekonomicznych, społecznych i środowiskowych, ma na celu optymalizację zarządzania miastem. Coraz częściej wykorzystuje się do tego celu metody zaczerpnięte z technologii informacyjnych (ang. *information technologies* – IT), w tym¹³³:

- sensory – do gromadzenia danych,
- bazy danych – przechowywanie,
- oprogramowanie analityczne – badanie trendów, symulacje,
- narzędzia do wizualizacji danych – raporty, system informacji geograficznej (ang. *Geographic Information System* – GIS),
- infrastruktura komunikacyjna – urządzenia mobilne (Wi-Fi, Internet szerokopasmowy, światłowody).

Obok danych ilościowych istotne jest także analizowanie danych jakościowych związanych z poziomem zadowolenia i bezpieczeństwem życia w mieście lub szerzej, jakości życia. Zagadnienie to nabiera szczególnego znaczenia w świetle prognoz wskazujących, iż w skali globalnej do roku 2050 populacja ludzi żyjących na obszarach zurbanizowanych może przekroczyć 70 proc., podczas gdy jeszcze w latach 50. ubiegłego wieku globalna populacja miejska stanowiła 30 proc. ludności świata¹³⁴.

¹³¹ Pospieszny P., *Chapter 5 Green Urban Technologies* [w:] Brodowicz D., Pospieszny P., Grzymała Z., *Eco-cities*, e-book, CeDeWu, Warszawa, 2015, http://administracja.sgh.waw.pl/en/dop/projects/eic/Documents/E-book_2_Eco-cities_do_zatwierdzenia_do_druku.pdf

¹³² <http://www.bbc.com/news/live/uk-35015243>, dostęp: 8.12.2015.

¹³³ Pospieszny P., *op.cit.*

¹³⁴ UN World Health Organization Global Health Observatory (UN WHOCHO) http://www.who.int/gho/urban_health/situation_trends/urban_population_growth_text/en/, dostęp: 8.12.2015.

We współczesnych miastach istotnym wyzwaniem jest łączenie zagadnienia gęstości zaludnienia z jakością życia, a w szczególności z możliwością korzystania przez mieszkańców z przestrzeni publicznej, zieleni, ścieżek rowerowych czy bulwarów¹³⁵. W kontekście ekologii gromadzenie i analiza wskaźników związanych z życiem miasta może być wyzwaniem dla jednostek monitorujących. Nie tylko ze względu na niepełność danych, ale także na sam brak zrozumienia istoty problemów, których dotyczą. Wskazują na to wyniki badania pt. *Urban Climate Change Governance Survey* MIT i ICLEI z 2014 roku¹³⁶ przeprowadzonego wśród 350 miast i samorządów na całym świecie. Prawie połowa uczestników przyznała, że nie ma dostępu do danych miejskich dostarczanych przez jednostki raportujące i informacji związanych z zagrożeniami naturalnymi lub nie potrafi prawidłowo ich analizować. Z kolei w badaniu przeprowadzonym przez zespół Domaradzka, Sadowy, Brodowicz dla Centrum Komunikacji Społecznej m. st. Warszawy¹³⁷ w obecnym roku zidentyfikowane zostały następujące wyzwania i problemy związane z pozyskiwaniem danych i monitoringiem zmian w stolicy:

- pomiar i badanie przestrzeni publicznej w czasie realnym, w tym prowadzenie audytu miejskiego (cykliczne pomiary ilości osób przebywających w danej przestrzeni, analiza nagrań z monitoringu miejskiego, wykorzystanie sensorów),
- korzystanie z nowoczesnych komunikatorów i serwisów społecznościowych w kontaktach ze społeczeństwem w kwestiach związanych z przestrzenią publiczną i centrami lokalnymi,
- udostępnianie danych i konsultowanie wyników z możliwie szeroką grupą mieszkańców i przedstawicieli organizacji pozarządowych,
- niekompatybilne dane zapisane w różnych formatach.

Uogólniając, podmiotem kreującym dane miejskie i zainteresowanym ich monitoringiem jest każdy – każdy, kto żyje, pracuje lub okazjonalnie przebywa w mieście. Miejski urzędnik, przedsiębiorca i tzw. zwykły mieszkaniec. Obok wymienionych należy jeszcze uwzględnić instytucje i jednostki zewnętrzne, takie jak Komisja Europejska z Eurostatem (przykładem jest program *Urban Audit*¹³⁸) zajmujące się m.in. gromadzeniem i analizą danych miejskich na tematy gospodarcze, społeczne i środowiskowe.

Rysunek 20 - Podmioty tworzące i wykorzystujące dane miejskie. Źródło: opracowanie własne.

Zarządzający miastem i jednostki sprawozdawcze

W Europie Zachodniej prawdopodobnie nie istnieje duża metropolia, która w systematyczny sposób nie monitorowała i nie badała wskaźników związanych z życiem mieszkańców i funkcjonowaniem miasta, w tym z bezpieczeństwem oraz transportem publicznym. Dodatkowo coraz częściej rozwiązania technologiczne oparte na monitoringu są związane z szeroko rozumianą ekologią miejską, a więc zielonymi budynkami, optymalizacją zużycia energii i wody oraz niskoemisyjnym transportem publicznym. Wśród takich miast są Amsterdam, Barcelona, Wiedeń, Londyn, a także analizowane w projekcie Ekologia Konstruktywnie duńskie Aarhus¹³⁹.

Za sprawą zainauguowanego na początku 2012 roku projektu Smart Aarhus ma ono szansę stania się liderem wykorzystania nowoczesnych technologii komunikacyjnych w partnerskim modelu zarządzania miastem przy aktywnym i realnym zaangażowaniu interesariuszy w procesy decyzyjne. W prace nad projektem włączony jest nie tylko urząd miejski Aarhus, ale także jednostki badawcze, w tym VIA Uniwersytet, Uniwersytet w Aarhus i Duński Instytut Techniczny. Wśród inicjatyw realizowanych pod hasłem Smart Aarhus znalazły się nie tylko te dotyczące analizy otwartych danych miejskich (Open Data Aarhus), ale także związane z budowaniem bezpośredniego dialogu i wymiany myśli z mieszkańcami na tematy sporne (Aarhus Challenges)¹⁴⁰. Pierwszy z nich, Open Data Aarhus, umożliwił udostępnienie mieszkańcom poprzez portal internetowy danych miejskich, w tym ruchu ulicznego i jakości powietrza. Dane te mogą być wykorzystywane przez twórców aplikacji mobilnych do tworzenia narzędzi dla użytkowników urządzeń mobilnych na tematy związane z bezpieczeństwem i zdrowiem¹⁴¹ (w Polsce odpowiednikiem tego rozwiązania są Dane po Warszawsku). Drugi przykład związany z tworzeniem inteligentnego miasta to Aarhus Challenges i organizowane w jego ramach Social Days, podczas których szeroko rozumiani interesariusze, w tym organizacje, przedsiębiorcy, uczelnie i mieszkańcy dyskutują nad problemami miasta i szukają wspólnych rozwiązań. Zagadnienia dotyczą stosunkowo niskokapitałochłonnych pomysłów związanych z ogródkami, malowaniem budynków czy ofertą kulturalną dla osób starszych, a najważniejszym aspektem jest dążenie do ich faktycznej realizacji poprzez umieszczenie ich na platformie internetowej i rejestrację ochotników do ich wykonania¹⁴².

W Polsce jako dobre praktyki monitorowania miasta wśród zarządzających miastem i jednostek sprawozdawczych wymienić można Barometr Warszawski oraz Jakość życia w Poznaniu. Barometr Warszawski jest badaniem przeprowadzanym

¹³⁵ Steffen A.(red.), *World Changing, a user's guide for the 21st century*, 2011.

¹³⁶ <http://www.urbanclimatesurvey.com>, dostęp: 8.12.2015.

¹³⁷ Domaradzka A., Sadowy K., Brodowicz D., *Lokalność, Przestrzeń Publiczna, Kapitał Społeczny, cele, osiągnięcia i wyzwania kształtowania przestrzeni publicznej Warszawy w odniesieniu do Społecznej Strategii Warszawy oraz propozycje metodologii monitorowania jej realizacji*, raport opracowany na zlecenie CKS M. St. Warszawy, 2015.

¹³⁸ <http://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/badania-regionalne/urban-audit-250/>, dostęp: 8.12.2015.

¹³⁹ <http://www.ekologiakonstruktywnie.pl/smart-aarhus/>, dostęp: 18.01.2016.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ <http://www.smartaarhus.eu/projects/open-data-aarhus>, dostęp: 18.01.2016.

¹⁴² <http://www.smartaarhus.eu/projects/aarhus-challenges>, dostęp: 18.01.2016.

cyklicznie od 2003 roku na losowej próbie 1100 warszawiaków w wieku od 15 lat poprzez wywiady bezpośrednie¹⁴³. Wśród szeregu pytań znajdują się także te związane z transportem miejskim, bezpieczeństwem i szeroko rozumianym dobrostanem. Podobne zagadnienia poruszane były w badaniu realizowanym w Poznaniu pt. *Wskaźniki jakości życia mieszkańców Poznania*, w ramach którego w latach 2006, 2008, 2010 i 2013 opublikowano na stronie urzędu foldery pod tytułem *Jakość życia w Poznaniu*. W badaniu oprócz analizy danych zastanych wykorzystano szereg metod umożliwiających bezpośredni udział mieszkańców, w tym także wywiady. W rezultacie opisano na przykład zagadnienie czystości powietrza, prezentując dane o średniorocznym stężeniu tlenu węgla w aglomeracji poznańskiej, i zestawiono je z opiniami mieszkańców na ten temat¹⁴⁴.

Przedsiębiorstwa

Dane miejskie to także źródło informacji o potrzebach potencjalnych klientów. Nie budzi więc wątpliwości, że obszar ten jest istotny również dla przedsiębiorstw, szczególnie firm związanych z ideą inteligentnego miasta, w których odbiorcami, a nierzadko i partnerami w tworzeniu produktów są mieszkańcy i magistraty.

W 2014 r. Warszawa zajęła drugie miejsce w konkursie Mayors Challenge i otrzymała milion euro na realizację programu opracowanego przez firmę Ifinity¹⁴⁵. Sam konkurs Mayors Challenge to rywalizacja o środki na realizację kreatywnych i innowacyjnych na skalę światową rozwiązań w obszarach problemowych dla miast, które mają przyczynić się do poprawy jakości życia mieszkańców. Obszary te związane są z opieką zdrowotną, starzeniem się społeczeństwa, bezrobociem, zaangażowaniem społecznym, bezpieczeństwem czy organizacją transportu publicznego¹⁴⁶. Konkurs organizowany jest przez fundację Bloomberg Philanthropies prowadzoną przez Michaela Bloomberga (byłego burmistrza Nowego Jorku), która od roku 2014 umożliwiła miastom europejskim z populacją powyżej 100 tys. mieszkańców zgłaszanie się do konkursu, który uprzednio był dostępny tylko dla miast w USA¹⁴⁷. Wracając do nagrodzonego projektu m.st. Warszawy, jego celem jest stworzenie systemu nawigującego dla mieszkańców Warszawy, w tym osób z dysfunkcją wzroku, wdrożonego w instytucjach publicznych, środkach komunikacji miejskiej, a także w przestrzeni turystyczno-kulturalnej na bazie sensorów (beaconów)¹⁴⁸.

Kolejnym przykładem współpracy miasta z przedsiębiorcami jest Miejskie Centrum Kontaktów 19115¹⁴⁹. Warszawa we współpracy z firmą telekomunikacyjną, wzorując się na nowojorskim rozwiązaniu 311, utworzyły responsywny 24-godzinny system

¹⁴³ <http://www.um.warszawa.pl/o-warszawie/warszawa-w-liczbach/2015>, dostęp: 8.12.2015.

¹⁴⁴ *Jakość życia w Poznaniu*, Miasto Poznań, 2013, <http://www.poznan.pl/mim/s8a/raporty-i-analizy/doc,111/raporty-i-analizy,50849.html>, dostęp: 8.12.2015.

¹⁴⁵ <http://tvnwarszawa.tvn24.pl/informacje,news,stolica-zdobyla-milion-euro-nagroda-za-virtualna-warszawe,142839.html>, dostęp: 9.12.2015.

¹⁴⁶ <http://www.mikebloomberg.com/news/bloomberg-philanthropies-announces-mayors-challenge-winners/> dostęp: 18.01.2016.

¹⁴⁷ <http://philanthropynewsdigest.org/news/bloomberg-philanthropies-announces-winners-of-2014-mayors-challenge>, dostęp: 18.01.2016.

¹⁴⁸ <http://getifinity.com/milion-euro-na-beacony-w-warszawie/>, dostęp: 9.12.2015.

¹⁴⁹ <https://warszawa19115.pl>, dostęp: 9.12.2015.

zgłaszania awarii i interwencji, składania wolnych wniosków oraz wirtualną i otwartą bazę wiedzy. Z danych udostępnionych przez miasto wynika, że w okresie dwóch lat, od 4 listopada 2013 roku do 4 grudnia 2015 roku, przyjęto 569 939 zgłoszeń dotyczących m.in. zieleni, komunikacji, śmieci i spraw wodno-kanalizacyjnych¹⁵⁰.

Społeczeństwo

Mieszkańcy miasta są odbiorcami danych, ale też ich twórcami. Przy pomocy telefonów komórkowych, tabletów czy laptopów połączonych z Internetem mogą dzielić się informacjami, komentować i wykorzystywać dane w dowolnym celu. Jednym z przejawów tego zjawiska jest dynamicznie rozwijający się obszar aplikacji miejskich opracowywanych przez indywidualne osoby ze środków własnych lub tworzonych przy wsparciu finansowym firm lub z budżetu miasta.

W ramach konkursów takich jak na przykład Start-up Poznań_Hakathon¹⁵¹ czy Dane po Warszawsku. Konkurs na aplikacje¹⁵² można zgłaszać koncepcje różnych aplikacji, w tym dotyczących ekologii i ochrony środowiska. Innym przykładem jest Kraków Smog pokazujący aktualne zanieczyszczenie powietrza w mieście i okolicach. Dane do aplikacji pochodzą z automatycznych stacji pomiarowych Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Krakowie¹⁵³.

Kolejnym przykładem monitorowania wskaźników miejskich i informacji o życiu mieszkańców Warszawy jest Miejskie Obserwatorium¹⁵⁴. Portal prezentuje dane dotyczące jakości powietrza, warunków atmosferycznych, rowerów miejskich i informacje z radaru lotów. Jego istotnym elementem są zagregowane wiadomości lokalne pochodzące z najpopularniejszych źródeł wykorzystywanych przez warszawiaków, a także z mediów społecznościowych oraz aplikacji mobilnych dotyczących przestrzeni miejskiej i wydarzeń kulturalnych w czasie realnym.

Podsumowanie

Istnieje szeroki wachlarz narzędzi komunikacji, zbierania danych i monitorowania danych miejskich, zarówno dotyczących bieżącego funkcjonowania miasta, jak i jego rozwoju w ujęciu historycznym. Istotną kwestią wartą podkreślenia jest aktywna wymiana wiadomości i opinii między zarządzającymi miastem (magistratem, urzędami) a jego użytkownikami (mieszkańcami, przedsiębiorstwami). Zaczynają zacierać się granice między kreatorami danych a ich odbiorcami. Podmioty uczestniczące w życiu miasta mogą w czasie rzeczywistym informować i reagować na zdarzenia w przestrzeni miejskiej, w tym także te związane z powodziami, tworzeniem się wysp ciepła i stężeniem związków chemicznych w powietrzu.

¹⁵⁰ <https://warszawa19115.pl/web/portal/zgloszenie-awarii-lub-interwencji>, dostęp: 9.12.2015.

¹⁵¹ <http://startup.poznan.pl/hackathon/>, dostęp: 8.12.2015.

¹⁵² <https://konkurs.danepowarszawsku.pl/pl/news/zwyciezcy-konkursu>, dostęp: 9.12.2015.

¹⁵³ <https://play.google.com/store/apps/details?id=pl.leftbrain.smogkrk&hl=pl>, dostęp: 9.12.2015.

¹⁵⁴ <http://miejskieobserwatorium.pl>, dostęp: 9.12.2015.

MIĘJSKIE INNOWACJE

Mariusz Szablowski

Innowacje ekologiczne

Rozwój innowacji ekologicznych ma znaczący potencjał handlowy we wszystkich sektorach gospodarki. Komisja Europejska w ramach Programu Ramowego na Rzecz Konkurencyjności 2007-2014 powołała Obserwatorium Ekoinnowacji (Eco-Innovation Observatory, EIO), którego zadaniem było opracowywanie zintegrowanych źródeł informacji i analiz o trendach i rynkach innowacji ekologicznych w latach 2010-2013. Dane o ekoinnowacjach mają służyć rozwojowi zielonego rynku jako źródła przewagi konkurencyjnej Europy.

Chociaż projekt został zakończony, wypracowana metodologia badań nad innowacjami ekologicznymi, bazy danych oraz szereg wykonanych analiz i opracowań są cennym wkładem do dalszych prac nad problematyką innowacji¹⁵⁵. Zaproponowana przez EIO definicja ekoinnowacji integruje aspekty środowiskowe z systemowym podejściem do cyklu życia:

Ekoinnowacja to wprowadzenie każdego nowego lub znacząco ulepszanego produktu (towaru lub usługi), procesu, zmiany organizacyjnej i rozwiązania marketingowego powodującego zmniejszenie zużycia zasobów naturalnych (w tym materiałów, energii, wody i ziemi) oraz ograniczenie uwalniania szkodliwych substancji w całym cyklu życia¹⁵⁶.

Cykl życia odnosi się do systemu – dowolnego bytu istniejącego dzięki współdziałaniu jego części. Systemy mogą być naturalne lub sztuczne; różnią się stopniem złożoności, sposobem powołania, celem i funkcjami. Mają jednak wspólną cechę – nie są wieczne. Jak stwierdza Czesław Cempel, *jedną z naczelnych obserwacji i uogólnień ogólnej teorii systemów jest cykliczność przejawiania się wszystkich systemów naturalnych i sztucznych, ożywionych i nieożywionych. Systemy powoływane są do życia w sposób naturalny bądź sztuczny, żyjąc lub pracując zadany odcinek czasu, a potem aktywność ich zamiera i rozkładają się one w otoczeniu¹⁵⁷.*

¹⁵⁵ The Eco-Innovation Observatory, http://www.eco-innovation.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=23, dostęp: 22.01.2016.

¹⁵⁶ Eco-Innovation Observatory Methodological Report, August 2012, s. 8, tłumaczenie własne, http://www.eco-innovation.eu/images/stories/Reports/eio_methodological_report_2012.pdf, dostęp: 22.01.2016.

¹⁵⁷ Cempel C., *Teoria i Inżynieria Systemów, materiały wykładowe*, http://neur.am.put.poznan.pl/is_2005/R4_2005.pdf, dostęp: 22.01.2016.

Cykle naturalne zamykają się w środowisku, natomiast sztuczne mają swój początek i koniec w użytkowniku, ponieważ rodzą się z jego potrzeby i giną, gdy potrzeba lub zdolność jej zaspokajania znika. Decyzja o powołaniu sztucznego systemu powinna uwzględniać wszystkie koszty cyklu, czyli koszty życia (funkcjonowania systemu), oraz, o czym się często zapomina, powodowane nim zewnętrzne koszty społeczne i środowiskowe. Podejście ekologiczne zakłada konstruowanie systemów powiązanych w takim następstwie, aby cykl życia ostatniego z nich prowadził do zamiany systemu sztucznego w naturalny poprzez powrót do środowiska.

Model EIO stworzony z potrzeby badań nad stanem ekoinnowacji w krajach Unii Europejskiej różni się od modelu pomiaru innowacji gospodarczych opisanego w *Oslo Manual*, międzynarodowym podręczniku metodologicznym badań statystycznych innowacji zalecanym w krajach OECD i UE¹⁵⁸. Autorzy *Oslo Manual* podkreślają, że obejmują w swym modelu jedynie obszar innowacji przedsiębiorstw,¹⁵⁹ a jednocześnie zauważają, że *innowacje odgrywają także ważną rolę w sektorze publicznym. Mniejsza jest jednak wiedza na temat procesów innowacyjnych w sektorach niezorientowanych na rynek*¹⁶⁰. Przyjęta w podręczniku definicja brzmi: *innowacja to wdrożenie nowego lub znacząco udoskonalonego produktu (wyrobu lub usługi) lub procesu, nowej metody marketingowej lub nowej metody organizacyjnej w praktyce gospodarczej, organizacji miejsca pracy lub stosunkach z otoczeniem*¹⁶¹.

Model ekoinnowacji wkracza w nowe obszary rozważań, obejmując szerszy niż gospodarczy kontekst, w tym sektor publiczny mający fundamentalne znaczenie dla wdrożeń ekologicznych nowości, oraz obszar innowacji społecznych. To właśnie te czynniki społeczne i kulturowe określają rynek zielonych produktów, jak na przykład: styl życia i proekologiczne postawy, zachowania grupowe i zdolność współpracy i wypracowania wspólnego stanowiska, tolerancja i otwartość na zmiany, zaangażowanie potencjału twórczego społeczeństwa w rozwiązania dla dobra wspólnego. Co istotne, rynek ten społeczeństwo tworzy nie tylko jako konsumenci, lecz też jako prosumenci i społeczni twórcy innowacji.

EIO opracowało zagregowany wskaźnik służący prezentacji wyników innowacji ekologicznych w państwach członkowskich UE. Wskaźnik sumuje osiągnięcia w różnych wymiarach innowacji ekologicznych pogrupowanych w pięciu obszarach: nakłady na innowacje ekologiczne, działania na rzecz ekoinnowacji, zasięg innowacji ekologicznych, wpływ na efektywność gospodarowania zasobami oraz efekty społeczno-ekonomiczne.

Warto zaznaczyć, że dane rozwiązanie może być oceniane pozytywnie jako innowacja gospodarcza i równocześnie negatywnie jako ekoinnowacja. Przykładem może być ulepszenie systemu parkowania samochodów w mieście pozwalające zaparko-

¹⁵⁸ *Oslo Manual, Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, 3rd Edition, OECD, Eurostat, 2005.

¹⁵⁹ *Ibidem*, s.16.

¹⁶⁰ *Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji, OECD/European Communities 2005*.

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Departament Strategii i Rozwoju Nauki – wydanie polskie, Warszawa, 2008, s. 18.

¹⁶¹ *Ibidem*, s. 48.

wać taniej, szybciej i więcej samochodów. Takie rozwiązanie może być dochodowe i satysfakcjonujące dla użytkowników samochodów, może wpłynąć na zmniejszenie korków i czas dojazdu, na jednostkowe obniżenie zużycia paliwa. Wskutek poprawy warunków parkowania może się zwiększyć odsetek mieszkańców korzystających z indywidualnych pojazdów, a zmniejszy odsetek korzystających z komunikacji publicznej. Wtedy wzrosną koszty jednostkowe transportu zbiorowego, co z reguły prowadzi do obniżenia jakości usług (np. zmniejsza się częstotliwość kursowania pojazdów) i dalszego spadku wykorzystania taboru. W ogólnym rozrachunku innowacja parkingowa może przynieść straty dla społeczności miasta: pogorszenie jakości powietrza w mieście, obniżenie jakości usług komunikacji publicznej i wzrost kosztów jej utrzymania, a także większe zatłoczenie ulic.

Przypadki rozwiązań o znoszących się wzajemnie korzyściach w skali mikro i makro mogą być rozwiązywane na wiele sposobów: przez regulacje zewnętrzne, stymulowanie podmiotów do określonych zachowań oraz przez tworzenie warunków do budowania *consensusu* społecznego w drodze partycypacji. Dlatego tak istotny dla rozwoju innowacji ekologicznych jest kapitał społeczny, na który według EIO składa się:

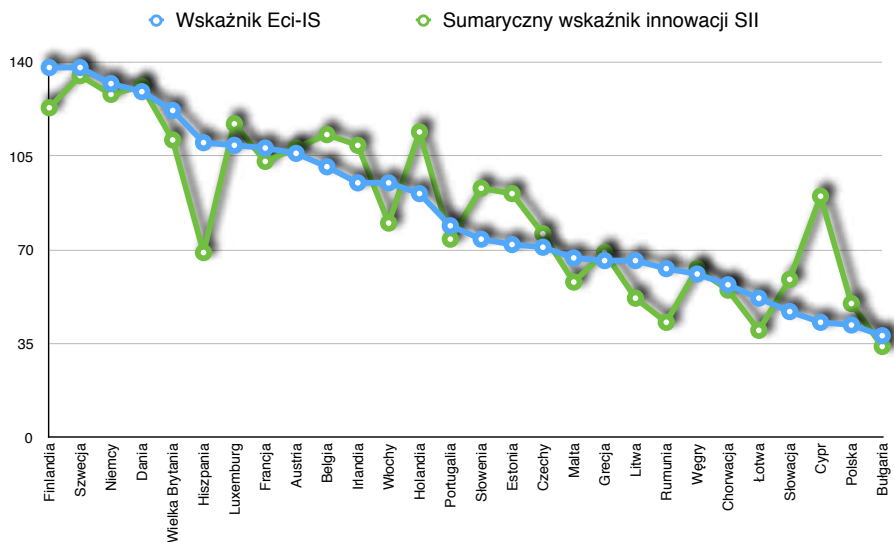
- kapitał ludzki i wiedza – rozumiane jako zdolność do nauki, zarządzania wiedzą i umiejętnościami,
- kapitał organizacyjny – rozumiany jako zdolność do organizowania i zarządzania organizacjami,
- kapitał sieciowy – rozumiany jako zdolność do współpracy i do podejmowania działań zbiorowych.

Wśród pozostałych kapitałów determinujących zachowania jednostek, obok kapitałów ekonomicznego, technologicznego i naturalnego (zaspokojenie potrzeb surowców i zasobów naturalnych), ważną rolę odgrywa kapitał kulturowy jako wpływający na zachowania konsumentów i na postawy wobec zmian, nowości i ryzyka.

Oczywiście obok kapitałów znaczenie dla kształtowania zachowań proinnowacyjnych mają ramy prawne i polityczne (system prawny, standardy i normy, prawa własności intelektualnej, polityka fiskalna, zamówienia publiczne, dotacje). W tych obszarach znajduje się potencjał oddziaływania na kierunki zmian i w nich buduje się narzędzia polityk.

Mimo wskazanych różnic w definiowaniu i pomiarach wskaźników innowacji gospodarczych i ekologicznych osiągnięcia poszczególnych krajów w obu obszarach są zbieżne. Porównanie wskaźników Eco-Innovation Scoreboard (Eco-IS) oraz Summary Innovation Index (SII) dla krajów Unii Europejskiej za 2013 rok (ilustracja 21) pokazuje, że wartość obu wskaźników dla danego kraju jest podobna. Wynika to z faktu, że część danych o innowacjach stanowi wspólną bazę pomiarów a dodatkowo niektóre czynniki nieobjęte pomiarem, są skorelowane z czynnikami objętymi w ramach innego modelu pomiarów¹⁶².

¹⁶² Por. Speirs J. Pearson P., Foxon T., *Adapting innovation systems indicators to assess eco-innovation*, DIME working paper, Brussels, 2008, www.dime-eu.org/files/active/0/Foxon_Speirs_Pearson_final.pdf, dostęp: 22.01.2016.

Rysunek 21 - Wykres wartości wskaźników Eco-IS oraz SII dla 28 krajów UE w 2013 roku¹⁶⁴.

Wprawdzie spośród 28 krajów dwa, Cypr i Hiszpania, mają wyraźnie różne poziomy wskaźników, jednak wyjaśnienia tych przypadków można znaleźć w specyficznych uwarunkowaniach danego kraju. Autorzy *Eco-innovation in Cyprus, EIO Country Profile. 2013* wskazują na trudną sytuację ekonomiczną kraju, z gospodarką opartą na sektorze małych i średnich przedsiębiorstw, który nie jest w stanie stworzyć wymaganej koncentracji sił dla skutecznych badań i wdrożeń¹⁶⁴, stąd relatywnie niski wskaźnik Eco-IS w stosunku do posiadanych kapitałów. Warto dodać, że w związku z kryzysem ekonomicznym na Cyprze wskaźnik ten spadł w stosunku do roku poprzedzającego z 74 do 43, czyli aż o 42 proc. Gdyby porównanie dotyczyło roku 2012, oba wskaźniki innowacji byłyby w podobnej wysokości.

Z kolei w Hiszpanii wskaźnik ekoinnowacji jest wyraźnie wyższy niż wskaźnik innowacji gospodarczych. Główną przyczyną jest wyjątkowa aktywność w kraju na rzecz działań proekologicznych, co przynosi ponadprzeciętne wyniki w stosunku do posiadanych kapitałów tradycyjnych – ekonomicznego, technologicznego i naturalnego. Hiszpania jest europejskim liderem: wskaźnik aktywności ekoinnowacyjnej wyniósł 199 (100 to średnia UE-28) i był najwyższy wśród krajów Unii Europejskiej. Dla porównania Cypr miał wskaźnik 41 plasujący go na przedostatnim miejscu (tylko Grecja miała niższy wskaźnik, wynoszący 28)¹⁶⁵.

¹⁶³ Dla potrzeb wykresu przyjęto skalę: Eco-IS (UE-28) = 100%, SII=0,554 (2013 r.), zatem Eco-IS=180,5*ISS=100), obliczenia własne na podstawie Hollanders H., Es-Sadki N., Innovation Union Scoreboard 2014, EU, 2014. Annex E: Summary Innovation Index (SII) time series, s. 92, oraz <http://database.eco-innovation.eu/indicators/view/269/1>, dostęp: 22.01.2016.

¹⁶⁴ Papanagnou G., *Eco-innovation in Cyprus, EIO Country Profile. 2013*, s. 5.

¹⁶⁵ Wskaźnik aktywności ekoinnowacyjnej dla Polski wyniósł w 2013 roku 42, to z kolei trzeci wynik od końca; źródło danych: <http://database.eco-innovation.eu/indicators/view/271/1>, dostęp: 22.01.2016.

Trudno w tym miejscu nie wspomnieć o Polsce, gdzie gospodarka jest jedną z naj słabiej wykorzystujących zasoby i najmniej energooszczędnych w UE. W 2010 roku Polska w tym zestawieniu zajmowała czwarte miejsce od końca, w 2011 roku ostatnie, w 2012 roku trzecie od końca. Co powinno bardziej martwić niż odległe miejsca w rankingu, to to, że w ciągu czterech ostatnich lat na tle sześciu najmniej innowacyjnych krajów Europy tylko Polska miała trend spadkowy wskaźnika ECO-IS. Kraj ma niską skuteczność we wszystkich komponentach ekoinnowacji, a szczególnie w obszarach badań i rozwoju oraz inwestycji w innowacje¹⁶⁶.

Z porównania wskaźników innowacji ekologicznych i gospodarczych wynika, że oba wskaźniki są zależne od tych samych kapitałów. Jeśli wskaźniki się różnią, to może to wynikać ze szczególnych uwarunkowań (Hiszpania, Cypr). Ponieważ kapitały ekonomiczny, technologiczny i naturalny są wspólne dla obu rodzajów innowacji, to także kapitały społeczny i kulturowy mają podobne znaczenie dla innowacyjności kraju, choć w przypadku ISS wpływ tych czynników nie jest bezpośrednio uwzględniany w pomiarach. Z tej przyczyny wszelkie działania zwiększające poziom kapitału społecznego i kulturowego powinny zwiększać innowacyjność gospodarczą i ekologiczną.

Miasta innowacyjne z natury

Miasta tworzą ramy aktywności społecznej i kulturalnej. W dokumencie rządowym Krajowa Polityka Miejska 2023¹⁶⁸ czytamy, że:

Miasta są miejscem koncentracji nauki, usług publicznych i biznesu oraz kreowania rozwoju gospodarczego. Są węzłami sieci firm, pracowników, wiedzy i umiejętności, co przyczynia się do większej produktywności i dynamiki wzrostu tych obszarów. Miasto, nawet to najmniejsze, stanowi również zjawisko kulturowe i nośnik cywilizacji. Szeroko pojęte zasoby dziedzictwa kulturowego, ich zachowanie i ochrona mają kluczowe znaczenie dla kulturowej identyfikacji i poczucia tożsamości mieszkańców, a także dla sfery gospodarki i edukacji.

Jeżeli innowacyjność ekologiczna jest pochodną kapitału społecznego i kultury, a przestrzenią wzrostu tych kapitałów jest miasto, to rozwój miast będzie się przyczyniał do wzrostu innowacyjności. Zatem miasta są beneficjentem ekoinnowacji, dzięki którym żyje się w nich lepiej, ale są przede wszystkim ich źródłem w tym sensie, że tworzą zbiór kreatywnego kapitału i inspirującego otoczenia, umożliwiają wymianę dóbr, usług i myśli. Im lepiej to robią, tym większe chęci i możliwości innowacji, a dalej, im więcej innowacji, tym więcej chęci i możliwości do tworzenia kolejnych. Następuje sprzężenie zwrotne – jakość życia – jakość innowacji – jakość życia. Dlatego nie jest przypadkiem to, że miasta o wysokiej jakości życia leżą w krajach innowacyjnych. Dla przykładu: Wiedeń, pierwsze miejsce w światowym rankingu Mercera 2015 City Rankings¹⁶⁹ i osiemnaste miejsce Austrii w zestawieniu The Global Innovation

¹⁶⁶ Miedziński M., *Eco-Innovation Observatory, Eco-innovation in Poland. EIO Country Profile*, 2013.

¹⁶⁷ Por. Hollanders H., Es-Sadki N., *Innovation Union Scoreboard 2014*, EU 2014, s. 8.

¹⁶⁸ Krajowa Polityka Miejska 2023, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 20 października 2015 r. Warszawa, 2015.

¹⁶⁹ źródło: <https://info.mercer.com/Quality-of-Living-Ranking-2015.html>, dostęp 22.01.2016.

Index¹⁷⁰. Zurych w Szwajcarii, odpowiednio drugie i pierwsze miejsce. Monachium w Niemczech czwarte i dwunaste. Kopenhaga w Dani – dziewiąte i dziesiąte. Amsterdam w Holandii – jedenaste i czwarte. To czołówka, a dla porównania najwyższej sklasyfikowane polskie miasto, Warszawa, 79 miejsce miasta i 46 w kraju.

Powstaje pytanie, na które trudno dziś znaleźć odpowiedź: jakie metody wsparcia innowacji, zwłaszcza ekologicznych, silnie związanych z zasobami społecznymi (wymagającymi klientami zielonych rozwiązań) będą skuteczniejsze. Czy wspierać przez tworzenie możliwości czy przez kreowanie potrzeb i marzeń? Czy należy wspierać procesy badawczo-wdrożeniowe, rynki zielonych technologii czy też środowisko kreatywne, w którym innowacje powstają? Tym środowiskiem jest miasto – zjawisko kulturowe, które łączy wszystkie kapitały w jeden zwarty sprawny system społeczno-ekonomiczny. Im lepszy jest ten system, efektywniejszy ekonomicznie i przyjaźniejszy do życia, tym większa jego skłonność do zrównoważonego rozwoju.

Przyszłość miast

Wojciech Pęski w 1999 roku zwracał uwagę na potencjał miasta jako sumy elementów jego struktury: parków nauki i technologii, zespołów małych i średnich firm, infrastruktury¹⁷¹. W tym samym czasie William J. Mitchell rozwijał koncepcję miasta jako żywego organizmu będącego swoistym robotem w wielkiej skali, z systemem nerwowym zdolnym do odczuwania zmian potrzeb mieszkańców i zmian warunków zewnętrznych i do reagowania na nie¹⁷².

Szereg działań badawczych i wdrożeniowych związanych z koncepcją inteligentnego miasta Mitchella, zrealizowanych na początku XXI wieku pokazał potencjał gospodarczy tkwiący w takim podejściu, a w zasadzie we wdrożeniu tego podejścia do praktyki. Do wiodących projektów należą: projekt badawczy MIT SmartCities¹⁷³ i jego kontynuacja Citi Science¹⁷⁴, europejski projekt IntelCities¹⁷⁵ służący badaniom i rozwojowi zarządzania cyfrowego, planowania i partycypacji społecznej oraz opisany w dobrych praktykach Ekologii konstruktywnie projekt SmartAarhus¹⁷⁶.

Koncepcja Smart City zakłada, że integracja projektowania i technologii w mieście pozwoli na lepsze dostosowanie do potrzeb mieszkańców i efektywniejsze wykorzystanie zasobów. Wdrożenie tej koncepcji w Aarhus pokazało, że miasto inteligentne tworzy potencjał dla nowych rynków i produktów¹⁷⁷. Dwa elementy są tu przełomowe: wolny dostęp do danych o stanie miasta oraz włączenie społeczne. Projekt jest otwartym portfelem działań uruchamianych w wyniku zapotrzebowania

¹⁷⁰ źródło: <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/gii-full-report-2015/#pdfopener>, dostęp 22.01.2016.

¹⁷¹ por. Pęski W., *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem miast*, Arkady, 1999.

¹⁷² tłumaczenie autora, <https://www.media.mit.edu/news/obituary-mitchell>, dostęp 22.02.2016.

¹⁷³ projekt prowadzony przez Mitchella, 2007 rok, <http://smartcities.media.mit.edu>, dostęp 22.02.2016.

¹⁷⁴ <http://cities.media.mit.edu>, dostęp 22.02.2016.

¹⁷⁵ projekt w ramach 6 Programu Ramowego UE Technologie społeczeństwa informacyjnego z 2004, <http://intelcities.iti.gr/intelcities>, dostęp 22.02.2016.

¹⁷⁶ <http://www.smartaarhus.eu>, dostęp 22.02.2016.

¹⁷⁷ <http://www.smartaarhus.eu/projects/open-data-aarhus>, dostęp 22.02.2016.

i *consensu* społecznego. Na dzień publikacji SmartAarhus to kompozycja 34 działań prowadzonych przez zespoły składające się z: władz miejskich, instytucji naukowych, przedsiębiorstw, organizacji i mieszkańców. Siłą projektu jest to, że dostosowuje się on do nowych wyzwań i potrzeb. Ale nie jako super-robot, lecz jako biostruktura złożona z aktywnych, zaangażowanych w sprawy społeczne obywateli, korzystająca z informacji dostarczanej przez system miejski. Uruchomiony w 2013 roku projekt pozwala spojrzeć na miasto jak na byt gospodarczy sam w sobie – niezależny od potencjału jego składników (systemów w nim się zawierających). Dostrzeżenie tego być może, stanie się inspiracją do dalszych badań nad zrównoważonym miastem przyszłości.

Stawiając pytania o przyszłość, warto obserwować zachowania biznesu, a zwłaszcza inicjatywy wspierane przez liderów, którzy udowodnili zdolności przewidywania przyszłości (a może jej kreowania?).

Google Inc. uruchomiła w czerwcu 2015 roku globalny projekt Sidewalk Labs, którego misją jest *ulepszenie życia w miastach dla każdego, przez wdrażanie technologii rozwiązujących problemy miejskie*¹⁷⁸. W październiku, podczas szczytu klimatycznego COP 21 – Paryż 2015, powstała Breakthrough Energy Coalition – grupa utworzona przy University of California przez 30 wybitnych przedsiębiorców z całego świata, w tym Billa Gatesa, Marka Zuckerberga, Georga Sorosa. W manifeście koalicja stwierdza: *istniejący system badań podstawowych, inwestycje w czystą energię, regulacje prawne i system dotacji nie jest w stanie dokonać prawdziwej rewolucji energetycznej w najbliższej przyszłości. Nie możemy czekać, aż ten system się zmieni poprzez typowy cykl rozwoju*¹⁷⁹.

Wiele wskazuje na to, że dzięki technologii miasta mogą być lepszymi miejscami do życia przy jednoczesnym spadku zewnętrznych kosztów środowiskowych. A co wydaje się paradoksem, wdrożenie idei miast-robotów wzmacnia społeczny i ludzki wymiar miasta.

¹⁶² <http://www.sidewalkinc.com/> dostęp: 22.02.2016.

¹⁶² <http://www.breakthroughenergycoalition.com/en/index.html>, dostęp: 22.02.2016.

FILMY O EKOLOGII KONSTRUKTYWNIE

FILMY O EKOLOGII KONSTRUKTYWNE

Krzysztof Baczyński

Seria filmów dokumentalnych o charakterze edukacyjnym zawiera 24 odcinki zrealizowane w latach 2014-2015. W filmach udział wzięli lokalni eksperci, projektanci i mieszkańcy oraz przedstawiciele władz lokalnych, regionalnych i narodowych. Prezentowane projekty przedstawiają dobre praktyki w zakresie zrównoważonego rozwoju terenów zurbanizowanych z 11 krajów europejskich: Niemiec, Belgii, Holandii, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Szwecji, Chorwacji, Malty, Danii, Włoch oraz Kosowa. Chcielibyśmy, aby zrealizowane filmy służyły wszystkim osobom zainteresowanym zrównoważonym rozwojem, w szczególności reprezentantom władz publicznych, projektantom miast i obiektów miejskich oraz inwestorom w ich codziennej pracy zmierzającej do zbudowania lepszych miast. Pozostajemy z nadzieją, że szerokie spektrum tematów i poruszanych w filmach problemów będzie interesujące i przydatne nauczycielom w pracy edukacyjnej ze studentami i uczniami.

Niemcy

Krajem, w którym rozpoczęto realizację cyklu filmów, były Niemcy. Przedstawiono dwa skrajne podejścia do rewitalizacji i zrównoważonego rozwoju. Film *Niemcy, Bad Belzig – osiedle ekologiczne ZEGG* dotyczy osiedla położonego 80 kilometrów od Berlina, gdzie stu mieszkańców żyje w zgodzie z naturą. W tym eksperymentalnym osiedlu propaguje się alternatywny model życia na terenach zurbanizowanych, wdraża najnowsze technologie ekologiczne i upowszechnia wiedzę o zrównoważonym rozwoju. Odmiennym przykładem jest film *Niemcy, Hamburg – wzorcowy model rozbudowy miasta HafenCity*. To obecnie największy w Europie projekt rewitalizacji części miasta. Hamburg wyznacza nowe standardy w zakresie rozbudowy miasta – zachowując wielkomiejski charakter i równowagę ekologiczną. Koncepcja budowy opiera się na wykorzystaniu charakterystycznej przemysłowej topografii, dostępu do wody i typowej portowej atmosfery, przy jednoczesnym zapewnieniu ochrony przed niepożądanymi zjawiskami hydrologicznymi.

Belgia

Belgia szczyci się imponującymi osiągnięciami w zakresie ekologicznych innowacji dot. architektury i gospodarki gruntami. Film *Belgia, Bruksela – rewitalizacja miejskich terenów nadrzecznych Bruxelles Greenfields* przedstawia pilotażowy projekt rewitalizacji terenów poprzemysłowych wzdłuż Kanału Brukselskiego, którego celem jest oczyszczenie skażonej gleby, poprawienie warunków środowiskowych i przywrócenie terenów miastu.

Film *Belgia, Bruksela – pasywne budynki biurowe Aeropolis II, ELIA, Greenbizz* dotyczy najnowocześniejszych rozwiązań ekologicznych i technologicznych zastosowanych

w trzech budynkach biurowych. Pasywny budynek biurowy Aeropolis II wyróżnia się efektywną termoizolacją przegród zewnętrznych, systemem naturalnej wentylacji i ochroną przed przegrzewaniem w wyniku insolacji. ELIA to także obiekt pasywny, w którym znajduje się narodowe centrum badawcze z dziedziny energetyki oraz centrala nadzoru sieci elektroenergetycznej Belgii. Greenbizz jest zespołem budynków pasywnych tworzących inkubator ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju.

Holandia

Film *Holandia, Leeuwarden, region Fryzji – bezpieczne przestrzenie miejskie w koncepcji SHARED SPACE* przedstawia szeroko propagowaną na świecie koncepcję współdzielenia przestrzeni. Region Fryzji jako pierwszy wdrażał ideę *Shared space*. Usunięcie granic pomiędzy obszarami przeznaczonymi dla pieszych i dla pojazdów: krawężników, barier, oznakowań drogowych oraz nadmiaru regulacji paradoksalnie sprawia, że uczestnicy ruchu stają się bardziej uważni i ostrożni. Doświadczenia miast regionu Fryzji wykazały pozytywny wpływ na bezpieczeństwo i sprawność ruchu drogowego, jego płynność, ochronę środowiska oraz jakość społeczną i architektoniczną przestrzeni publicznej.

Wielka Brytania

Film *Wielka Brytania, Londyn – trwałe i zrównoważone osiedle mieszkaniowe BedZED* przedstawia jedną z pierwszych realizacji dotyczących samowystarczalnych osiedli mieszkaniowych w ramach programu *Żyjemy na jednej planecie*. BedZED (Beddington Zero Energy Development) jest pierwszym ekologicznym osiedlem mieszkaniowym w Wielkiej Brytanii. Celem tej eksperymentalnej inwestycji była weryfikacja idei osiedla o zerowym zużyciu energii kopalnej. Warunkiem podstawowym było przy tym stworzenie miejsca przyjaznego do życia i zamieszkania. Jest to złożony funkcjonalnie zespół mieszkaniowy, z powierzchniami usługowymi, wspólnymi, spółdzielczymi i własnościowymi. Wszystkie obiekty wyposażono w zaawansowane rozwiązania bioklimatyczne i techniczne. Wnioski płynące z kilkunastoletniej eksploatacji osiedla stanowią cenny wkład w rozwój budownictwa zrównoważonego.

Irlandia

Film *Irlandia Dublin ekologiczna kamienica miejska Daintree* przedstawia małą pracownię architektoniczną Solearth z Dublina kierującą się zasadami zrównoważonego rozwoju. Daintree to budynek mieszkalno-biurowy z przestrzenią dla usług rzemieślniczych, handlowych i gastronomicznych, zwany *najbardziej zrównoważonym budynkiem mieszkalnym w kraju*, został wskazany przez magazyn „Time Out” jako jedno z pięciu miejsc, które należy odwiedzić w Dublinie.

Szwecja

Tematykę gospodarowania odpadami porusza film *Szwecja, Linköping – produkcja energii w ramach zamkniętego procesu gospodarowania odpadami*. U podstaw przetwórstwa śmieci w szwedzkim Linköping była troska o ochronę powietrza poprzez wykorzystanie biogazu. Wieloletni program utylizacji odpadów organicznych obejmo-

wał stworzenie zamkniętego procesu gospodarowania odpadami w skali regionalnej oraz międzynarodowej. Śmieci stały się pożądanym surowcem, gdyż stanowią źródło, z którego produkuje się energię cieplną i biopaliwo dla transportu miejskiego. Warto podkreślić efekty społeczne takiego systemu.

Drugi film przedstawia futurystyczną wizję, która stała się faktem. *Szwecja, sztokholm – wertykalne rolnicze uprawy w miastach* prezentuje technologię upraw warzyw w wielofunkcyjnych budynkach wysokościowych położonych w centrach miast. Idea produkcji żywności w miastach ma związek z różnymi aspektami zrównoważonego planowania urbanistycznego: ogranicza potrzeby transportowe i ułatwia gospodarowanie odpadami, wodą i energią.

Chorwacja

W Chorwacji zrealizowano film *Chorwacja, Dubrownik – materialna i niematerialna rewitalizacja zabytkowego budynku Lazareti*, który opowiada o rewitalizacji pierwszego na świecie budynku kwarantanny z I poł. XVI w., położonego w sąsiedztwie murów miejskich Dubrownika. Obiekt miał chronić mieszkańców przed rozprzestrzenianiem się chorób zakaźnych przenoszonych przez marynarzy i podróżnych z okrętów przybijających do portu. Kompleks Lazareti od XIX wieku tracił na znaczeniu i był wykorzystywany na różne cele aż do lat 70 XX w. W kolejnych latach w wyniku niestabilizowanej sytuacji politycznej w kraju kompleks podlegał stopniowej degradacji. Przeprowadzona rewitalizacja pozwoliła na odzyskanie dawnego blasku, tym razem w służbie kultury.

Malta

To szczególne miejsce na mapie Europy. Malta doskonale wykorzystuje środki europejskie, przeznaczając sporą ich część na rewitalizację tkanki architektonicznej i urbanistycznej oraz konserwację zabytków. Film *Malta, Cottonera – rewitalizacja terenów wokół starych doków portowych* jest tego doskonałym przykładem. Położone na odrębnych wyspach trzy miasta wchodzące w skład Cottonery – Vittoriosa, Cospicui i Senglea miały charakter obronny. Istniały tu dwa światy oddzielone murami – świat przemysłu znajdujący się wewnątrz murów oraz świat zewnętrzny kończący się nabrzeżami, do których przybijały statki. Celem projektu Cottonera Waterfront było osiągnięcie dostępności i mobilności w obrębie nabrzeża, uruchomienie alternatywnych form transportu oraz stworzenie środowiska służącego budowaniu trwałych wspólnot.

Kolejny film *Malta, La Valetta – rewitalizacja terenów miejskich wokół przystani promów pasażerskich* przedstawia kompleksową rewitalizację dwóch nabrzeży portowych i przekwalifikowanie ich funkcji na bulwary rekreacyjne. Projekt *Water Front* zakładał zmianę drogi dojazdowej do nabrzeży, rewitalizację architektoniczną cennych lecz wyłączonych z użytkowania budynków, przebudowę laguny i stanowisk promowych. Ze względu na wysokie położenie miasta nad poziomem morza zrewitalizowano windy zewnętrzne o wysokości ponad 100 m łączące nabrzeża z centrum Valletty.

Dania

Wybrane projekty duńskie to przede wszystkim ekologiczne projekty techniczne wykorzystujące najnowocześniejsze zdobycze teletechniczne i informatyczne.

Film *Dania, Aarhus - inteligentny model miasta SmartAarhus* to cyfrowy świat stworzony w celu rozwiązywania problemów społecznych, środowiskowych i ekonomicznych i pełnego wykorzystania potencjału Aarhus. Projekt jest otwarty na współpracę i zaangażowanie wielu stron. Składa się na niego cały kompleks kilkudziesięciu działań, w tym: City Pulse - Internet rzeczy, Open Data Aarhus - portal oferujący dostęp do danych, Aarhus Challenges - platforma podejmowania wyzwań społecznych, WI-FI - największa w Danii, spójna sieć bezprzewodowa.

Film *Dania, Aarhus Vand - gospodarka wodno-ściekowa*. Niedobory wody pitnej w Danii zmusiły władze do wdrożenia programu ochrony wód gruntowych. Dzięki temu duńska gospodarka wodna jest obecnie modelowym systemem zaopatrzenia w wodę, w ramach którego nie zużywa się energii na jej oczyszczanie, filtrowanie, uzdatnianie, a energię do jej transportu otrzymuje ze źródeł odnawialnych.

Film *Dania, Lystrup - adaptacja do zmian klimatu*. W Danii wprowadzono dla miast obowiązkową politykę dotyczącą adaptacji do zmian klimatu, głównie w zakresie zapobiegania powodziom i wylewowi wód rzecznych. Na pilotażowy program mieście Lystrup składa się szereg projektów służących dostosowaniu infrastruktury w do nadmiaru wody powstałego na skutek ulewnych deszczów.

Włochy

Filmy we Włoszech realizowano w trzech lokalizacjach: Syrakuzach na Sycylii, Benevento niedaleko Neapolu oraz w Wenecji.

Syrakuzy to piękne antyczne miasto wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, co z kolei powoduje szereg ograniczeń dla przeprowadzania działań rewitalizacyjnych i inwestycyjnych. W okresie powojennym miasto przeżyło silny regres gospodarczy i znaczący spadek populacji. Prezentowane trzy filmy pokazują, jak można wzorcowo przeprowadzić aktywizację dzielnicy w sposób wielopłaszczyznowy.

W zakresie architektoniczno-urbanistycznym (przekształcenie zaniedbanych przestrzeni w atrakcyjne dla mieszkańców i turystów miejsca, koncentrując się nie tylko na fasadach i powierzchniowej tkance miasta, ale także na ożywieniu opustoszałych części miasta z *drugiego planu* - podwórek, zakątków, dziedzińców). Film *Włochy, Syrakuzy - Ortigia - rewitalizacja architektoniczno-urbanistyczna w historycznym centrum miasta* opisuje rewitalizację Placu Bottari wraz z przyległymi uliczkami i podwórkami. Projekt miał na celu wytyczenie współczesnej drogi na śladzie starożytnego Stenopòs. Częściowo odtworzona oryginalna sieć dróg pozwoliła odstąpić i udostępnić najcenniejsze pozostałości architektoniczne z czasów starożytnych. Wewnętrzna przestrzeń urbanistyczna z miejsca opuszczonego stała się miejscem tętniącym życiem, gdzie stale rodzą się nowe inicjatywy.

Film *Włochy, Syrakuzy – Ortigia – rewitalizacja kultury, tradycji i edukacji* pokazuje w jaki sposób można przywrócić znaczenie kultury, historii, tradycji i wartości narodowych poprzez umiejętne integrowanie poszczególnych elementów i wykorzystanie nowoczesnych rozwiązań proekologicznych (reaktywacja zabytkowego teatru miejskiego z wykorzystaniem ekologicznego oświetlenia, mechanizmów pochłaniania wilgoci szkodliwej dla zabytkowych malowideł itp., uruchomienie centrum edukacyjnego ukierunkowanego na ochronę środowiska itp.). Jednym z najbardziej widocznych przykładów takich działań jest restauracja Teatru Miejskiego w Syrakuzach czy rekonstrukcja ogrodu Artemidy w zaniedbanej przestrzeni urbanistycznej.

Aktywizację społeczno-ekonomiczną znajdziemy w filmie *Włochy, Syrakuzy – Ortigia – rewitalizacja społeczno-ekonomiczna*. Przywrócenie drobnej przedsiębiorczości wśród mieszkańców na przykładzie Teatru Lalek, muzeum papirusu (ośrodek kulturowo-edukacyjny) i aktywności gastronomicznej promującej lokalne produkty, to działania będące elementami udanego planu rewitalizacji.

Systemowe podejście do gospodarowania odpadami ze szczególnym podkreśleniem selektywnej zbiórki odpadów, oraz powiązanie działań z kulturą i turystyką to tematyka filmu *Włochy, Benevento – gospodarka odpadami*. Film prezentuje przykład budowania *consensusu* społecznego poprzez długofalową politykę miejską i zaangażowanie różnych grup społecznych w działania proekologiczne.

Film *Włochy, Wenecja – rewitalizacja Arsenалу i włączenie powojennych terenów w strukturę turystyczną miasta* dotyczy rewitalizacji zabytkowej części miasta – słynnego Arsenálu, świadectwa potęgi morskiej Wenecji. Choć utracił znaczenie militarne, nadal jest miejscem o szczególnym znaczeniu symbolicznym dla mieszkańców. Rewitalizacja Arsenálu jest próbą połączenia wymogów zrównoważonego rozwoju z historią i wartościami architektonicznymi tego wyjątkowego miejsca.

Drugi film zrealizowany w Wenecji porusza problematykę włączenia społecznego osób niepełnosprawnych w system transportu wodnego. Film *Włochy, Wenecja – włączenie społeczne osób niepełnosprawnych w system zielonego transportu wodnego* przedstawia system zielonego transportu wodnego łączący w sposób szczególny aspekty komunikacji, turystyki i kultury. Weneckie gondole to światowa marka, jak dotąd dostępna tylko dla osób pełnosprawnych. Projekt Gondolas4all włącza społeczność niepełnosprawnych w system zielonego transportu wodnego i zwraca szczególną uwagę na potrzebę tworzenia miast dla wszystkich: *Wolność to możliwość chodzenia, gdzie oczy poniosą...* – to słowa głównego bohatera filmu, małego Nicolo, które są kwintesencją poruszanego problemu.

Kosowo

Ciekawym doświadczeniem, choć odmiennym od filmów w krajach wysokorozwiniętych, była realizacja trzech filmów w Kosowie, kraju w trakcie odbudowy nie tylko fizycznej, ale także instytucjonalnej.

Po wojnie domowej w 1999 r. sytuacja urbanistyczna, ekonomiczna i społeczna była dalece niestabilizowana. W kraju panował chaos, zagospodarowanie terenów miało charakter przypadkowy i nieskoordynowany. Misja tymczasowej administracji ONZ (ang. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo; UNMIK) zakładała m.in. odbudowę infrastruktury poprzez regulację planowania przestrzennego jako niezbędnego elementu realizacji zasad zrównoważonego rozwoju. Prezentowane filmy pokazują rezultaty 10 - letniego programu Making Better Cities Together realizowanego przez ONZ (UN-Habitat) w ramach *planowania partycypacyjnego*. Przyjęte metody i narzędzia stanowią obecnie modelowy przykład podejścia do planowania urbanistycznego.

O tych zagadnieniach integracji i aktywizacji społecznej (wspólnego planowania przestrzeni publicznych) mówi film *Kosowo – planowanie partycypacyjne pod patronatem UN-Habitat. Przestrzenie publiczne w miastach*. Wszystkie prezentowane działania prowadzono przy czynnej partycypacji mieszkańców i wsparciu UN-Habitat. Przykładami są: plac przed Urzędem Miejskim w Hani i Elezit powstały na terenie cementowni zniszczonej na skutek działań wojennych (dziś już odbudowanej), przekształcenia urbanistyczne w centrum miasta Peja polegające na stworzeniu zamkniętej przestrzeni miejskiej z priorytetem dla ruchu pieszego oraz projekt drogi i korytarza zieleni w nieformalnym osiedlu Zatra.

Rewitalizacja związana z ochroną środowiska jest tematem filmu *Kosowo – planowanie partycypacyjne pod patronatem UN-Habitat. Środowisko naturalne*. Film wskazuje na szczególne znaczenie ochrony środowiska naturalnego w modelu planowania przestrzennego. Przytoczone przykłady przedstawiają projekt inwestycyjny regulujący bieg rzeki i zabezpieczający przed powodzią w Ferizaj. W efekcie projektu wypracowanego w drodze partycypacji społecznej teren rzeki stał się *zielonym korytarzem* – atrakcyjną przestrzenią publiczną do wypoczynku oraz komunikacji pieszej i rowerowej.

Tematem filmu *Kosowo – planowanie partycypacyjne pod patronatem UN-Habitat. Rewitalizacja terenów szkolnych* jest edukacja społeczna dzieci poprzez zaangażowanie w procesy planistyczne. W ramach programu „Budujemy lepsze miasta wspólnie” podjęto działania dotyczące rewitalizacji edukacji społecznej poprzez zaangażowanie dzieci i młodzieży, a także nauczycieli i rodziców, w procesy planistyczne terenów szkolnych. Powstały nowe boiska sportowe i place zabaw dla dzieci i młodzieży przy szkole w Hani i Elezit, amfiteatr na terenie szkoły w Junik i tereny sportowo-rekreacyjne z amfiteatrem do działań kulturalnych, dostępne dla uczniów i mieszkańców Xerxe, powstałe z przekształcenia nieużytków wokół szkoły.

O AUTORACH

Krzysztof Baczyński

Architekt, urbanista, filmowiec – MA (Arch, Eng & TP) RIBA, DeveloCity-Media-Architektura i Film. Absolwent Politechniki Poznańskiej, Oxford Brooks University oraz Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej w Łodzi. Ekspert UE ds. zrównoważonego rozwoju miast, konsultant ONZ (UN-Habitat) ds. Europy Środkowej i Wschodniej, ekspert programu URBACT oraz ds. oceny merytorycznej projektów – Komisja Europejska (FP7, Horizon 2020), Program Współpracy Transgranicznej Litwa-Polska, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, Edukacji i Badań (Włochy), Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Współorganizator Izby Architektów RP, członek Komitetu Organizacyjnego, a następnie członek Krajowej Rady Izby oraz były szef polskiej delegacji Izby Architektów RP w Radzie Architektów Europy w Brukseli.

Autor wielu projektów i przedsięwzięć europejskich z dziedziny architektury, urbanistyki, konserwacji zabytków i zrównoważonego rozwoju miast.

Maciej Borsa

Urbanista zawodowo związany z planowaniem przestrzennym i polityką regionalną. Absolwent Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Doktor nauk technicznych, koordynator i współautor projektów polskich i międzynarodowych dotyczących polityki przestrzennej i rozwoju regionalnego. Autor artykułów, opracowań oraz materiałów dydaktycznych i podręczników. Przez wiele lat pracował w strukturach rządu polskiego (m.in. Centralny Urząd Planowania, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Ministerstwo Infrastruktury) na stanowiskach kierowniczych w departamentach związanych z polityką przestrzenną i regionalną, w strukturach samorządowych oraz na wyższych uczelniach. Twórca idei Instytutu Rozwoju Terytorialnego we Wrocławiu i jego pierwszy dyrektor. Przewodniczący komisji międzyrządowych ds. współpracy w zakresie gospodarki przestrzennej. Autor (koordynator) m.in. *Raportu o stanie zagospodarowania*

przestrzennego kraju, Wizji i strategii Obszaru Karpackiego (VASICA – ochrona i zrównoważony rozwój przestrzenny Karpat w wymiarze transgranicznym), Strategii rozwoju Polski Zachodniej, innych strategii regionalnych i lokalnych oraz prac poświęconych urbanistyce, przemianom systemu planowania przestrzennego, rewitalizacji, wieloszczeblowemu zarządzaniu, partycypacji społecznej i roli informacji w planowaniu.

Wiceprezes Towarzystwa Urbanistów Polskich, przedtem wieloletni prezes Oddziału katowickiego TUP, pracownik naukowy Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Dominika P. Brodowicz

Adiunkt w Zakładzie Miasta Innowacyjnego w SGH w Warszawie od października 2014 r., wcześniej wykładowca w Katedrze Inwestycji i Nieruchomości na tej uczelni. Dyplom doktorski uzyskała w Dublin Institute of Technology, brniąc dysertacji pod tytułem *Futures Methodology as an Analysis and Planning Tool within the Commercial Real Estate Industry, an interpretative study*. Jest współautorką projektu Ekoinnowacje w mieście realizowanego w latach 2013-2015 na zlecenie Narodowego Centrum Badań i Rozwoju w ramach środków pochodzących z POKL Działanie 4.3. Wzmocnienie potencjału dydaktycznego uczelni w obszarach kluczowych w kontekście celów Strategii Europa 2020. Stypendystka Narodowego Centrum Nauki w latach 2011-2013 i kierownik autorskiego projektu badawczego *Odpowiedzialne inwestowanie na rynku nieruchomości w Polsce – bariery i możliwości dla inwestorów*.

Jacek Godlewski

Doktor nauk technicznych, architekt i urbanista. Prezes oddziału Towarzystwa Urbanistów Polskich w Jeleniej Górze, organizator konferencji o nazwie Budowanie w pięknym krajobrazie. Autor wielu publikacji i referatów naukowych związanych ze zrównoważonym rozwojem. Autor studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Laureat konkursów urbanistyczno-architektonicznych *Ideowa koncepcja zagospodarowania doliny Warty Puszczykowo-Poznań -Promnice*, *Park Arkoński ogólnodostępnym terenem zieleni publicznej dla mieszkańców Szczecina z palmiarnią* oraz *wyodrębnionymi miejscami powszechnej rekreacji i gastronomii*.

Janusz Korzeń

Architekt i urbanista, projektant szeregu opracowań planistycznych dla Dolnego Śląska, Pogranicza Zachodniego i innych regionów Polski, w tym planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego oraz planów miejscowych Brzegu Dolnego i Zamościa, które zostały wyróżnione nagrodami resortowymi. Laureat konkursów urbanistycznych i autor wielu publikacji nt. planowania przestrzennego, urbanistyki i architektury zamieszczanych na łamach „Architektury-Muratora” i „Urbanisty”, członek Rady Towarzystwa Urbanistów Polskich, redaktor naczelny ogólnopolskiego czasopisma „Przegląd Urbanistyczny”.

Katarzyna Sadowy

Architekt, ekonomistka, absolwentka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej oraz SGH w Warszawie. Adiunkt na Wydziale Nauk Stosowanych Collegium Mazovia Innowacyjnej Szkoły Wyższej. Wiceprezes OW SARP. Specjalizuje się w zagadnieniach rozwoju społeczno-gospodarczego, pomiaru poziomu jakości i godności życia. Przedmiotem jej szczególnego zainteresowania są związki pomiędzy

urbanistyką a rozwojem społeczno-gospodarczym miast. W pracy naukowej korzysta z praktycznych doświadczeń zawodu architekta, w sposób interdyscyplinarny łączy wiedzę urbanistyczną i ekonomiczną. Uczestniczka innowacyjnych programów kształcenia i współautorka nowych modeli edukacji i współpracy z absolwentami uczelni.

Współautorka ekspertyz i rekomendacji OW SARP dla m. st. Warszawy dotyczących programu przemian na Pradze-Północ w ramach rewitalizacji tej dzielnicy, rozwoju sieci Warszawskich Centrów Lokalnych i znaczenia lokalności dla rozwoju społecznego. Autorka i redaktorka publikacji naukowych w zakresie interdyscyplinarnych badań nad miastem.

Mariusz Szablowski

Architekt, absolwent Politechniki Białostockiej. Od 2005 roku pełni funkcje społeczne w Izbie Architektów RP, w tym jako członek Mazowieckiej Okręgowej Rady i Krajowej Rady, a obecnie przewodniczący Zespołu ds. Doskonalenia Zawodowego Architektów IARP. Wcześniej od 1991 roku prowadził praktykę projektową wykonawczą w architektonicznych spółkach partnerskich w Warszawie. Od 16 lat pełni funkcję kanclerza Collegium Mazovia Innowacyjnej Szkoły Wyższej w Siedlcach.

Autor wielu projektów realizowanych w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, w tym projektu innowacyjnego *ideAGORA – absolwenci kapitałem społecznym uczelni*. Jest współautorem kilku książek z dziedziny zarządzania i problematyki zawodu architekta.

Bibliografia

Rozwój miasta a integracja działań

1. Korzeniak G., *Idea planowania zintegrowanego, Planowanie przestrzenne jako element systemu zarządzania zrównoważonym rozwojem miasta* [w:] „Zintegrowane planowanie rozwoju miast”, pod red. Korzeniak G., Instytut Rozwoju Miast, Kraków, 2011, str. 21-31, 137-153.
2. *Krajowa Polityka Miejska 2023*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, 2015.
3. *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, 2010.
4. A.V.-T. URBACT, *Zintegrowane Inwestycje Terytorialne, Nowe rozwiązania dla miast w polityce spójności na lata 2014-2020*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, 2015.
5. *Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, Polityka Spójności na lata 2014-2020*.

Środowisko miejskie

6. Berghöfer A. (red.), *UFZ, Helmholtz Centre for Environmental Research, poradnik TEEB dla miast: usługi ekosystemów w gospodarce miejskiej*, Fundacja Sendzimira (wyd. polskie), Kraków, 2011.
7. Bergier T., Kronenberg J., Wagner I. (red. naukowa), *Zrównoważony rozwój – zastosowania*, [w:] „Woda w Mieście”, zeszyt nr 5, Fundacja Sendzimira, Kraków, 2014.
8. Stiles R. (red.), *Wskazówki do opracowania zagospodarowania przestrzeni miejskich, Strategia działanie 3.3*, <http://urbanspace.rec.org/files/Joint-Strategy-in-Polish.pdf>, Wiedeń, 2013.
9. Praca zbiorowa, *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy*, Luksemburg, 2011.
10. *Środowisko miejskie*, www.eea.europa.eu.
11. Fotografie 1-3 oraz ryciny 2,3: J. Godlewski. Rycina 1 zaczerpnięta ze zbiorów Finnish Architecture Museum.

Dostosowanie miasta do współczesnych zagrożeń

12. Baechler M. C., Gilbride T. L., Hefty M. G., Cole P. C., Adams, K., Butner R. S., Ortiz S. J., *Building America Best Practices Series Volume 16: 40 percent. Whole-House Energy Savings in the Mixed-Humid Climate*, Pacific Northwest National Laboratory (No. PNNL-20890, Richland, WA (US), 2011.
13. *Adaptation in Europe – Addressing risks and opportunities from climate change in the context of socio-economic developments*, EEA Report 3/2013.
14. *Sygnaty EEA – Życie w zmieniającym się klimacie*, EEA, 2015.
15. Elliott J.R., Pais J., *Race, class, and Hurricane Katrina: Social differences in human responses to disaster* [w:] „Social Science Research”, 35.2, 2006, str. 295-321.

16. Krugman P., *Building a green economy* [w:] „The New York Times Magazine”, 5/2010.
17. Molander I., Carlsson-Kanyama A., *Heat waves, an underestimated threat to health: A method for local governments to prevent and act*, prezentacja z Annual Global Forum on Resilient Cities and Adaptation w Bonn, 2011.
18. Owen D., *Green metropolis: why living smaller, living closer, and driving less are the keys to sustainability*, Penguin, 2009.
19. Rodin J., *The Resilience Dividend*, *Publicaffairs*, 2014.
20. Roseland M., *Dimensions of the eco-city* [w:] „Cities”, 14(4), 1997, s.197-202.
21. Sadowy K., *Struktura przestrzenna a ryzyko związane z funkcjonowaniem miast* [w:] „Zeszyty Naukowe Collegium Mazovia Innowacyjna Szkoła Wyższa”, Siedlce, 2014.
22. Speck J., *Walkable city: How downtown can save America, one step at a time*, Macmillan, 2013.
23. Weisman A., *Świat bez nas*, Wyd. CKA, 2007.

Miasto dla wszystkich

24. Brodowicz D., Domaradzka A., Sadowy K., *Lokalność, przestrzeń publiczna, kapitał społeczny, cele, osiągnięcia i wyzwania kształtowania przestrzeni publicznej Warszawy w odniesieniu do Społecznej Strategii Warszawy oraz propozycje metodologii monitorowania jej realizacji*, raport opracowany na zlecenie CKS M. St. Warszawy, 2015.
25. Karaś D., *Słynny mural przy Stoczni Gdańskiej zostanie wyburzony* [w:] „Gazeta Wyborcza Trójmiasto”, 13.11.2012, www.trojmiasto.wyborcza.pl/, dostęp 8.12.2015.
26. Logan Sh., *Sign wars – city crews erase community’s traffic calming efforts in Calgary’s Bankview community* [w:] „Calgary Sun”, 28.07.2014, www.calgarysun.com, dostęp: 8.12.2015.
27. Sadowy K., *Godność życia jako miernik rozwoju społeczno-gospodarczego miast* [w:] „Studia Regionalne i Lokalne”, 1 (55), 2014, s. 64-78.
28. www.stoczniaweterze.com, dostęp: 8.12.2015.

O kształcie miast decydują ich władze oraz inwestorzy i projektanci. Wszyscy oni mają na celu dobro wspólne. Lecz wizje tego dobra ani drogi do niego prowadzące nie są tożsame. Grupy te łączy tylko jedna wspólna cecha: niechęć do uwzględniania racji innych. Fundamentem zrównoważonego rozwoju terenów zurbanizowanych jest zdolność widzenia miasta w pełnym kontekście obejmującym perspektywy wszystkich zainteresowanych. Pragmatyzm administracji, merkantylizm inwestorów, roszczeniowość, ale także i społecznictwo mieszkańców oraz marzenia projektantów o mieście idealnym może połączyć w sensowną całość jedynie dialog.

W niniejszej publikacji pokazujemy, jak pogodzić rzeczy konieczne z niemożliwymi, aby budować miasta zrównoważone. Niniejsza publikacja powstała dzięki dofinansowaniu Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Za jego treść odpowiada wyłącznie Collegium Mazovia.

